

Manual aprobat de Dl ministru reg. ung. de culte și instruct.
publică prin ordinul Nr. 89350/914 din 3 August 1914 și s'a admis
ca manual pentru școlile medii cu limba de propunere românească.

VARGA OTTO

ISTORIA UNGARIEI

PENTRU

CLASELE INFERIOARE ALE ȘCOALELOR
MEDII.

PARTEA I.

PENTRU CLASA III-a.

TRADUCERE LIBERĂ DE

GEORGE VĂTĂȘAN

PROFESOR.

BRAȘOV

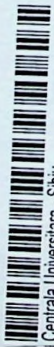
Editura Librăriei IOAN I CIURCU

1914.

Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu.

Biblioteca Centrala

L141751160

Biblioteca Centrala Universitara - Sibiu

Manual aprobat de Dl ministru reg. ung. de culte și instruct.
publică prin ordinul Nr. 89560/914 din 3 August 1914 și s'a admis
ca manual pentru școlile medii cu limba de propunere românească.

VARGA OTTO

ISTORIA UNGARIEI

PENTRU

CLASELE INFERIOARE ALE ȘCOALELOR
MEDII.

PARTEA I.

PENTRU CLASA III-a.

TRADUCERE LIBERĂ DE

GEORGE VĂTĂȘAN
PROFESOR.

BRASSÓ

Editura Librăriei IOAN I. CIURCU
1914.

STATEA „LUCIAN BLAGA”
SIBIU -
INVENTARIAT 1998

Bibl. Inst. de Inv. superio. Sibiu
INV. Nr. 53.542

Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu

73 FEB 1996

INVENTAR
2020

Tipografia CIURCU & Comp., Brassó.

PREFAȚĂ

Când dau publicității manualul de față, țin să servesc cu unele lămuriri în deosebi pe colegii, cari vor afla cu cale să întrebuințeze cartea aceasta. Simțindu-se încă de ani de zile lipsa unui manual mai bun pentru Istoria Patriei, m'am frământat mult cu gândul de a lucra un astfel de manual independent. Am fost constrâns să renunț la gândul acesta din o mulțime de motive, cari aflu de prisos să le înșir. M'am străduit să caut o carte cât mai potrivită în literatura didactică maghiară. Cred a fi găsit în cartea d-lui Otto Varga cel mai nimerit manual pentru studiul istoriei. D-l Varga are darul istorisirii atrăgătoare, vivie, așa că pentru școlarii claselor inferioare trebuie să fie o adevărată plăcere să învețe după astfel de povestiri. Am tradus liber manualul d-lui Varga, silindu-mă să întrebuințez o limbă cât mai populară adoptând și termeni mai cunoscuți la popor, așa d. e. pentru nobil am folosit cuvântul boier, ori maghiarul nemeș; pentru German Neamț ș. a. ca să fie mai la înțelesul școlarilor. Pentru amabilitatea, cu care mi-a dat voie d-l Varga, să traduc liber cartea îl rog și la acest loc să primească sincera mea mulțumită.

Ca școlarii să înțeleagă în măsură cât de mică și unele lucruri din trecutul poporului nostru, am făcut unele note. Am atins și legăturile mai însemnate dintre Ungaria și Țările-românești vecine. La toate acestea am folosit Istoria cea mare milenară a Ungariei, ca să pot fi cât mai obiectiv. Pentru a ușura munca elevilor, mai vărtos la repetiție, am făcut și recapitulări la sfârșitul singuraticelor capitole. În credința de a fi făcut un serviciu învățământului dela noi, pun la dispoziția stimaților colegi acest manual.

BRAȘOV Ianuarie 1914.

Traducătorul.

Greșeli observate:

Pagina;	rândul;	în loc de:	să se cetească:
2	1 de sus	lul	lui
4	6 > >	:	.
5	9 > >	Imperiul	Imperiului
13	14 > >	a-i . . . a-i	a-le . . . a-le
18	11 » >	mereu: ca să-i va mai	mereu, ca să-i mai
27	sub chipul coroanei:	regatului	regatului
29	4 de jos	prinipe	principe
38	7 de sus	năvăliri mai bogate	năvăliri mai însemnate
46	7 de jos	colonișți	coloniști
51	12 > >	după: stăpănit nu trebuie	virgulă
58	8 > >	> 1241 >	> punct
60	13 de sus	guvernarea	guvernare
63	5 de jos	Morava	Moravii
64	5 de jos	după Arpád adaus	1290—1301.
65	5 de jos din notă	aceiaș	aceiași
71	5 de jos	53	54
77	8 de sus	58	57.
79	16 > >	risipște	risipește
84	1 > >	IV.	VI.
98	ultim la notă	să se însemne	Trad.
101	11 de sus	încurajă	încurajară
106	4 > >	să se adauge după	Turci: Mahomed
117	de jos după notă	să se adauge:	Trad.

Capitolul I.

Epoca străveche, păgână

— Din timpuri necunoscute — 972 d. Hr. —

1. **Originea Maghiarilor.** Iafet, al treilea fiu al lui Noe, cunoscut din biblie, a avut între alți copii și un fiu, cu numele Nimrod, care după amestecul limbilor la Babilon s'a dus în țara Evilath, în care a avut doi fii: *Hunor* și *Magyar*. Odată aceștia s'au dus cu mare alai la vânătoare. Văzând o cerboaică năzdrăvană s'au luat după ea și alergând multă vreme după ea s'au rătăcit și n'au mai găsit calea către casă. Vrând-nevrând s'au așezat în ținutul, în care erau, între mlaștinele mării Meotis, regiune foarte bogată în pești și animale sălbatice.

Au trecut mai mulți ani, de când se rătăcise ceata de vânători, când odată vânând iar, au dat de fete, cari își petreceau. Erau frumoasele fete ale regelui *alan*, *Dula*, cu mai multe prietene. Vânătorii feciori s'au aruncat asupra lor, prinzând fiecare câte-o fată, cu care s'a înapoiat la cămin. *Hunor* și *Magyar* și-au luat de soții pe cele două fete de crai, iar ceilalți pe tovarășele acestora. Din aceste căsătorii se nasc Hunii și Maghiarii; dela Hunor Hunii dela Magyar Maghiarii.

Cu timpul sporindu-se, țara, în care trăiau, nu-i mai putea încăpea, se retrag deci în *Scythia*, cum se numia odinioară câmpia cea mare dintre marea-Neagră și munții-Urali.

În chipul acesta amintesc cronici vechi originea Maghiarilor, arătând ca leagăn al lor acele ținuturi din Orient*).

2. **Hunii și imigrarea lor.** În răstimp foarte îndelungat urmașii lui Hunor și Magyar s'au sporit ca năsipul, așa că nu mai încăpeau pe șesurile *Scythiei*; au trebuit să-și caute altă

*) Arany J.: A csodaszarvas (Cerbul năzdrăvan).

patrie. Hunii au luat-o cătră Apus sub conducerea lui Balambér și ca la un milion de ostași trecură fluviul Volga, la 375 d. Hr. Năvălirea lor a pus în mișcare popoarele Europei dela Volga până la oceanul-Atlantic, ștergând state și popoare de pe fața pământului.

Pe atunci locuiau între râurile Don și Volga Alanii; Hunii i-au bătut și i-au risipit. Unii dintre Alani au luat calea spre Apus, alții s'au alipit la Huni, cari întăriți se năpustesc asupra *Goșilor de Răsărit și de Apus* (Ostrogoți și Vizigoți). Țara Goșilor se întindea dela Don până la Dunărea de jos, și la Nord până la marea-Baltică. Au sfârmat și puterea acestor două națiuni, împrăștiindu-le. O parte a Goșilor o iau cătră Nord, alții se duc în Impărăția Romană, iar unii se unesc cu învingătorii. Așa ajunge lavina aceasta de popoare până la Dunăre, peste care se întindea până la oceanul-Atlantic cel mai mare stat de pe acele timpuri, Imperiul-Roman.

3. Imperiul-Roman; Pannonia și Dacia. Imperiul roman a fost cel mai mare stat în lumea veche. El cuprindea toate ținuturile din Sudul Dunării, din Vestul Rinului până la mări. Partea de peste Dunăre a patriei noastre încă eră provincie romană, asemenea a fost multă vreme și ținutul muntos sudestic, sau Ardealul. Provincia de peste Dunăre se zicea *Pannonia*, iar cea muntoasă sudestică *Dacia*.

Pe acele timpuri în Europa, afară de Impărăția-romană trăiau popoare neculte, barbare, pe când Romanii duceau o vieță cam ca noi azi. În largul stăpânirii lor, peste tot au ridicat orașe, cultivau pământul, se ocupau cu industria și cu comerțul. Așa trăiau și în patria noastră, în Pannonia și în Dacia. Nimiciră codrii fără margini ai acestor ținuturi, secară mlaștinile, făcură canal de scurgere Balatonului, introduseră vița de vie, aducând la mare înflorire ținutul de peste Dunăre și Ardealul. Dacia eră țara de aur a Romanilor, renumită pe atunci în lumea întregă, cum e azi California, ori Australia. Și azi se scot mereu bani romani, pietre cu inscripții și tot felul de obiecte vechi, cari toate vestesc, că aici a fost odată vieță romană.

Pe ruinele vechilor orașe romane se ridică azi la noi o mulțime de orașe. Intre orașele romane cel mai însemnat a fost la noi Aquincum, din sus de Budapesta de azi. De urmele acestui oraș au dat cercetătorii de anticități nu de mult. I-au desgropat străzile, casele, băile, circurile și alte rămășițe, din cari putem ceti ca dintr'o carte ce cultură aveau aici Romanii încă pe timpul lui Hristos.

Acest imperiu cult al Romanilor îl atacă Hunii, îndată ce ajung la Dunăre. Romanii se împotrivesc și în lupta cea mare dela *Tárnokvölgy* bat grozav pe Hunii, cari trecuseră Dunărea, așa că pe câmpul de bătăe rămân 125,000 de Huni, cari odihnesc sub cele peste o sută de «movile cumane», cari se văd și azi pe acel loc*). După lupta aceasta vestită Hunii s'au retras pe țărmul stâng al Dunării terindu-se de a mai trece hotarale Imperiului roman.

4. **Regele hun Attila.** Dela venirea Hunilor trecu aproape o jumătate de secol, fără ca ei să mai îndrăznească să treacă Dunărea. Balambér muri, Hunii se împărțiră în triburi, părea, că puterea lor o să înceteze pe vecie. În timpul acesta și Statul roman se desfăcu în două: în părțile dela Răsăritul mării-Adriatice domnia împăratul oriental, iar în cele dela Apusul Adriei împăratul din Roma.

În momentele acestea, cam pe la 440 se puse în fruntea Hunilor Attila, cel mai mare rege al lor; faima lui curând străbate în lumea întreagă. Attila unește de nou toate semințiile Hunilor, iar pe regii popoarelor supuse i-alipește mai strâns. Cari cu-

Attila.

*) Arany J.: Keveháza.

tezau să se împotrivescă, erau pierduți, așa a pierit și frate-său mai mare Buda, pe care Attila l-a omorât — cum se spune, ca să nu împartă domnia cu nime. Ordinile lui erau ascultate de toți, cari trăiau între Volga și Dunăre, dară Attila nu se mulțămî cu aceasta: voia să stăpânească toată lumea de pe atunci :

Se zice, că odată a avut un vis curios. A visat adecă, că Dzeu i-a dat sabia sa proprie, spunându-i să cucerească cu ea lumea. Dimineața s'a înfățișat un fruntaș aducându-i o sabie miraculoasă, spunând, că a crescut din pământ, scăpărând văpăi de foc. Această sabie a considerat-o Attila de sabia lui Dzeu și din clipa aceasta eră convins, că însuși Dzeu i-a hărăzit stăpânirea lumii. Credița aceasta a infiltrat'o și în poporul său, care credea orbiș în el*).

Despre Attila se poate zice cu tot dreptul, că a făcut minuni cu sabia aceea vrăjită. A pătruns peste Dunăre și până la Alpi și la râul Rin a învins toate popoarele ori și le-a făcut tovarășe. Nici până azi nu i-au uitat numele urmașii semințiilor germane, cari locuiau p'acolo. S'a aruncat după aceea asupra Împărăției romane orientale, pustiind și prădând totul până lângă reședința împărătească, Constantinopol, și nu s'a astâmpărat până n'a făcut mândra împărăție tributară lui. Prin faptele sale a devenit îngrozitor, așa că oamenii-l porecliau «biciul lui Dzeu», trimis să pedepsească lumea. Attila a primit și această poreclă și cu atât mai ușor a putut răpune pe dușmani.

Ori-unde și-ar fi condus oștile biruitoare, totdeauna se înnapoia pe câmpia dela Dunăre și Tisa: aceasta i-a fost centrul Împărăției aproape nemărginite. Aici, într'un loc lângă Tisa, în ținutul orașului de azi Szeged (Seghedin) eră capitala, făcută din case de lemn; aici eră palatul lui de lemn, cu podoabe de lemn cu aurituri; în acesta primea pe solii, cari i-aduceau

*) Arany J.: Buda halála (Moartea lui Buda cântul IX.). —
»Cad stele, se cutremură pământul «
»Pământul n'are alt domn afară de mine!«

omagiile țărilor și în el se ospătă cu căpeteniile și cu supușii săi. Oaspeții ședeau la mese lungi, așternute cu pânzături albe, mâncau și beau din vase de aur și argint, ciocneau ca Maghiarii; ascultând și cântăreți huni și străini. Toate sclikeau-străluceau la astfel de ospețe, numai marele crai n'avea nimic, ce să lucească, nici aur, nici pietrui scumpe; ședea pe un tron de lemn, bea dintr'o cupă de lemn și nu mânca decât numai o friptură simplă.¹⁾

5. Răsboaiele lui Attila împotriva Imperiul roman apusean.

Dintre toate expedițiile lui Attila, mai bine ne aducem aminte de două, purtate împotriva Imperiului roman apusean.

Legendele povestesc, că sora mai mică a împăratului din Apus, Honoria, i-a trimis lui Attila inel de logodnă. Craiul Hunilor a primit inelul, s'a învoit s'o ia de soție, cerând zestre jumătate Impărăția. Impăratul Valentinian III. n'a voit să-i împlinească nici-o dorință, deaceea Attila în a. 451 prinde armele, și cu oaste de vr'o jumătate de milion atacă pe Romani trecând Rinul. Câte popoare trăiau între Volga și Rin, toate s'au strâns în tabăra lui; împotriva lui s'au grupat toate neamurile dela Alpi spre Meazăzi și dela Rin cătră Apus. Eră într'adevăr față în față Europa-răsăriteană cu Europa-apuseană.

Lupta grozavă, cum nu mai văzuse omenimea,¹⁾ s'a dat la hotarul răsăritean al Franței de azi, la *Catalaunum*. În lupta crâncenă, care a ținut ziua întreagă până seara, Attila a fost respins și s'a îngrădit între cară, stând ca un leu rănit gata la toate. Dușmanul nu l-a mai atacat, ci sleit de puteri, în întunecul nopții a părăsit câmpul de război. Attila după așteptare de trei zile a luat'o cătră casă fără să cucerească ceva.

Așa s'a întâmplat ciocnirea cea mare între Europa-răsăriteană și cea apuseană, lăsând urme neșterse în mintea oamenilor. S'au plâsmuit legende, că pe câmpul de luptă, în tot anul la ziua bătăliei, s'aude noaptea zângănit de arme și sgomot de luptă: dușmanii morți ies din morminte și continuă lupta nehotărîtă.

La anul Attila a pornit atac nou asupra Impărăției romane, străbătând deadreptul în Italia, inima acestei împărății. După lupte sângeroase, prin curse a ocupat poarta Italiei, *Aquileia*, de lângă marea-Adriatică.*) și fără să mai întâmpine rezistență a înaintat către capitala lumii, către Roma. La ivirea biciului lui Dzeu oamenii îngroziți au luat-o în toate părțile, căutând fiecare scăparea. Insuși împăratul s'a ascuns într'un oraș de lângă mare, foarte bine întărit. Oștire, care să apere orașul sfânt, nu era. Cu toate acestea, împrejurări miraculoase au mântuit Roma; orașul nici n'a fost asediat. Cetățenii orașului neapărat s'au prezentat în frunte cu papa Leo înaintea Cuceritorului lumii, implorându-i pacea. Acesta, după-ce s'a codit câțva timp, deodată fără veste, s'a plecat rugării și s'a retras cu oștile sale. Tradiția spune, că pe când se ruga papa, s'a arătat deodată deasupra lui chipul apostolilor Petru și Pavel, amenințând cu sabia scoasă și îmblânzind pe regele**). Numai după aceasta s'a retras Attila de sub zidurile Romei, declarând, că la anul o să vină iară.

Sosî anul viitor, dară Attila muri; moartea i-a venit cu totul pe neașteptate; în somn a început să-i curgă sânge pe nas, murind astfel înecat în sângele propriu, el, care n'a putut fi omorît de arma dușmanului. A fost așezat în trei sicrie: într'unul de aur, de argint și de fier, dar locul unde a fost îngropat, până azi a rămas necunoscut***).

6. Descompunerea Imperiului hun. Attila a avut trei fii: mai drag îl avea pe cel mai mic, pe *Csaba*. După profeția prorocilor acesta eră să-i fie urmaș. Profeția s'a împlinit, dar cu sfârșit trist.

Cei trei frați nu s'au putut înțelege cu privire la împărțirea imensei împărății, s'au hotărît, să lase ca sabia să decidă, a cui să fie împărăția întregă. Pe ei adevărat i-au întărâtat unul

*) Locuitorii orașului se refugiară pe niște insule, înființând orașul *Venezia*, vestit mai la urmă. Trad.

***) Tablou vestit de Rafael (copie în muzeul național-maghiar).

****) Povestea frumoasă a înmormântării o aflăm la lókai M.: Regék (povești). Pest, 1858. —

împotriva celuilalt domnitorii popoarelor de sub stăpânirea hună și în luptele dintre frați își recâștigă libertatea. Rămas singur, Csaba cu Hunii, rămași după răsboi, se retrage în plaiurile Ardealului. Din împărăția colosală această mică patrie le-a mai rămas Hunilor; aici până azi trăesc vlăstarele marilor străbuni: *Săcuii**).

7. **Pribegirea Maghiarilor.** Sute de ani după gloria scurtă a Hunilor s'arată frații lor: Maghiarii. Ei trăiau între Volga și munții-Urali, în patria străveche, *Maghiaria-Mare* (*Nagy-Magyarország*), de când frații lor, Hunii, plecaseră către Apus, să-și caute patrie. Aici s'ocupau cu pescuitul, cu vânatul, cu prăsierea vitelor, păstrând din tată în fiu tradiția fraților, stânși de pe pământ și a țării dintre Dunăre și Tisa a lui Attila. Sporindu-se și ei așa, că și lor le eră prea mică patria străbună, iar în vecinătate se așezaseră Pecenegii; cei mai îndrăzneți și mai întreprinzători dintre ei trec Volga, să-și caute la Apus patrie mai mare.

Pe timpul acela la Apus de Volga locuiau popoare slavice. Invinseră aceste popoare și se așezară între Don și Dnipro, în *Lebedia*, dela marea-Neagră spre Nord. Dar și aici îi urmară Pecenegii, cari bat pe Maghiarii, divizați în seminții, sub mai multe căpetenii. Neajuns mai mare a fost însă pentru Maghiari, că după ce-au fost bătuți, nu s'au putut înțelege, ce să facă. Cei mai mulți voiau să plece către Apus, iar alții către Meazăzi-Răsărit. Insfârșit s'au desbinat unii de alții. Toți aceia, cari au rămas în patria străveche, despărțindu-se acum, s'au prăpădit în decursul veacurilor, iar cei mulți, plecați spre Apus, formează deacum înainte națiunea maghiară. Dup' aceasta desbinându-se de două ori s'au împărțit în șapte triburi sub șapte conducători, și anume: *Almos, Elöd, Kond, Ond, Tas, Huba* și *Töhötöm*.

Maghiarii, scăzuți astfel la număr, trec râul Dnipro și se așează lângă Dunărea-de-jos, în *Etelköz*. Dară nici aici n'au

*) Toate acestea se află în frumoasele povestiri ale lui Jókai.

stare. Au ajuns la hartă cu vecinii lor, cu Bulgarii și pe când se răsboiau cu aceștia, Pecenegii, întărâtați de Bulgari, atacă cătunele fără apărare ale Maghiarilor, le prădează și omoară pe toți, cari nu s'au putut refugia la vreme. Prigoniți de soarte, Maghiarii părăsesc și Etelköz-ul, o iau cătră Nord și ajung înaintea orașului Kiev. Aici i-atacă principele rus, aliat cu Cumanii; Maghiarii bat și pe Ruși și pe Cumani. Principele Rușilor ajunge la pace numai dând hrană și tribut anual, iar Cumanii recunoscând în Maghiari rudenii s'alătură la ei.

Fiind aproape de Carpați și-aduc Maghiarii aminte de moștenirea lui Attila, țara din povești dintre Dunăre și Tisa. Principele Kiev-ului și alți domnitori ruși nu găsiu destule laude pentru această țară, numai ca să scape de oaspeții periculoși. Vorbele frumoase și laudele multe au prins și s'au pornit să ocupe această țară, Călări, în cară, pe jos, împreună cu vitele sosesc în Carpații-Păduroși. Foarte probabil aceasta se întâmplă în toamna anului 895.

8. Contractul de sânge.

Árpád.

Multe năcazuri și bătăi suferite convinseseră pe Maghiarii, că fără o conducere unitară, trebuie să se prăpădească. Încă pe când erau în Etelköz și-au ales de principe pe chipeșul fiu al lui Álmos, pe *Árpád*. Cu ocazia aceasta capii triburilor și-au lăsat să le curgă din brațe sânge într'un vas cu vin și gustând fiecare din vas, au jurat că vor ținea următoarele:

1. Atât ei, cât și urmașii lor vor avea totdeauna principe din neamul lui Árpád.

2. Tot ce câștigă împreună, împărtășesc împreună.

3. Din consiliul principelui și dela conducerea țării nu pot fi

eschiași, conducătorii, cari de bună voie l-au ales pe Árpád, nici urmașii lor.

4. Dacă vr'unul dintre urmași ar fi necredincios principelui și l-ar învrăjbi cu rudele, sângele aceluia să se verse, precum s'a vărsat al lor la alegerea lui Árpád.

5. Dacă acest jurământ l-ar călca, fie domnitorul, fie vr'unul dintre urmașii conducătorilor, unul ca acela să fie afurisit pe veci.

Acesta e *contractul de sânge*. Contractul acesta contopește pe Maghiarii, împărțiți în triburi, într'o națiune; acesta și pe lângă recunoașterea unui principe asigură supușilor dreptul de a lua parte la afacerile țării; acesta este deci *temelia constituției maghiare*. Însfârșit contractul acesta a întărit pe Maghiarii slăbiți, *ca să câștige și să-și păstreze o patrie nouă*.

9. Ocuparea țării; cucerirea Câmpiei — Nagy-Alföld —
A trecut mia de ani, de când au apărut străbunii Maghiarilor călări, în cară, cu vite și turme în Carpații-Păduroși, trecând aici prin *pasul Verecke*. Cu toții: cu femei, cu copii, servitori se poate să fi fost vr'o jumătate de milion, iar bărbați, buni de luptă, vr'o sută de mii. Evenimentul acesta însemnat îl vestesc monumentele milenare.

Ce popoare locuiau pe acele vremuri câmpia dintre Dunăre și Tisa? Ce regi domniau p'atunci aici? Acestea nu le prea știm, pentru că Maghiarii viteji au învins pe popoarele și regii din țară, cucerind și țara, dară nu și-au scris faptele săvârșite. Despre cucerirea acestei patrii povestesc numai legende și cântece vechi, din cari este evident, că la venirea Maghiarilor, aici locuiau mai multe popoare și domniau mai mulți domnitori. În ținuturile, cari se întind spre Răsărit dela Tisa în văile râurilor, pe plaiuri trăiau popoare slave, asemenea și în Câmpia-Mică — Kis-Alföld. — Tradiția amintește pe Bulgarii, cari ocupau șesul

Notele, amintite în prefață, nefiind admise le-am suprimat. Trad.

Bolgar
dintre Dunăre și Tisa; ținutul din dreapta Dunării erà al Germanilor. Carpații pe atunci erau jur împrejur acoperiți cu codrii nelocuiți și așa au mai rămas încă vre-o sută de ani mai în urmă. Legendele spun, că cel mai puternic dintre domnitorii de aici erà Zalán, care stăpânia între Dunăre și Tisa; alt Domn tot așa de puternic erà în Câmpia cea Mică și în ținutul râului Morava Svatopluc.

Indată-ce a auzit domnitorul Zalán, că Maghiarii au trecut peste Carpați și coboară pe valea Tisei spre țara lui, din Câmpie, numai decât le-a trimis strictă poruncă, să nu se încumete să mai 'nainteze, că o pățesc. Árpád s'a luat cu binele pe lângă Zalán mănios, a trimis la el o solie strălucită, cu multe daruri scumpe, rugându-l, că în schimb Zalán să-i lase lui și poporului său pământul ce se întinde până la Sajó, afară de aceea să-i trimită un mănunchi de iarbă din câmpul Alpár și două ulcioare de apă din Dunăre. Toate acestea Zalán i le-a dat cu prevenire, iar Árpád s'a așezat cu poporul său până la gura râului Sajó, dar cu acest ținut n'a fost mulțămit, erà și prea mic, ca să poată hrăni atâția oameni. De aceea Árpád ocupă ținuturile de pe lângă Tisa în sus până 'n Carpați și trimise pe conducătorii săi peste Tisa; aceștia cuceriră ținuturile din stânga râului spre Miazăzi până la Crișuri, iar spre Răsărit până 'n Carpați. Cu câte popoare și Domni s'au răsboit pentru toate aceste pământuri? nu știm, dar de bună-seamă, că lucru n'a fost ușor. În cursul acestor lupte se alipesc la Maghiari și Săcuii, urmași ai Hunilor, cari locuiau în plaiurile munților Harghitta; după tradiție ei recunoscără în veneticii maghiari pe vechii lor frați, desbinați de mult.

Domnitorul Zalán s'a spăriat rău, văzând cum se întăresc Maghiarii și cum îi încunjură moșia și dela Miazănoapte și dela

Răsărit. S'a arătat totuși prietin, pregătindu-se însă pe ascuns împotriva acestor oameni primejdioși, ba ceru ajutor și dela împăratul grec. Când erà gata de răsboiu și sosise și ajutorul împăratului, a rupt'o cu prietinia, arătată lui Árpád, poruncindu-i să se șteargă¹ din țara lui. La rândul său Árpád declară, că această Câmpie e țara lui, mai întâi, fiindcă odinioară ea a fost a străbunului său, a lui Attila; al doilea, fiindcă dreptul acesta însuși Zalán l-a recunoscut, când i-a trimis apă din Dunăre și iarbă din câmpul Alpár. Totodată-și îndreaptă toate oștile împotriva lui Zalán, care erà cu cetele sale în *Alpár*. Aici se întâlniră dușmanii, dându-se lupta, care decise întrebarea a cui să fie câmpia dintre Dunăre și Tisa? Intr'o luptă de o zi întreagă Árpád bătù oștirea lui Zalán, fugărind o mare parte din ostași în valurile Tisei. După luptă ocupă toată țara lui Zalán. și toate popoarele, cari locuiau spre Răsărit dela Dunăre se supusera. Patria Maghiarilor a ajuns să se întindă din Carpați până 'n Dunăre.

10. Ocuparea țării; cucerirea Câmpiei-Mici — Kis-Alföld — și a ținutului din dreapta Dunării. Un cântec vechi de tot povestește în chipul următor ocuparea părților apusene ale patriei noastre :

Pe acele vremuri în ținuturile apusene domnia Svatopluc. Árpád prin o iscoadă cercetă repede țara lui Svatopluc, despre care află, că are pășuni admirabile, ape dulci, lucruri excelente pentru un popor care se ocupă cu prăsirea vitelor, cum erau pe atunci Maghiarii. Árpád trimite o solie strălucită la Svatopluc, care-i duce un armăsar, alb ca zăpada, cu frâu de aur și cu șea numai mătase și catifea; în schimb cere dela Svatopluc pământ, iarbă și apă. În credință, că Maghiarii vor să se așeze în țara sa, ca niște supuși pacinici, Svatopluc primește bucuros darul cel prețios, zicând surizând solilor, să-și ia pământ, iarbă, apă cât le place. Aceștia își și iau și se înapoiază la Árpád cu pământ, iarbă și apă. Primind acest dar Árpád printr'o nouă solie pretinde dela Svatopluc să-i lase lui țara, fiindcă și-a vândut'o pe calul cel alb, pe frâul de aur și pe șeaua de mătase.

Svatopluc se mânie și zice solului maghiar: «calul acela l-am omorît, frâul l-am ascuns în iarbă și șeaua am aruncat-o în Dunăre». La aceasta solul răspunde: «Din aceasta Măria Ta ce pagubă ai? Calul omorît o să-ți îngrașe câinii, frâul ascuns în iarbă o să-l afle cosașii, iar șeaua o s'o scoată pescarii Mării Tale, cari se vor îmbogăți din prețul ei. Al cui e așadară pământul, iarba și apa, ale aceluia sunt toate!»

Svatopluc firește n'a voit să știe de talmăcirea aceasta și-reată, deaceea a început să-și adune oștirea, să fie gata de război, dar Árpád îl bate și pe el și după război îndelungat i-ocupă țara întreagă. În legătură cu aceste lupte cade în mâinile Maghiarilor și tot ținutul de peste Dunăre până la munții din Apus și Meazăzi. De ținutul muntos nu s'au atins, pentru că ei fiind călăreți, n'aveau nici un folos de munți.

Din anul 895 începând, în lupte mari de 10 ani — după tradiție — și-au întemeiat Maghiarii țară ținutul dintre Dunăre și Tisa, creat și de Dzeu să fie o țară, o patrie, cecece l-a putut face numai puterea Maghiarilor, cari trăiesc deatunci aici, căci după zisa poetului: În lumea aceasta mare, n'au airea loc, aici trebuie să trăiască, să moară, în bine, ori rău!

11. Organizarea țării. În timpul luptelor de cucerire a țării străbunii Maghiarilor au și organizat moștenirea, ajunsă în posesiunea lor dela Attila. Spre scopul acesta ținură o *adunare națională* lângă *Körtvélytő*, aproape de localitatea de azi Puztaszer; aici împărțiră ce câștigaseră în comun, conform contractului de sânge, hotărând și drepturile și datorințele fiecăruia. Astfel, dacă luptele de cucerire i-arată viteji, organizarea țării dovedește, că erau și înțelepți.

Maghiarii învinseseră în lupte crâncene tot felul de domnitori, supuseră popoare, dar nu le stârpiră ca sălbaticii. Di'mpotrivă: tratară bine cu oamenii, pe copiii fruntașilor îi primiră în șirurile lor și față de popoarele supuse arătară atâta tact, încât trecură secolii fără, ca aceste popoare supuse să urască pe domnii lor ori să facă vr'o răscoală. Cele șapte seminții maghiare și se-

minția a opta cumană s'așezară între supuși, fiecare seminție pe moșia fixată. Fiind economi de vite și călăreți, Maghiarii cuprinseră cu deosebire ținutul de peste Dunăre și șesurile, mulțămindu-se, ca locuitorii rari din regiunile muntoase să le recunoască supremația. Până azi sâmburele poporului maghiar e peste Dunăre și la șes, pe când locuitorii munților vorbesc limbi streine.

Urmașii au înălțat o biserică pe locul, unde s'a organizat țara: cu ocazia mileniului s'a ridicat un monument strălucit, care să fie de pomenire.

12. Năvălirile Maghiarilor în țări streine 900—972. Cucerind străbunii Maghiarilor ținutul dintre Dunăre și Tisa, își cercară norocul și în țările vecine și se convinseseră, că ei sunt mai tari; astfel începură a-i vizita cu armele și a-i jefui. Având succese ușoare, au devenit tot mai îndrăzneți și curând ajung să cutreere pe caii lor iuți toată Europa-Mijlocie până la mări. Inotară peste râuri mari, trecură Alpii, Pireneii și bătură diferite popoare. Nimeni nu li-se putea împotrivi; ținteau cu mare siguranță cu săgețile, prăpădind cete de dușmani, manuau bine sabia, și astfel cu arme, îndrăzneală, șiretenie, umiliră cele mai mari state. Popoarele creștine din Europa și-aduceau aminte de luptele de pe vremea Hunilor; când s'arătău, i cuprindea groază, când se depărtau, numele lor îl pomeneau la rugăciuni: «Doamne scapă-ne de săgețile Maghiarilor!»

Trei sferturi de veac au tot dat năvală pustiind și jefuind, fiind pentru toți vecinii bici grozav, pânăce câte-va înfrângeri mari le deschiseră ochii, făcându-i să vadă, că așa nu mai merge. (Fiindcă aceste fapte caracterizează mai bine pe Maghiarii veacului X., să povestim pe cele mai însemnate).

13. Campania lor în Italia la 900. Cea dintâiu campanie mai mare o fac Maghiarii împotriva Italiei la a. 900. Încă un an înainte a spionat o ceată mai mică în această țară, iar primăvara de timpuriu năvăli o armată întregă asupra regiunii râului Po, prădând până la Pavia. Regele italian Berengar

pleacă împotriva Maghiarilor cu o oaste mare, îmbrăcată în fer; Maghiarii se retrag spre Răsărit, luptându-se mereu și concentrându-și cetele risipite. La Adda *călăreții ușori* Maghiari sunt ajunși de oastea, *ferecată*, a lui Berengar. Speriați Maghiarii cer pace dela Italiani, dar aceștia refuză batjocurindu-i, i resping mai departe siguri de isbândă. Obosiți Maghiarii se tot retrag și trecând râul Brenta s'opresc; dușmanii asemenea și așează tabăra pe țărmul drept al râului. Maghiarii se roagă de nou de pace, arătându-se gata să dea toate prăzile, chiar și caii, cari i-aveau de prisos, numai să-i *lase* nesupărați acasă. Toate acestea i-au făcut pe Italianii încrezuți, n'au ascultat rugămintea Maghiarilor, punându-se liniștiți la cină, ca apoi a doua zi să isprăvească cu Maghiarii. Văzându-i atât de încrezuți, Maghiarii și-au trimis pe ascuns o parte a oștirii pe lângă râu în sus, altă parte în jos, iar oastea principală, care părea că nu face nimic, înnotă peste râu și în modul acesta se năpustiră năprasnic deodată din trei părți asupra dușmanului, ocupat cu cina. Chiar cronicarul italian spune, că Maghiarii la mulți le-au ținuit bucătura în gât. Acum s'au trezit Italianii văzând, că Maghiarii au tot umblat cu rugăminți, nu de frică, ci ca să-i păcălească, să-i facă încrezuți, ca cu atâta mai ușor să-i poată bate. I-au și măcelărit pe Italianii surprinși, așa că în câteva ceasuri le-au nimicit întreagă oastea.

Dup'aceasta le eră deschisă calea. Ca un potop s'au revărsat asupra câmpiei râului Po, dărâmând și jefuind orașe până la Turin și Elveția. O ceată de a lor într'atâta s'a aprins de cuceriri, încât a voit să ocupe călare orașul Veneția, zidit pe izulele mării; au și dat foc unui suburbiu și s'ar fi prăpădit și însuși centrul, dacă primăria nu s'ar fi recules la timp, lovindu-i din corăbii pe Maghiarii, cari pe cai căutau să treacă dintr'un canal în celălalt. Veneția s'a scăpat de ei, dar cu atât mai cumplit a suferit ținutul râului Po, răscumpărat de Berengar cu daruri mari, dupăce luni de zile îl pustiiseră și-l prădaseră.

Întâmplările acestea ne arată pe Maghiarii de atunci *precauți* (spionau), *sireși* (amăgiau pe dușmani), *ostași isteși* (la

Brenta atacă din trei părți), și de câteori li se da ocazii *în-drăzneți* până la extrem, necunoscând lucruri imposibile (ase-diază Venetia-călări!).

14. **Principele Zsolt 907—947; campania Nemților în Ungaria în 907 și 910.** După ce au ocupat țara, Maghiarii afară de Italia năvăliră foarte des în Germania. Câte-o ceată dintre ei s'arăta an de an în câte un ținut al Germaniei. Nemții suferiră cu amărăciune, dar câtă vreme a trăit Árpád, n'au îndrăsnit să se revanșeze. Murind însă la 907 marele întemeietor al țării, guvernarea rămase unui copil, lui Zsolt, și acum aflară timpul potrivit să se răsbune.

Regele german Ludovic își adună o mare oaste la Ennsburg, de unde o îndreaptă împotriva Ungariei în trei coloane. Două părți ale oștirii o luară în jos pe țărmurii Dunării, flota plutea pe Dunăre, iar rezerva rămase cu regele la Ennsburg. Până la Pozsony înaintară aproape neatinse trupele germane; Maghiarii față cu o oștire așa de numeroasă și unită nu știau ce să facă. La Pozsony însă lucrurile se schimbă. Aici Dunărea se împarte în trei ramuri, formând bălți mari și trupele germane trebuiră să se depărteze tare unele de altele. Maghiarii șireți, se vede, că aceasta așteptau, înaintară deodată și s'aruncară asupra oștirii sudice și atâta o hărțuiră, până ce o risipiră în toate părțile. După aceea încă în noaptea aceea înotară peste Dunăre și printr'un atac neașteptat zdrobiră oastea de pe țărmul stâng, prăpădind'o cu comandant cu tot. Tot așa o păți a treia zi și flota, luând-o apoi fără de veste cătră Ennsburg, unde atacă. Regele Ludovic le ieși înainte cu oastea sa ferecată și lupta începù într'un loc, incunjurat de pădure. Germanii înșirându-se călăreț lângă călăreț înaintau ca un zid de metal, pe când Maghiarii ca un vifor se năpustiră asupra lor într'o ploaie de săgeți și cu strigăte grozave de hui! hui! Săgetând în continuu atacă, întoarseră spatele, când în ordine, când fără nici o regulă și înșfârșit — se părea, că fug cu toții, ca niște lași. Ostașii nemți cu armatură grea începură a-i urmări

și amețiți de glorie nu mai țin ordinea, șirurile li se desfac, când deodată se întorc asupra lor Maghiarii în ordine completă și în acelaș moment s'aruncă asupra oastei germane, ajunsă în zăpăceală, și din laturi și dela spate cete maghiare. Dela spate și din coaste atacau pândășii maghiari, cari mai înainte s'ascuseră în pădure, și fuga prefăcută a Maghiarilor a fost, numai ca să amăgească pe dușmani între pândăși. Maghiarii făcură un măcel îngrozitor între dușmani, însuși regele Ludovic abiă putu să scape cu vieață. Astfel a decurs *lupta dela Ennsburg*, din anul 907.

Trei ani mai târziu regele Ludovic și-a cercat iar norocul. La Augsburg, departe în lăuntrul țării începù să-și strângă oștiri, ca să plece împotriva Maghiarilor, dar aceștia prinzând de veste, previn atacul și năvălesc ei asupra Germaniei. Lângă *Lech* surprinseră cetele, cari se adunau și printr'o cursă le nimiciră înainte de a le fi dat răgaz să se pregătească de luptă. În aceste două bătălii căzură fruntașii Nemților. Ludovic a plătit tribut și nu peste mult muri de supărare și acum nu mai eră putere să apere Germania. Nu trece an ca să nu se ivească ici-colo câte o ceată de Maghiari, cari cutreeră Germania dela Saxonia până la Rin și dela Bremen până la Basel. Numai căpătând tribut mai rămâneau acasă.

Intâmplările acestea dovedesc, că Maghiarii *cunoșteau locul*, unde trebuiau să se lupte și se știau *acomoda* (brațele Dunării); au trupe *iuși, neobosite* (risipirea oștilor germane), luptă cu *apucături, cu pândă* (lupta dela Ennsburg) și *iscodesc* oastea dușmană (Augsburg).

15. Intâmplarea dela St. Gallen. În timpul năvălirilor de pradă Maghiarii au avut multe aventuri, între cari una dintre cele mai interesante e aventura de la St. Gallen, pe țărmul lacului Boden. Aceasta arată, cum își petreceau Maghiarii din secolul X., despre cari dușmanii îngrozii scriau, că nici nu sunt oameni, ci feară, cari beau sângele dușmanilor uciși. Cazul s'a intâmplat astfel:

În pribegii Maghiarii erau atrași mult de mănăstiri, pentru că în ele găseau mâncări, beuturi și lucruri de preț, iar stăpânii lor de obicei fugiau dinaintea lor. Așa făcură odată și călugării din mănăstirea St.-Gallen, auzind, că o ceată de Maghiari prădaseră ținutul din jurul mănăstirii. S'au refugiat în munții păduroși din apropiere, ducând cu ei odoarele de aur și de argint ale bisericii și ale mănăstirii. Însă un călugăr idiot se certase pentru ceva cu tovarășii săi și n'a voit cu nici un chip să se ducă cu ei, ci rămase în mănăstire.

Călugării refugiați se uitau din munți la cele ce se întâmplă la mănăstirea lor părăsită. Văzură, că faimoasa ceată maghiară a sosit într'adevăr și a ocupat mănăstirea. După aceea au văzut înălțându-se fum din mănăstire, cu inima strânsă se gândiau la soțul, rămas în mănăstire, crezând că sigur dracii aceia l-au pus pe foc să-l frigă. Spre seară flăcări incinseră părțile de jos ale mănăstirii și bieții refugiați își plângeau mănăstirea și localitatea de lângă ea, dată pradă focului de poporul barbar.

După ce s'au convins, că Maghiarii s'au depărtat, călugării s'au înapoiat iute în mănăstire, vorbind pe drum de sărmanul soț părăsit, că ce va fi suferit între acei oameni sălbatici, că oare mai găsi-i vor oasele, ca cel puțin să i le poată îngropa în pământ sfânt? Așa au sosit în localitate, unde arsese o casă două dela margine; au ajuns la mănăstirea, neatinsă de fel, ba mare le-a fost mirarea, când au văzut întreg-sănătos pe soțul lor. Nu pățise nimic, avea voie mai bună, decât altădată. În bucuria lor nu mai știau ce să facă, iar mirarea le crescă, când soțul lor, pe care erau să-l omoare acum cu dragostea, le povestii ce-au făcut acei Maghiari.

Călugărul le spuse, cum s'au așezat Maghiarii în mănăstire, cum au scotocit peste tot până la globul aurit din turn, căutând aur, cum de acolo făcură o glumă-adevărat-grosolană. Ei, dar Dzeu i-a și pedepsit, pentru că unul, care se suia în turn a căzut și s'a prăpădit. Soții lui au făcut repede un rug, pe care i-au ars cadavrul, iar oasele i le-au îngropat. După aceea povestii,

cum s'au pus la ospăț, cum au mâncat și beut, cum cântau, când beau; el încă a trebuit să mănânce și să bea cu ei, ba să și cânte. Au mâncat carne friptă și îmuiată sub șea, au beut vin și nu sânge de om. După ce mâncară carnea de pe oase, acestea le aruncau jucându se, alții se luară la luptă; am avut parte de glume, de răs și voie bună. Incepură să spargă butoaiele cu vinul, care rămase nebeut, dară călugărul îi muștră, spunându-le, că le trebuie și lor, și Maghiarii se lăsară de gluma aceasta. Cătră seară apoi se despărțiră și aprinseră câteva case mărginașe, ca să le lumineze calea. Nu putea laudă îndeajuns pe Maghiarii veseli și doria mereu; ca să-i va mai aducă Dzeu, măcar odată iar, căci el decând e pe lume nu și-a mai petrecut așa de bine, ca atunci cu ei.

Cele povestite de călugăr tovarășii lui le-au scris în analele mănăstirii, păstrându-ni-se până azi. Din acestea se învederează, că Maghiarii în decurs de o mie de ani foarte puțin s'au schimbat; feciorii de țaran și azi își petrec tot așa de voioși, ca și Maghiarii la St. Gallen.

16. **Bătălia dela Riade.** Multele învingeri, câștigate de Maghiari în Europa-apuseană, au avut urmări însemnate: Maghiarii s'au făcut tot mai încrezuți și nu mai erau așa de precauți, iar popoarele, năpăstuite de ei, le-au învățat apucăturile și începură a le folosi încontra lor. Astfel cu vremea aventurierii o pățesc ici-colo, căzând în cursele dușmanilor.

În modul acesta le prinde pe un conducător principele saxon, Henric-Păsărarul. Maghiarii oferă orice, dar Domnul înțelept a eliberat pe prizonier pentru ceva mai scump decât aurul și argintul: pace pe nouă ani, oferindu-se să dea an de an tribut Maghiarilor. S'au învoit și la aceasta, ca să nu lase pe soțul lor în năcaz; cuvântul dat l-au păzit, au ținut pacea amară de nouă ani și în timpul acesta n'au mai supărat Saxonia de loc. Pacea aceasta a întrebuițat-o Domnul Saxoniei foarte bine: a zidit cetăți, pentrucă observase, că Maghiarii nu se pricepe să dărâme ziduri. Și-a organizat oaste, pe lângă ca-

valerie grea și cavalerie ușoară; pe ostași i-a deprins bine, ca atacurile înșelătoare și fuga prefăcută a Maghiarilor să nu-i mai amăgească. Maghiarii prinseră de veste de toate aceste schimbări și deaceea împlinindu-se pacea erau bucueroși, ca primind tributul anual s'o prelungescă. Henric-Păsărarul însă, cunoscându-și puterea, respinse solia de pace, în loc de tribut le aruncă în față un câne mort batjocurind rău prin aceasta pe Maghiari.

Ca un vifor năpraznic deteră la aceasta năvală asupra Saxoniei Maghiarii, ofenzați în mândria lor, și la Merseburg, aproape de Riade, se întâlniră cu oastea lui Henric. Maghiarii se luptară în modul lor obișnuit, întrebuițară curse, se prefăcură, că fug și tot așteptau, că doară se vor destrăma șirele compacte ale dușmanului. Dară acestea nu s'au destrămat, așa că în cele din urmă fuga simulată a Maghiarilor s'a prefăcut în fugă adevărată. Mult n'au pierdut e adevărat, dară rușinea a fost a lor; Nemții s'au încurajat, pentrucă aflaseră calea, cum să se lupte cu Maghiarii. De-aici înainte Maghiarii nici nu mai neliniștiră Saxonia.

Întâmplările acestea arată, că Maghiarii cei vechi *nu-și părăsiu soful, ajuns în năcaz* (oferă preț mare de răscumpărare); *își țineau cuvântul* (pacea de nouă ani); *erau mândrii*, nu suferiau să fie insultați (ofenza din partea principelui saxon). Rezultă însă și răul, că izbânzile de o jumătate de secol le-au și stricat mult: *i-au făcut încrezuți*.

17. Principele Taksony, 947—972; înfrângerea dela Augsburg și sfârșitul năvălirilor. Principele Zsolt a domnit până la 947, când i-a urmat: Taksony. Acesta încă eră tânăr, când a ocupat scaunul domniei, și după pilda înaintașilor și el umbla după glorie de război. În mai multe expediții războinice a și avut succese.

În timpul acesta însă Nemții, cari erau împărțiți în țări mici, se unesc într'un stat mare, alegându-și de rege pe Henric-Păsărarul, care-și apăruse așa de brav țara proprie împotriva

Maghiarilor prădători. Dup'aceea Henric și-a instruat în felul său pe toți Nemții. Lui Henric Păsărarul îi urmează în domnie fiul său Otto, bărbat mai vrednic decât tată-său, care înțări de nou puterea număroasei națiuni germane. De el ascultau toți dela hotarele Ungariei până la Rin și dela Alpi până la marea-Nordică.

De toate aceste schimbări Taksony n'a voit să țină seamă; Maghiarii se obișnuiseră la viață comodă, învățați să muncească vecinii italieni și nemți, iar ei să jefuească. Deaceea fără să se mai gândească mult, în 955 năvălesc sub conducerea lui Bulcsú

Buciumul lui Lehel.

și Lehel cu mare oștire în Germania de miazăzi, străbat până departe și încep să asedieze orașul Augsburg, așezat lângă râul Lech. Cronicarii germani socotesc numărul Maghiarilor la 100,000; dar chiar dacă nici n'au fost atâția, sigur au fost mulți și astfel încrezuți. Nu le-a păsat, că s'apropie Otto dela Miazănoapte cu oaste, să scape orașul, asediară într'una orașul până când ajunseră între oștirea lui Otto și oraș iar la spate eră râul Lech. Nu voiau să știe de aceasta. În poziția aceasta încep bătălia. Pe când se luptau, o ploaie de vară grozavă, torențială, i-apucă pe luptători; aceasta pedeoparte strică arma de căpetenie a Maghiarilor, arcul, pedealtăparte făcū râul să iasă din alvie și în chipul acesta le tăie calea Maghiarilor, cari se retrăgeau. Toată oștirea maghiară se prăpădi; conducătorii căzură prizonieri și fură spânzurați,*) mulți prizonieri au fost îngropați de vii; foarte mulți s'au înecat în apa râului Lech, iar aceia,

*) Legenda buciumului lui Lehel.

cari au scăpat din luptă, au fost omoriți de țărani, răsculați pretutindeni. Din măcelul acesta grozav numai șapte inși au ajuns acasă, cu nasul și cu urechile tăiate; pe aceștia însă națiunea mândră și în nenorocire, i-a respins din sânul ei. I-a numit *rușinea neamului* — *gyász-magyarok* — pe ei și pe urmașii lor, pentru că ziceau, că mai bine s'ar fi prăpădit și ei cu ceilalți, decât să-și răscumpere vieța ticăloasă cu așa rușine. Așa năpastă nu-i mai lovise, decând locuiau între Dunăre și Tisa, de-aci înainte au și lăsat în pace Germania.

Invingerea dela Augsburg i-a câștigat regelui german, Otto, mare faimă, il numiră cel Mare, și așa il amintește până azi istoria. Incurând s'a supus lui Otto și Italia; Roma l-alese de împărat și astfel Maghiarii nu mai pot merge nici în Italia să prădeze. Câtva timp au mai vizitat prădând împărăția greacă, dar cu anul 970 trebuiră să renunțe și la aceasta; comandantul grec Bardas îi bătù, dar și altcum aici nu prea găsiu prăzi. Cătră Răsărit iarăș n'o puteau lua, pentru că acolo locuiau Pecenegii mai tari decât ei, și astfel Maghiarii cu voie, fără voie trebuiră să se astâmpere, rămânând între hotarele țării. Ne mai putând trăi din jafuri, au fost siliți să se pună și ei pe lucru. Nu peste mult muri și Taksony, iar fiul și urmașul lui, Géza opri deadreptul năvălirile prădalnice.

Recapitulare: Maghiarii — după tradiție — își trag originea împreună cu Hunii dela strănepoții lui Noe, dela *Hunor* și *Magyur*. Patria lor veche a fost câmpia dintre marea-Neagră și munții-Urali. Sporindu-se tare Hunii, în a. 375 năvălesc spre Apus în Europa sub conducerea lu Balambér. Bat și risipesc popoarele din cale, pe Alani, Ostrogoți și Vizigoți, lăsând în urma lor praf și cenușă. Dau de Imperiul-Roman, cel mai mare stat din lume pe atunci. Cuprindea și în patria noastră două Provinciile *Pannonia* și *Dacia*. Romanii bat grozav pe Huni, c'ri s'așezară în ținuturile din stânga Dunării. Cam pela anul 440 rege al Hunilor ajunge *Attila*, biciul lui Dzeu. Acesta unind semințiile Hunilor ridică puterea lor la culme, dar voinde să cucerească și Imperiul-Roman e bătut pe câmpul *Catalaunum*. Cu moartea timpurie a lui Attila se prăbușește și puternicul stat al Hunilor sub fiul lui, cari fiecare voinde s'ajungă singur rege, se răsboesc unii cu alții. Resturi de ale Hunilor se crede a fi *Săcuii*.

Maghiarii, ca și Hunii, îmulțindu-se, pleacă din patria străveche Maghiaria-Mare și s'așează între Don și Dnipru, în *Lebediu*. De aici

i-alungă dușmanii lor vecini, *Pecenegii* și cei mai mulți o iau cătră Apus, aflându-și patrie la Dunărea-de-jos, în *Elelköz*. Aici erau împărțiți în șapte triburi sub șapte căpetenii. Ca să fie mai puternici s'au unit sub un principe, sub *Árpád*, făcând cu ocazia aceasta *contractul de sânge*. Prin aceasta stabilesc *domnie ...onarhică constituțională*. Pribeșind puțin timp prin Rusia de azi, iau calea cătră Apus, însoțiți de o parte din *Cumani* și prin pasul Verecke trec Carpații în țara de azi. Aici erau popoare slave și la Răsărit Români. Ocupă mai întâi Câmpia — *Nagy-Alföld* — dela *Zalán*, domnitorul slav, și în timp de vr'o 10 ani (895—905) cuceresc și celelalte ținuturi ale Ungariei, împiedecând pe Slavii dela nord să se unească cu cei dela sud. În *adunarea națională* de lângă *Körtvélytő* organizează țara, împărțindu-și locurile sesoase între sine, iar cele muntoase lăsându-le celorlalte popoare.

Maghiarii însă nu se așezară aici în mod stabil, ca să trăească din lucrarea pământului, ci duceau un trai ușor, năvălind în țările vecine, ca să le prădeze. Astfel năvălesc în Italia de mai multe ori, jefuind ținuturile bogate din Nord. — Asemenea prădară în mai multe rânduri și Germania pe timpul lui *Zsolt* (907—947) și *Taksony* (947—972). Ajungând însă în Germania regi vrednici, ca *Henric Păsărarul* și mai ales *Otto cel Mare*, Maghiarii sunt bătuti și alungați din Germania. Infrângerea lor completă la *Augsburg* (955) pune capăt năvălirilor în Germania. — Se povestesc aventuri interesante din campaniile lor (*St. Gallen*). Până la a. 970 au mai prădat *Impărăția greacă*, dară și de aici sunt scoși și cu moartea lui *Taksony* se lasă cu totul de acest trai pribeag.

Capitolul II.

Țara se încreștinează și se face regat.

972—1114.

18. **Principele Géza 972—997.** Principele Géza a fost un om înțelept; el a prevăzut, că năvălirile destrăbălate mai curând — mai târziu o să prăpădească pe Maghiari. Luptele numeroase, chiar și învingerile îi împușinau mereu, dar acum începură să fie și bătăuți. A înțeles, că și aceea e rău, că națiunea sa e pe picior de războiu cu toată lumea; i venia mult mai bine, să se împace cu celelalte popoare, să se apuce de muncă serioasă, ca în pace să sporească la număr și avere. Din cauza aceasta, îndată ce ocupă scaunul domniei, în a. 972, numaidecât oprî toate semințiile să mai năvălească în țări streine. Se vede, că a și avut energia de lipsă, să-și poată și îndeplini opreliștea, pentrucă de pe timpul lui Géza năvălirile Maghiarilor încetează cu desăvârșire.

19. **Creștinismul începe a se răspândi.** Géza s'a îngrijit, să-și împace națiunea sa cu vecinii. A încheiat pace cu împăratul german, Otto*) și îngădui preoților creștini să vină în țara sa și să propage liberi religia creștină. Asculta în toate de soția sa Șarolta, care eră creștină; ea l-a făcut pe bărbatu-său, să înțeleagă, că de creștinism e legată vieța pacinică. munca regulată, așezarea stabilă, înaintarea poporului la număr și avere. Convinse pe bărbatu-său, că Maghiarii trebuie să se lase de legea păgână și să se încreștineze, nu numai pentrucă așa e cu dreptate, dar și pentru ca să-și poată susține poporul.

*) Incepând cu Otto amintim scurt cu acest titlu pe domnitorii germani, cu toate că de fapt ei erau regi *germani* și împărați *romani*.

Străbunii Maghiarilor adecă până atunci aveau zei. Adorau pe toți aceia, cari le făceau bine, ori de cari se temeau. *Zeiilor cerești* erau: soarele, luna, stelele, dar mai cu seamă soarele, pentrucă binefacerea lui o simțiau la tot pasul. Dintre *zeii pământești* de mare cinste se bucurau zeii pădurilor, fiindcă erau popor de vânători. Fiind locuitori ai câmpiilor — puste — cinstiau și apele; aveau și *zei ai apelor*, cari dau beutura, peștii și când se mânia le trimit grele pedepse. Zeilor le aduceau jertfe preoții lor — *táltosok* — la izvoarele râurilor și în fundul pădurilor armăsari albi, ca zăpada; preoții erau și proci. Credeau în vieța de dincolo de mormânt, deaceea înmormântau împreună cu morții și calul și armele. Virtute mai mare arătau la ei rășboinicii, de glorie trecea prădarea și credeau, că fiecare dușman, ucis de ei, le e servitor pe lumea cealaltă. Idoli nu cunoșteau.

N'a fost așa greu, ca străbunii Maghiarilor să se lase de religia aceasta, care adora zei spirituali și să primească credința într'un singur Dzeu; credința aceasta nici nu eră pentru ei nouă; umblaseră mult printre creștini; între supușii lor și între sclavi aveau mulți creștini. Neajuns mai mare le făcea mândria lor, cum să primească ei credința dușmanilor învinși, a supușilor și a sclavilor! dar apoi și împrejurarea, că religia creștină o propagau preoți nemți și deaceea o și țineau *religie nemțească*.

Pe lângă toate greutatețile încreștinarea înainta frumos, cu deosebire dupăce preoții nemți au fost înlocuiți cu preoți italieni și cehi; cu aceștia se înțelegeau mai bine decât cu Nemții. Cu timpul însuși principele Géza s'a făcut creștin și pe fiul său Ștefan l-a botezat creștin. Pilda principelui o urmară și frunțașii; în timpul acesta însă nu se poate vorbi de o încreștinare sistematică.

20. Răspândirea religiei creștine; apostolul Ștefan. Cu toate că se botezase, Géza până la sfârșitul vieții a rămas pe jumătate păgân, pe jumătate creștin cum eră și țara. Cătră sfârșitul domniei lui Géza a venit în țară *Sfântul Adalbert*, e-

piscopul din Praga; acesta se scandalizează de cele văzute aici și muștră aspru pe Géza, că fiind creștin cum de jertfește și zeilor păgâni? Géza răspunse, că el e destul de bogat, ca să poată jertfi și Dzeului celui creștin și zeilor păgâni.

Cu totul alt om a fost în această privință fiul lui Géza, Ștefan, care urmează la 997 tată-său în domnie. Ștefan a fost cu trup și suflet creștin, având ca scop sfânt al vieții încreștinarea întregului său popor. El s'a interesat, ca nu numai alții să propage religia creștină, ci și el însuși cutreera țara, ca un apostol, învățând cu cuvântul și cu fapta. Ridică mănăstiri biserici mai în urmă opri religia păgână sub pedeapsă de moarte. Cu acelaș zel a lucrat pentru încreștinare și soția lui Ștefan, Gizella, care se trăgea din Bavaria creștină; ea adună pe lângă sine fetele frunțașilor, crescându-le cu ajutorul călugărițelor în legea creștină, cultivându-le. Pe lângă preoți slavi veniră tot mai mulți italieni, dintre cari mai cu seamă *Sfântul Gellert* și-a câștigat mari merite. Acesta a ajuns învățător fiului lui Ștefan, principe-lui Emeric, mai în urmă episcop în Csanád, suferind martiriu. A fost un bărbat vrednic, drept; poporul se îmbulzia să-l asculte, ca la un tată, ca la un învățător bun și el învăța și educa neobosit poporul. Cu aceeaș râvnă învățau legea creștină și *călugării benedictini*, cari și-au clădit o mănăstire în Pannonhalma. De-aici s'a propagat în mare măsură credința creștină. Auzind papa, că Ștefan prin zelul său ce lucruri săvârșește între maghiarii păgâni dintre Dunăre și Tisa, a exclamat: «Eu sunt apostolic, Ștefan e apostol». Și într'adevăr meritul lui e, că națiunea maghiară s'a lăsat de păgânism, trecând la legea cea adevărată. Pentru aceste merite biserica mai în urmă l-a

Ștefan cel Sfânt.

pus între sfinți, sărbătorindu-i ziua numelui ca o sărbătoare națională.

21. Inființarea regatului. Deodată cu încreștinarea se înființează și regatul. Și regatul îl întemeiază Géza și Ștefan cam pe la 1000. Regatul l-înființează prin aceea, că nimicesc puterea căpeteniilor de triburi, întinzându-și puterea proprie asupra întregii națiuni.

Spre scopul acesta Géza se aliază cu domnitorii streini și prin căsătorii caută să întărească aceste alianțe. Așa se aliază cu împăratul Otto cel Mare; pe fiul său, Ștefan, îl căsătorește cu principesa germană, Gizella. El însuși, după moartea Șarlotei, luă de soție o principesă polonă; iar pe o fată o mărită după principele Poloniei, pe alta după dogele republicei Veneția, după Otto Urseolo, pe a treia după conducătorul cuman Samuil. Prin aceste căsătorii sunt atrași la noi din streinătate o mulțime de domni și aventurieri. Géza le dă moșii, pentru cari țin totdeauna cu el, când se răsvrătește vr'un șef al unei seminții. Cu astfel de mijloace lui Géza i-a reușit, ca sub el puterea căpeteniilor de triburi să dispară cu totul. Ca să ajungă aceasta a întrebuintat și forța; și scrierile vechi spun despre el, că avea «mânile crunte».

Fiul său Ștefan încă a avut de luptat cu unii fruntași răsvrațiți. Astfel *Koppány*, căpetenia unui trib, nu voia să se lase nici de zii străbuni, nici de domnia peste tribul său. Răsculă tot ținutul de peste Dunăre împotriva religiei nouă și a ordinii celei nouă. Ștefan însă 'l bate la Veszprém, iar cadavrul lui îl taie în patru bucăți, punând câte o bucată în patru orașe mai mari din țară spre îngrozirea celorlalți. Tot așa o păți și în Ardeal cel din urmă șef de trib, *Iuliu* — Gyula —, cași *Ajtony*, domnul din Temes.

Ei încă s'au răsculat contra lui Ștefan, dar cu toate că Iuliu a fost ajutat de Pecenegi, iar Ajtony de împăratul grec, amândoi au fost învinși. Iuliu, împreună cu fii săi, a fost închis pe vieață, iar Ajtony căzu în luptă.

După acestea capul tuturor triburilor eră Ștefan și pe un astfel de cap popoarele creștine îl numiau rege. Așadară și Ștefan își luă titlul de rege și la 15 August în ziua Sft.-Mării a. 1001 se încoronă de rege cu coroana, primită dela papa. *Așa ajunge Ștefan cel Sfânt cel dintâi rege al Ungariei creștine.*

Insigniile rîglatului.

22. **Ștefan cel Sfânt 1001—1038; organizarea țării bisericește și lumește.** Ștefan cel Sfânt s'a străduit, ca puterea sa regească s'o întrebuinteze pentru fericirea iubitei sale patrii. Deaceea stătuindu-se cu oamenii săi mai aleși a pus la cale trebile bisericești și lumești din țară așa, ca națiunea sa să se simtă bine în cele sufletești și în cele trupești.

A încredințat biserica cu îngrijirea de cele sufletești. Călugării și preoții învățau pe popor religia, învățau pe oameni să cultive pământul, să-și facă locuințe stabile, i deprindeau la totfelul de meserii. Pe lângă biserici se înființară școli, în cari să învețe oamenii carte, să scrie, să cetească și diferite științe; pe atunci la astfel de lucruri se pricepeau numai preoții. Iar pentru ca preoțimea să-și poată îndeplini cât mai bine chemarea sfântă, înființă mănăstiri, biserici, episcopii dăruindu-le cu averi din belșug. Astfel înființează Ștefan zece episcopii, cinci mănăstiri și mai multe capitule (conzistoare). Numi pe arhiepiscopul reședinței sale din Esztergom cap al bisericii maghiare. Până azi există cele zece episcopii*) și cea mai însemnată mănăstire: Pannonhalma; și azi este orașul Esztergom capitala bisericească a Ungariei.

În privința lumească țara are un guvern regesc. În fruntea guvernului este *regele*. Regele face dreptate; el e coman-

*) În Pécs, Veszprém, Győr, Esztergom, Eger, Nagy-Várad, Csanád, Vác, Kalocsa și în Ardeal. —

dantul suprem al oștirii, declară război și încheie pace; el numește pe funcționarii bisericești și lumești; consultându-se cu sfatul regesc aduce legi și se îngrijește de executarea lor. Acestea sunt *drepturile lui matestatice*. În toate afacerile îl ajută dignitarii mai înalți: *palatinul — nádorispán — și judele țării — országbiró —* îi stau într'ajutor la guvernarea țării și în cele judiciare, iar *vistiernicul — kincstárnok —* administrează venitele țării.

Pentru ca în țară pretutindeni să fie ordine, dreptate: împărți țara în *comitate — vármegyék*. — În fruntea fiecărui comitat a pus câte un *prefect — várispán*. Prefectul face dreptate locuitorilor din comitat, el conduce în timp de război oastea comitatului sub steagul regesc, el încasează darea, plătită mai mult în natură, decât poporul muncitor al comitatului. Pentru multe alte lucrări sunt funcționari inferiori.

Cari erau nemulțamiți cu judecata prefectului, puteau apela la regele. Din cauza aceasta din timp în timp cutreerău țara regele ori palatinul; iar peste an la ziua Sft-Mării, mai târziu la sărbătoarea Sft-lui Ștefan s'aduna națiunea întreagă la Székesfehérvár. Acestea erau așa zisele *zile de legi — törvénynapok*. În aceste zile fiecare își putea spune cu graiul păsul-năcazul; cei chemați judecau și momentan și executau sentința.

Géza și Ștefan aduseră mari schimbări în viața națiunii maghiare. Încreștinară pe Maghiarii păgâni, concentrară puterea capilor de triburi în mâinile regelui, întărind astfel puterea regească. Aceste schimbări înlocuiră luptele mistuitoare cu pacea muncii binefăcătoare; munca pacinică susțină pe Maghiari. Pentru aceasta binecuvântată le fie pomenirea!

23. La domnie ajung streinii; Petru 1038—1041. Dintre copiii lui Ștefan cel Sfânt singur Emeric — Imre — a ajuns mare. El eră toată bucuria și nădejdea tatălui său; lui voiă regele să-i încredințeze țara, pentru că știa, că el o va conduce pe calea cea nouă. Moartea lui Emeric, întâmplată la 1031, i-a nimicit toate nădejzile frumoase. După moartea lui Emeric Ștefan nu știa cui

să lase țara. Dintre moștenitorii legali numai principii din familia Árpád aveau drept la tron și dintre aceștia Vasile, cel mai mare; în el însă nu se încredea nici regele, nici curtea lui străină, că va păzi ordinea cea nouă. Afară de aceea streinii se și temeau de Vasile, care pe timpul acesta — se vede, că la stăruința lor — eră închis în Nyitra. Regina și streinii voiau cu tot prețul de rege în locul lui Vasile pe nepotul lui Ștefan, pe prințul Otto Urseolo, sperând că sub el se poate ținea și ordinea cea nouă și ei încă rămân la putere.

În sfârșit Ștefan se hotărăște să țină legea; trimite o solie la Nyitra să-l aducă pe Vasile, ca să-l numească de urmaș. Auzind despre aceasta streinii îngroziți trimit asemenea un sol la Nyitra cu o poruncă regească falsă. Nefericitul Vasile e multilat grozav, iar cei trei principii mai tineri din casa lui Árpád sunt izgoniți din țară. Aceste lucruri amăriră rău pe regele, care și muri în a. 1038. Pe patul morții lasă patria și națiunea sa în paza Preacuratei Fecioare. Deaceea vedem pe steagurile și pe banii vechi dela noi icoana Mariei; Maria e patroana Ungariei și Ungaria de multeori se și zicea țara Mariei.

După moartea lui Ștefan cel Sfânt ajunge rege străinul Petru; cu el ajung în Ungaria streinii la domnie. Domnii italieni și nemți, strânși aici, acaparează toate dignitățile mai înalte și venitele țării, și încrezuți, cum erau, insultau și înjosiau pe Maghiarii, pe cari îi țineau neam de slugi și-i tratau în mod brutal. Măniăți, Maghiarii se reculeg și încă în a. 1041 se răscoală în contra lor; alungă pe Petru din țară, iar pe tovarășii lui îi omoară, ajungând iarăș domni în patria proprie.

24. Luptele dintre partidul național și cel strein; Samuil Aba 1041—1043. Petru a doua oară 1044—1046. După ce izgoniră Maghiarii pe străinul și despotul Petru, în țară nu se mai afla nici un singur prinipe din familia Árpád, ca să ocupe tronul strămoșesc. Aleg dară în grabă de rege pe cumnatul lui Ștefan, pe Samuil Aba.

Petru, alungat din țară, cere ajutor dela împăratul german

Henric, promițându-i că, dacă-l așează iară în domnie, drept mulțămită o să-l recunoască pe împăratul de suveran. Henric acesta eră domn puternic, afară de Germania stăpânia și Italia, Boemia și Polonia, lăcomind demult și la Ungaria. Folosește deci ocazia binevenită și atacă de mai multe ori Ungaria așa de năpraznic, încât regele Aba e silit să-i cedeze ținutul de dincolo de râul Laita, ba să mai dea și daruri; aceasta s'a explicat de mulți ca tribut.

Această pace rușinoasă a supărat rău pe mulți fruntași; aceștia se sfătuiră, să depună pe Samuil și să cheme în locul lui pe cel mai vârstnic dintre principii din neamul lui Árpád, care trăia în străinătate, pentrucă după drept acestuia i se cuvenea tronul. Samuil înțelese ce se uneltește împotriva sa, chemă la sfat pe conspiratorii, cari nu bănuiau nimic, și la Csanád omori fără nici o judecată vreo cincizeci dintre ei. Cruzimea aceasta-i făcù pe mulți să-l părăsească, iar Petru folosindu-se de aceste împrejurări, vine din nou în țară împreună cu împăratul Henric. Samuil Aba e bătut în lupta dela Ménfő și căutând să scape cu fuga, e omorît la 1044.

După învingere Petru și Henric se duc la Székesfehérvár, unde Petru recunoaște pe Henric de împărat suveran și în semn de supunere ingenunchind îi predă o lance aurită. De nou ajung domnii streini la domnie, purtându-se crud cu Maghiarii; împăratul dete streinilor putere armată, ca să-i poată ținea pe toți în frâu. In modul acesta-și *pierde țara desbinată mai întâi o parte de pământ, după aceea și neatârarea.*

Starea aceasta de plâns ținù doi-trei ani; împăratul Henric fiind ocupat în Italia a fost constrâns să-și retragă oștirea din Ungaria. Atunci în 1046 toți Maghiarii s'au sculat din toate părțile împotriva uzurpătorului de tron, atât de fără de veste, încât Petru fără să se mai lupte, a trebuit să fugă din țară. Dară fuga nu i-a succes, a fost prins și orbit; după aceasta în scurtă vreme moare de rănille primite. Tot așa le-a umblat și partizanilor lui; Maghiarii s'au răsbunat omorându-i pe toți.

25. **Răscoală păgână împotriva creștinismului și regatului; ajunge pe tron Andrei I. — Endre —, 1047.** Mânia generală și răscoala Maghiarilor răsturnă pe Petru de pe tron, punând totodată capăt domniei germane la 1046. După aceea Maghiarii înarmați chemară acasă pe principii Árpád, pe Andrei și pe frații lui, domnii naturali ai țării. Acum părea, că se restabilește liniștea în țară.

O parte a răsculaților nu eră însă îndestulită cu sfărparea jugului strein, cu domn național; voia să stârpească pe toți streinii din țară, împreună cu religia creștină, și să restabilească legea veche păgână. În fruntea acestui partid eră Vatha și soții lui: maghiari buni, dară ei țineau inovațiunile introduse izvor la toate relele și visau de gloria lumii vechi păgâne, când Maghiarul bătea pe Neamțul și Neamțul plătia Maghiarului tribut.

Indată ce-au auzit, că Andrei s'apropie de Carpați, momentan grăbi Vatha cu tovarășii săi armați la hotarul țării, arătându-și dorințele principilor. Andrei nu cunoștea mai deaproape starea țării, deci tăcù. Vatha și soții explicară tăcerea regelui, că și el s'ar invoî cu planurile lor. Incepură să aprindă focuri la altarele păgâne, să dea jos crucile, să dărâme bisericile, să omoare pe streinii, pe preoții, pe episcopii, pe strângătorii de dijmă, făcând țara să creadă că toate acestea se întâmplă la dorința lui Andrei. În țară eră o anarhie grozavă. s'au prăpădit o mulțime de oameni vrednici, între aceștia și bunul episcop din Csanád, Gellért, este omonit cu pietrii la poalele dealului, numit după el.

Ajuns acasă, Andrei observă, cu toată furia păgânilor, că majoritatea poporului e creștină și că n'are nici-o poftă să se întoarcă la traiul vechiu, prădalnic. Fiindcă și el ținea legea cea nouă, creștină, de lege adevărată și bună, la începutul anului 1047 se încoronă de rege și sili pe păgânii cu arma și cu porunci aspre să păzească buna ordine din țară. De-aici înainte păgânismul e în agonie și deși după vr'o zece ani mai prinde odată armele și deși încă vr'o jumătate de secol mai

are în secret credincioși, totuși nu mai poate produce sguđuri așa de periculoase în țară.

Să nu osândim însă pe Vatha și soții, ci să-i pomenim cu recunoștință, pentru că fără fanatismul lor, care nu cunoștea tocmeli, multe inovații ar fi putut înstrăina — germaniza — pe Maghiari.

26. Răsboiu împotriva împăratului Henric; domnia lui Andrei I., 1047—1061. Abia innăbusi Andrei răscoala păgânilor și primejdie nouă amenință țara. Impăratul Henric pretinse dela Andrei, să l recunoască de împărat al său, și deoarece Andrei nu voi să-l recunoască, veni cu o oaste mare să ocupe Ungaria.

Andrei încă se pregăti de răsboi, chemă acasă din Polonia și pe fratele său mai mic, pe Béla, fiind acesta mai expert decât el în ale răsboiului. Totodată-i promise și tronul după moartea lui, iar până atunci i dăruí ca apanaj a treia parte din țară. ținutul de dincolo de Tisa.

După acestea, la a. 1051 izbucni răsboiul. Impăratul atacă țara pe uscat și pe apă; corăbii, încărcate cu hrană, pluteau pe Dunăre, iar împăratul în persoană conducea oștirea principală pe lângă râul Raba, luând calea deadreptul spre Székesfehérvár.

Țara, slăbită de turburări, nu s'a putut măsura îndată cu puternicul împărat, deaceea comandantul suprem, Béla, și-a luat refugiu la apucături. Dispuse, ca toți oamenii, cu vite și cu tot ce au să se retragă din calea oștirii împărătești, iar el hărțui neîncetat pe Nemți. Astfel cetele împărătești numai luptând cu multe năcazuri puteau înainta, dar nu șovăiau. Trupele dela Miazănoapte ajunseră până la Esztergom, iar împăratul până la Székesfehérvár. Acum eră momentul potrivit de atac, când și o întâmplare favoriză pe Maghiari. Printr'o scrisoare falsă, împărătească, Béla înduplecă flota, încărcată cu hrană, să se retragă, dup'aceea s'aruncă asupra trupelor împărătești flămânzite, pe cari le bătù așa, că la *Vértes* le puse pe fugă și nu se opriră până la hotarele țării, astfel se prăpădi floarea oștirii

germane. Se spune, că munții Vértes poartă acest nume până azi dela platoșele aruncate de oștirea, care fugia.

Mândrul împărat nu s'a putut împăca cu rușinea suferită și în anul următor a atacat de nou. De astădată n'a mai îndrăznit să vină în lăuntru țării, ci începù să asedieze orașul dela hotar, Pozsony. S'a păcălit de nou: un scufundător, cu numele Zothmund, găuri și cufundă corăbiile în Dunăre. Henric trebui să se retragă de nou cu rușine.

Aceste înfrângeri slăbiră puterea lui Henric și cedând și el și Andrei, se făcù pace. Regele Andrei renunță la ținutul de dincolo de Laita, iar împăratul Henric recunoscu independența Ungariei.

27. **Vrajbă între Andrei și Béla; domnia lui Béla I. 1061—1063.** Armonia dintre Andrei și Béla a câștigat neatârnamarea țării împotriva împăratului german, fiind binefăcătoare pentru țară în toate privințele. Această bunăînțelegere însă curând s'a stricat.

Lui Andrei i s'a născut adecă un fiu, Solomon. Acum voiă să-i lase acestuia tronul, promis lui Béla. Deaceea se împrietinise și cu împăratul Henric, logodind pe Solomon cu fata împăratului. Din cauza aceasta poporul se înstrăină de Andrei, arătându-și toată dragostea lui Béla, care bătuse pe Nemții, dar nu se împrietinise cu ei.

Dragostea, manifestată de popor față de Béla, pe Andrei l-a făcut bănuitor, gelos, așa că Béla simți, că nu mai e sigur în țară*). Ca să scape de frate-său bănuitor, se duse cu oamenii

Béla I.

*) Intâmplarea dela Várkony.

săi în Polonia, de unde veni curând cu oști polone asupra frate-său. Majoritatea Maghiarilor se alătură la Béla, și Andrei, bătut în luptă, își pierde și viața, cu toate că Nemții ceraseră totul, ca să-l scape. A fost îngropat în mănăstirea Tihany, pe țărmul Balatonului.

Béla, eroul poporului, a ajuns acum rege. Nemții însă luară în apărare pe Solomon, fiul încoronat al lui Andrei; Solomon eră la ei și pe el voiau cu orice preț să-l pună pe tron, ca astfel să-și recâștige influința, pierdută în Ungaria. Izbucnește de nou războiu între Maghiari și Nemți; dar moartea neașteptată a lui Béla face să înceteze războiul. Atunci încă numai așa s'a putut termina, că fiii lui Béla recunoscură pe Solomon de rege. În schimb acesta restituì prinților a treia parte din țară, ceea ce stăpânise și tatăl lor.

28. Lupte nouă împotriva amestecului Nemților; domnia lui Solomon și Géza I. 1063—1077. Din cele dintâi momente ale domniei Solomon s'arată rege nepopular. Nepopular fusese și tatăl-său; logodnica-i eră nemțoaică; creșterea lui nemțească; Nemții îl părtiniau, prietin îi eră împăratul neamț de 10 ani, Henric IV., care însoți pe Solomon de 11 ani în Ungaria, unde acesta se încoronă de nou. Mult timp nu putu uita poporul scena curioasă, cum încoronă un copil pe celălalt. Față cu Solomon, cel nepopular, erau fiii bravi ai lui Béla, adorat de popor; aceștia n'aveau nici-o legătură cu Nemții. Se prevedea dela început, că între regele-copil nepopular și între prinții iubiți n'are să fie pace durabilă; mai mult depindea regele de prinți, decât prinții de rege.

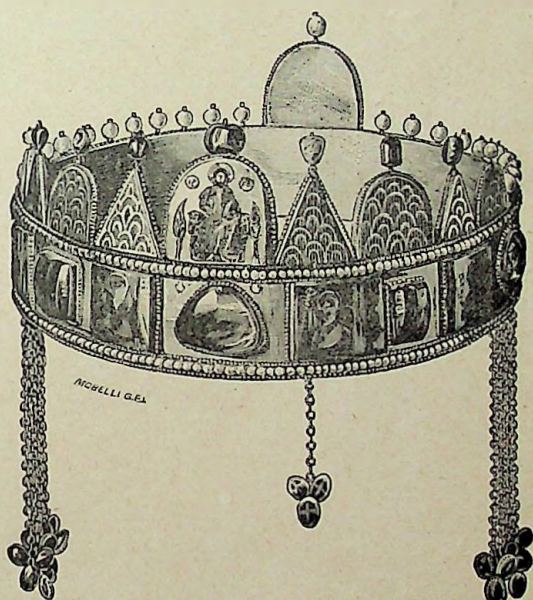
Sfetnicii lui Solomon au și cercat îndată la început, să sfarme puterea prinților, luându-le moșiile, dar nu le-a reușit: națiunea s'a dat pe partea prinților, apărându-i în dreptul lor. După aceasta părea, că oamenii lui Solomon s'au împăcat, iar prinții slujiră cu credință regelui, ca să fie bunăînțelegere între rudenii.

Armonia dintre rege și prinți folosi țării. Popoare cu-

mano-pecenege dela Răsărit năvăliră asupra patriei noastre, dar regele și prinții : Géza și Ladislau — László — se bătură strașnic la Cserhalom alungând cetele prădalnice din țară. După aceasta ajung în război cu Impărăția-Greacă : fiind deplină armonie între neamuri — între rege și prinți — triumfează încontra lor, ocupând și orașul Belgrad — Nándorfehérvár —, care de aici încolo e hotar sudic al țării noastre.

Cu ocazia învingerii dela Belgrad însă se strică armonia. Comandantul suprem, prințul Géza, predând Grecii orașul, lăsase pe ostașii să se retragă liberi. Regele, care eră de față, făcū prizonieri pe ostașii greci, Géza însă-și ținū cuvântul, și împotriva regelui lăsă liberi pe Greci. Aceasta produse mare mânie și Vid, un sfetnic al lui Solomon, îl îndemna mereu pe rege să piardă pe prinți, deoarece s'a putut convinge, că nici Lui nu vor să se supună, aducând mereu pilda, că două săbii nu încap într'o teacă.

Impăratul grec, aflând despre purtarea bărbătească a lui Géza, drept mulțamită i-a trimis o coroană scumpă de aur*). Vid și ceilalți consilieri răi ai lui Solomon declarau acum pe față, că Géza voește să fie rege și că împăratul grec îl și ține de rege. Solomon dând crezământ acestor apucături,

Coroana dăruită de împăratul grec lui Géza

lovi fără veste cu oastea sa pe prinții. La început aceștia erau

*) Această coroană deschisă tormează partea de jos a sfintei coroane maghiare, pe când partea de sus e a lui Ștefan cel Sfânt.

în mare primejdie, dar poporul se alătură la ei și astfel învinsă pe Solomon, cu tot ajutorul, primit dela Nemți, la Mogyorod în a. 1074. Vid căzù în luptă, iar Solomon se refugie în Germania.

Națiunea ridică pe tron pe *Géza*. Solomon însă nu se a-stâmpără și căută să-și recâștige tronul mai întâi cu ajutorul împăratului german, mai apoi cu ajutorul papei. Promise, că va recunoaște suveranitatea aceluia, care-l va ajuta. Aceasta a produs mare destrăbălare în țară; la hotarele apusene erau lupte continue, când Géza, ca să cruțe țara de amestec străin, s'a arătat gata, să lase domnia lui Solomon. Aceste tratative au încetat însă murind în 1077 Géza și pășind hotărît fratele său mai mic Ladislau — László. — Acesta fără să mai întrebe pe cineva, după moartea frate-său se încoronă de rege, declarând, că Solomon n'are drept la tron, pentrucă a vândut neatârna-reia țării.

29. Ladislau cel Sfânt; 1077—1095; consolidarea crești-nismului. Deia moartea lui Ștefan cel Sfânt până la Ladislau cel Sfânt, țara a fost vecinic periclitată. Oamenii se răsulară în contra religiei creștine, pentrucă o țineau religie nemțească; se răsulară împotriva ordinei nouă, fiindcă le părea, că țara mai de mult (pe vremea principilor și a triburilor) a fost mai puternică. Neajuns și mai mare decât toate au fost împărații nemți, cari voiau cu orice preț să domnească peste Ungaria.

Ladislau cel Sft. lecu țara de toate aceste năcazuri. Ladislau a fost bărbatul cel mai frumos de pe vremea sa, eră cu un cap mai mare decât toți.

Eră adevărat erou; faptele lui de vitejie le cântă epoca sa și urmașii. Eră popular, așa că națiunea sa eră fana-

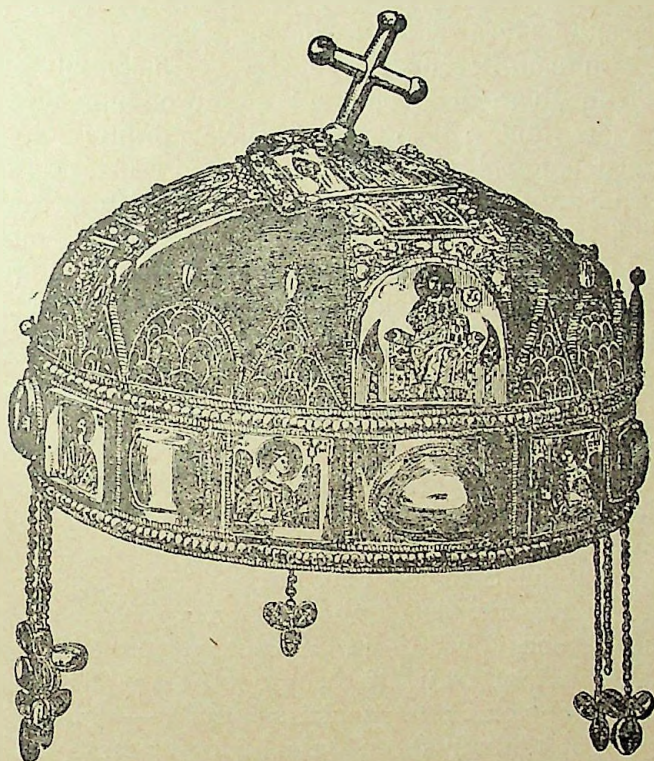

Ladislau.

tică față de el. Dar eroul acesta popular nu erà numai credincios creștinismului, ci ducea o viață așa de sfântă, încât și în viață minuni îl slăvesc*).

Toate acestea l-au făcut popular; legea creștină s'a făcut maghiară; religia celui mai mare *maghiar* nime n'o mai ținea de religie *nemțească*.

Mai adaugem la acestea. că pe vremea aceasta și preoții creștini nu mai erau streini, ci maghiari; mai departe, că atunci

Coroana Ungariei.

au fost puși între sfinți Ștefan I. și prințul Emeric și astfel biserica maghiară și-avea și sfinții săi. În felul acesta lecuște Ladislau țara de un neajuns: păgânismul piere, iar creștinismul se face popular.

* Sz. László füve, pénze (Banii, iarba lui Ladislau cel Sft.); a tor-dai hasadék stb. (Cheia Turzii ș. a.).

30. **Luptele lui Ladislau cel Sft. împotriva Cumano-Pecenegilor; întărirea regatului.** *Cumano-Pecenegii* locuiau în timpul acesta la răsărit, la poalele Carpaților, unde fuseseră odinioară și Maghiarii. Cu Pecenegii înfricoșați făcuseră cunoștință străbunii Maghiarilor, Cumanii erau și mai tari decât Pecenegii, pe cari i și supun și dup'aceea năvălesc împreună în țările din jur. La noi în țară cele dintâi năvăliri mai bogate se întâmplă pe timpul regelui Solomon la a. 1070.*) Pustiiră ținutul Nyírség și tocmai se înapoiau prin Ardeal cu prăzi mari, când la Cserhalom i-ajunse oștirea regelui maghiar. Oastea eră condusă de prinții Géza și Ladislau, fiind de față și tânărul rege Solomon. Cumano-Pecenegii ocupară Cserhalom-ul singuratic, dar trupele maghiare îi înconjurară și într'o luptă îngrozitoare îi nimiciră cu totul. Se distinsese regele, prințul Géza, dară eroul bătăliei a fost Ladislau, care cu toporașul său grozav eră peste tot înainte și chiar fiind rănit eliberă o fată prizonieră din mâinile celui care o răpise. Oastea triumfătoare a pus mâinile pe pradă bogată, a scăpat mulțimea prizonierilor robiți; răsună cântecul de slavă la Cserhalom; eră preamărit și cântat Ladislau și după secolii. — Evenimentul acesta fu zugerăvit; și azi se poate vedea în multe biserici maghiare, cum scapă Ladislau cel Sfânt din mâinile unui Cuman pe o față. Invingerea a fost într'adevăr lucru mare: *întâiadată* înving Maghiarii pe Pecenegii, despre cari credeau până atunci, că nime nu-i poate învinge.

Infrângerea dela Cserhalom ținū departe de țara noastră pe vecinii primejdioși până pe timpul domniei lui Ladislau. La îndemnul exilatului Solomon năvălesc de nou Solomon adecă necăpătând ajutor nici dela împăratul, nici dela papa se duse la Cumano-Pecenegi, voind, ca cu ajutorul lor să-și recâștige tronul. Ladislau însă bătū așa de rău oștirea principelui cuman Cuteșc și a lui Solomon la Munkács, încât — după cronicile vechi — numai târându-se au putut ajunge acasă, ca pasările, scăpate din ghiarăle șoimului. Cu aceasta se termină și planurile trădătorului de țară, Solomon. Figura lui nefericită dispere, tradiția spune, că ar fi murit ca pustnic într'un loc, lângă marea-Adriatică, ispășindu-și păcatele, făcute împotriva patriei sale.

Dușmanii, întărâtați de Solomon nu se astâmpără. La începutul anului 1090 năvăliră de nou la noi, ca să se răsbune pentru infrângerile suferite; pustiiră comitatele Szabolcs și Bihar,

*) Despre aceasta s'a mai vorbit scurt la pct. 28.; acum mai pe larg.

N'au avut însă nici de data aceasta noroc; Ladislau s'a luat după ei și-i bătù așa de rău lângă râul Timiș, încât nu rămase decât unul singur, care duse vestea grozavă celor de-acasă. Cei, cari n'au căzut pe câmpul de luptă, ajunseră prizonieri. Ladislau îi boteză și-i așeză în ținutul Jászság. Urmașii lor au devenit Maghiari tot așa de buni, cași cum i-ar fi adus aici Árpád.

Vecinii înverșunați își mai cercară odată norocul. Dau iară năvală la noi sub conducătorul lor Ákos, dar Ladislau, care stă la pândă, grăbi înaintea lor, omri pe Ákos în duel lângă Dunărea de jos, iar oastea lui o alungă peste hotare. De-aci înainte nu mai îndrăznesc niciodată să mai atace patria noastră.

În modul acesta înfrâng Maghiarii, uniți în regat, pe timpul lui Ladislau cel St. pe dușmanii aceia temuți, cari pe vremea capilor de seminții i-alungaseră din două-trei patrii. Eră învederat pentru oricine, că unirea în regat i-a făcut pe Maghiari mai tari, decât cum erau odinioară, deaceea regatul devine popular. Ladislau cel St. scăpă deci țara și de acest mare neajuns: regatul slab și nepopular.

31. Celelalte fapte ale lui Ladislau cel Sfânt și moartea lui. Pe vremea lui Ladislau cel Sfânt s'au încăierat într'o luptă mare papa și împăratul german, Henric IV., cumnatul lui Solomon, care copil, cum eră, însoțise pe Solomon la încoronare. Lupta cea mare a durat zeci de ani, căutând și împăratul și papa să-și găsească aliați în lupta grea. Ladislau s'a dat pe partea papii, aliindu-se cu dușmanii împăratului, ajutându-i cu oștire și așa împreună slăbiră atât de mult Impărăția-Nemțească, încât aceasta lăsă în pace pe viitor Ungaria. Politica aceasta înțeleaptă o observară și urmașii, fiind totdeauna împotriva împăraților nemți, apărând în modul acesta neatârarea Ungariei împotriva acestor vecini primejdioși. Ladislau cel St. tămădui așadară și acest rău mare, nemțesc pentru țară cu minte și cu braț puternic.

Ladislau nu numai apără țara, dar o și organizează și prin legi introduce siguranță deplină. Legile lui grozav de aspre

stârpesc hoții, tâlharii și vagabunzii din țară, ocrotind pe oamenii blânzi și înuncitori. El nu făcea deosebire între oameni mari și mici, ba pe cei mari i-apăsa mai tare, pentru că ținea, că aceștia trebuie să știe mai bine, ce e permis și ce nu. S'au prăpădit tâlharii cei mulți și poporul preamărind pe regele aspru îi zicea rege «grațios».

Astfel domnește nobilul rege și faima puterei și slavei lui străbătută lumea creștină. Muri în vara anului 1095, fiind jelit trei ani de națiunea sa, iar mormântul său din Nagyvárad (Oradea-Mare) a devenit loc sfânt pentru Maghiari. Până azi, afară de regele Matiaș, e cel mai popular rege la popor.

32. Regele Coloman 1095—1114; luptele lui Coloman cu cruciații După moartea lui Ladislau cel Sfânt pe tron ajunse fiul fratelui său, Géza. Coloman; acesta domnește dela 1095—1114. Trupește Coloman eră inferior lui Ladislau. aveă însă minte și mai luminată decât el. Având multă știință poporul l-a numit Coloman Cărturarul — *Könyves Kálmán* —; curând a dovedit de altcum, că tot așa de bine se poate zice și Coloman *Răsboinicul* — *Kardos Kálmán*. Multe neajunsuri a avut el cu deosebire cu cruciații.

Pe vremea lui Coloman se produce adecă o mare mișcare între popoarele creștine din Europa. In Azia ocupaseră păgânii Pământul Sfânt, unde trăise și murise Isus Hristos. și unde obișnuiau să pelerineze creștinii Europei. Cuceritorii păgâni începură să asuprească pe creștinii din Pământul Sfânt, iar pe pelerinii europeni îi omorau, ba îi opriră cu totul să mai cerceteze Locurile Sfinte. Din cauza aceasta popoarele creștine din Europa apuseană au fost cuprinse de dorul de a recuceri Locurile Sfinte. Papii încă îndemnau pe credincioși; spre scopul acesta se adunară mii și sute de mii de luptători, punându-și semnul crucii pe piept, de unde și numirea de cruciați. Plecară în cete mari spre Răsărit: unii pe mare, alții pe valea Dunării, prin patria noastră, cătră Constantinopol*).

*) Calea regulată a cruciaților eră: Din valea Dunării în valea Moravii, prin Poarta lui Traian în valea Mariței.

Cele dintâi trupe erau în mai mare parte strânsură de aventurieri și s'au făcut vestite nu prin zelul lor religios ci prin jafuri și omoruri, comise în țările, prin cari au trecut. Pe lângă toate aceste știri Coloman tot le-a îngăduit să treacă prin țara sa. dar i-a ținut tot în ochi Ceata a doua adecă dărâmă orașul Zimony, a treia și a patra începù să jefuească încă la marginile apusene ale țării. Din cauza aceasta Coloman supărat plecă împotriva lor și, dacă a doua ceată de cruciați i-a și scăpat din ghiare, cu atât mai rău bătù și risipi oastea a treia și a patra la Győr și la Nyitra Nici nu isprăvisе bine cu aceste oști când o nouă oștire mare. de 200 000 de cruciați, cere permisiune de trecere dela Coloman, care eră în tabără la hotare. Intre toate oștile aceasta a fost cea mai ticăloasă; aceasta cugeta, că fiind oaste a lui Dzeu, i permis să facă orice. Incă în Germania cruciații se daseră la fapte îngrozitoare și Coloman, auzind despre isprăvurile comise, nu le încuviință cererea. La aceasta cruciații apucară armele, respinseră pe regele în Magyaróvár,

Gottfried.

și asediară orașul. S'a dovedit însă, că mintea lui Coloman e mai presus de armele mulțimei; se aruncă asupra lor și o parte i-alungă în mlaștinele din jur, o parte i-omooră în luptă, iar pe ceilalți i fugărește, așa că aceștia cu conducător cu tot nu se mai opresc până la Rin.

După această strânsură de oști mai în urmă sosit oștirea de cavaleri cruciați sub conducerea lui Gottfried. Aceștia erau cu toții oameni bogați; se făcuseră cruciați din adevărată însuflețire, pedeałtăparte își plăteau toate cele necesare și își țineau în disciplină slugile, cari îi întovărășiau. Regele Coloman primi bucuros această oaste, cinstind'o cu daruri scumpe, și o lăsă să treacă nesupărată, provăzând'o cu de toate în toată calea prin Ungaria.

Poporul maghiar considera toate aceste izbânzi ale lui Coloman, după cum și erau, învingeri, câștigate asupra Nemților; prin aceasta încă a câștigat multă popularitate regatul.

33. Ocuparea Croației și a Dalmației. Pe vremea lui Ladislau cel Sfânt și a lui Coloman se întâmplă ocuparea Croației și a Dalmației.

Croația se întindea peste Sava până la mare; avea rege pe cumnatul lui Ladislau, pe Zvoimir, care pe socoteala soției sale, domnia și în Slavonia maghiară, în ținuturile muntoase apusene, dintre Drava și Sava. Acest Zvoimir moare la a. 1088 fără să lase vr'un urmaș și astfel în țară izbucnesc mari turburări: boierii mari croați nu vor să mai sufere stăpânire regească. Destrăbălarea trece și în Slavonia; regina văduvă se vede silită să cheme într'ajutor pe frate-său, pe Ladislau. La 1091 Ladislau se duce și bate pe răsvrățiți, asigurând Ungariei nu numai Slavonia, ci și Croația până la munții Capella-Mare și Mică. — Deoarece creștinismul sta la ei încă slab, înființă în Zág-ráb o episcopie, căreia-i încredință propagarea legii creștine și cultivarea Croaților.

Abiă închise însă ochii Ladislau cel Sfânt și Croații se răsculară din nou împotriva Maghiarilor. La vestea răscoalei regele Coloman a fost repede la fața locului, înăbușind nu numai răscoala, ci cu oastea învingătoare ocupă toată Croația până la marea-Adriatică și o supuse coroanei maghiare.

Pe atunci pe marea-Adriatică se făcea comerți mai mare, ca acum; prin comerți se îmbogățiră orașele dalmatine, așezate pe coastele răsăritene, dar mai vârtos Veneția, din fața lor. La vederea acestora s'a zămislit în creerii regelui Coloman planul mare, de a crea și pentru Ungaria un astfel de comerți, izvor de bogăție pentru țară; caută prin urmare să câștige ținuturi lângă mare. S'a și apucat momentan de această lucrare mare și supuse încetul cu încetul orașele dalmatine.

Coloman însă nu se îndestulă numai să cucerească, ci

căută să și câștige cu totul aceste orașe și ținuturi națiunii sale. Trată bine cu ele, le dăruie privilegii, înfârșit la 1103 se încoronă de *rege al Croației — Dalmației* în Zara — Vecchia. În modul acesta și-a și ajuns scopul; ținutul acesta sudic cu bucurie a recunoscut supremația maghiară; aceasta se întări și mai presus de toate luă avânt comerțul țării noastre.

Câștigarea Croației și Dalmației încă contribuie la popularitatea ordinei nouă, a creștinismului și a regatului. Acum eră învederat pentru toți, că ordinea nouă e într'adevăr mai bună, decât cea veche; pentrucă nu numai că ocrotește țara împotriva Cumano-Pecenegilor, și împotriva Nemților, ci cucerește și țări.

34. **Vrajba între regele Coloman și frate-său mai mic Álmos.** Cât de puternic și popular se făcú regatul sub domnia lui Ladislau cel Sfânt și a lui Coloman, până atunci slab de tot, se vede mai bine din turburările, provocate de fratele mai mic al regelui, de Álmos.

Prințul Álmos voia să fie el rege, cum fuseseră până atunci mulți prinți din familia Árpád; pentru aceasta atacă cu oaste pe frate-său mai mare, pe regele. Acum însă nu și-a căpătat ostași maghiari, de aceea conspiratorul trebui să-și vadă de ajutor strein. Cerși pe rând pe la curțile streine, năvălind asupra patriei sale, când cu oaste nemțească, când cu polonă. Coloman îl bătú însă totdeauna, și generos cum eră, îl iertă. Neastâmpăratul frate promitea mereu îndreptare, se duse și la Locurile Sfinte, dară și de acolo se înapoie cu suflet hain. A început să uneltească de nou, ba merse atât de departe cu mișeliile, încât Coloman, bolnăvicios începu să fie îngrijit din cauza lui de vieața lui Ștefan, a unicului fiu. Infuriat de aceasta regele dispuse să-i scoată ochii ticălosului de frate incorigibil, dar durere cu tatăl împreună a fost orbit și fiul minor, prințul Béla, care n'avea nici o vină pentru păcatele tată-său. Îndeplinindu-se această poruncă, dată într'un moment de mare mânie, regelui de multeori îi părea rău de ce făcuse și mâhnirea aceasta l-a și dus curând în mormânt.

Recapitulare. Ca să asigureze patria Maghiarilor aici în țară, principele *Géza* (972—997) oprește năvălirile în țări streine, i-așează în mod stabil și începe încreștinarea. Mai înainte Maghiarii se închinau la zei păgâni. În măsură mai mare răspândește religia creștină fiul lui *Géza*, *Ștefan cel Sfânt* (997—1038), care ca un apostol stăruiește, ca Maghiarii să se facă creștini. Spre scopul acesta cheamă călugări și preoți creștini din străinătate; face biserici, mănăstiri, episcopii. Aceste merite îl ridicară pe Ștefan între sfinți. Deodată cu încreștinarea Ungaria se organizează ca regat. Căpeteniile de triburi (*Koppány*, *Gyula*, *Ajtony*) se răsvrătesc împotriva ordinei nouă, dară sunt bătuiți, și regele Ștefan ajunge și cap al tuturor triburilor, încoronându-se la 1001 rege. — Regele e capul statului, având drepturi maiestatiche. Numeste dignitari; împarte țara în comitate, hotărăște zilele de lege. După Ștefan cel Sft. se întâmplă lupte pentru domnie. Pe tron ajunge *Petru* (1038—1041) cu tovarășii streini. Alungat de popor, la domnie ajunge *Samuil Abu* (1041—1043), care încă conduce țara rău și arătându-se și crud (*Csanád*) și laș, e omorât, ajungând rege a doua-oară *Petru* (1044—1046), care ca să se susțină la domnie, închină țara *Nemților*, din cauza aceasta e alungat din nou. Sub *Andrei I.* (1047—1061) se întâmplă răscoala păgână, care caută să stărpească tot ce e strein și creștin în țară. *Andrei* înăbușește această răscoală, după aceea ajutat de viteazul său frate, *Béla*, luptă împotriva lui *Henric*, împăratul *Nemților*; îl bate și scapă țara de sub *Nemți*, dar la hotarul vestic pierde ținutul de dincolo de *Laita*. Născându-i-se lui *Andrei* fiu, *Solomon*, se învrăjbește cu frate-său, *Béla*. Se luptă amândoi și *Andrei*, învins moare. Rege rămâne *Béla I.* (1061—1063), care se dovedește *Domn bun*, dară curând murind urmează fiul lui *Andrei*, *Solomon*, (1063—1074). Acesta, ajutat de fiii lui *Béla*, scapă țara de năvălirile *Cumano-Pecenegilor*, dar neîncrezător în aceia, căutând să-i prăpădească, e bătut în luptă și fuge în *Germania*. Tronul l-ocupă *Géza* (1074—1077), fiul mai mare al lui *Béla*. Hărțuit de *Solomon* și de *Nemți*, cari îl părtiniau, moare curând, declarându-se rege frate-său *Ladislau cel Sfânt* (1077—1095). Acesta întărește creștinismul cu desăvârșire; organizează pe temelii solide regatul, scăpându-l și de năvălirile *Cumano-Pecenegilor*. Cucerește și *Croația*, iar prin legi aspre introduce siguranța și liniștea în țară. — După *Ladislau cel Sft.* rege ajunge *Coloman Cărturarul* (1095—1114). Bărbat luminat își apără țara împotriva strânsurilor de cruciați. Face legi bune. Cucerește *Dalmația*, ca să deschidă drum maritim pentru comerțul țării. Frate-său mai mic i face multe neajunsuri, deaceia pedepsindu-l grozav, moare de supărare.

Capitolul III.

Ungaria își întinde domnia asupra ținuturilor vecine, pune baze constituției.

1114—1222

35. Numărul locuitorilor din țară sporește; așezându-se pe țărmurile orientale; Ștefan II. 1114—1131. Lui Coloman i-a urmat în scaunul domniei fiul său, Ștefan. El guvernă țara cu mână de fier. Iovind fără milă pe cei cari îndrăzniau să i se împotrivească. Așa o pățiră domnii, cari nu voiseră să se mai lupte pentru el la Kiev; tot așa o pățesc boierii Bors și Iván, cari uneltesc împotriva lui. Chiar și orbul Álmos fu silit să se refugieze în Grecia dinaintea lui, iar fiul lui, Béla, fu ascuns într'o mănăstire.

Purtarea aceasta necruțătoare a regelui înfrână și pe dușmanii externi ai țării. Venetia voiă să ocupe Dalmația, Ștefan o bătă; cătră Miazănoapte-Răsărit a străbătut învingător până la Kiev, intitulându-se rege al Galitiiei. Asemenea se numi și rege al Bulgariei, dar ce fapte a săvârșit acolo, nu știm. Afară de aceste războaie externe s'a îngrijit să întărească țara și în cele dinlăuntru. Coloniză la noi o mulțime de Pecenegi, cari decăzuseră cu totul, pe aceștia-i împrăștie printre Maghiari, îi creștina, contopindu-i în națiunea maghiară. Așa numiții »jászok« (Iasigi) »kúnok« (Cumani) de pe Câmpie — Alföld —, »palócok«, din ținutul Mátra, sunt tot resturi ale poporului peceneg. Colonizarea lor aici e meritul lui Ștefan II.

36. **Ocuparea Ramei și adunarea dela Arad; Béla II. (Orbul) 1131—1141.** Ștefan n'a avut copii; Álmos orbit murì în exil, iar de fiul lui, de Béla, oamenii-și uitaseră, se părea, că familia Árpád o să se stingă. Trăia pe timpul acesta în Rusia un prinț numit Boris, fiul unei soții, respinse de Coloman; el

insuși se da de fiu al lui Coloman, dar în Ungaria nu-i credea nime. Din cauza aceasta regele eră foarte îngrijat și s'a bucurat mult, când preoții i prezentară pe Béla, ascuns până atunci. Spre norocul țării prințul, prigonit de soarte, fusese înadins ascuns într'o mănăstire și declarat mort. Regele numi pe prințul cel orb, acum june, urmaș al său, il căsători cu fiica principelui sârb, cu Elena, și ajunse și bucuria, să vază pe copiii lui Béla.

Ocupând Béla II. tronul, puterea ajunge în mânilor partidului lui Álmos, prigonit până acum. Partidul acesta se răsbună cu cruzime pentru suferințele îndurate. O adunare se ține la Arad, unde la vorbele întărătătoare ale reginei, care voia răsbunare, sunt măcelăriți peste cincizeci de nemeși mari, iar cei cari scăpaseră fugind și-au pierdut moșiile.

Cruzimea aceasta fără minte sporî partizanii lui Boris, care cercă de două ori cu trupe polone, rusești să dea jos de pe tron pe Béla. Incercările lui Boris n'au reușit; Elena răsbunătoare, cu suflet de bărbat știu apăra tronul pentru bărbat și pentru fii. Domnia lui Béla a fost dup'aceasta liniștită și cu sprijinul soției sale alipî la Ungaria o parte a Bosniei, *Rama*, cum o numiau cei vechi.

37. Locuitorii țării sporesc prin așezarea unor popoare apusene; Géza II. 1141—1161. După moartea tată-său ajunge pe tron, fiind încă copil, Géza II., noroc însă, că unchiul lui după mamă, prințul *Belus*, s'a dovedit un guvernator excelent. Acest bărbat are merit principal, că a sporit populația patriei noastre cu oameni dela Apus.

Încă de pe timpul principelui Géza se mutaseră la noi diferiți coloniști, dar niciodată, ca pe timpul lui Géza II. Flamanzii, amenințați de valurile mării, «Sașii», veniți din diferite ținuturi ale Germaniei, colonizează ținutul Szepesség și părțile răsăritene și de Miazăzi ale Ardealului.

Bucurându-se aici de primire bună, mai în urmă veniră încă mulți, așa că în cursul veacului XII. se populară cu încetul regiunile mărginașe, păduroase, până atunci nelocuite. De

altfel veniră la noi: Italieni și Francezi, iar în ținutul muntos dela Miazăzi-Răsărit încep să se așeze Români, economi de vite. Coloniștii dela Apus au zidit orașe, au stârpit codrii, începură a lucra băile, se ocupau cu industria și cu comerțul, ridicând astfel cultura, puterea Ungariei. Cu vremea și streinii — ca și Cumanii-Pecenegii, — în parte mai însemnată se maghiarizără și limba nemțească o mai vorbesc numai unde trăesc mai compacti.

30. **Țara-și apără independența împotriva împăraților nemți și greci; Ștefan III. 1161—1173; Ladislau II. și Ștefan IV.** De pe timpul lui Géza II. începând, răsboaie lungi întrerup desvoltarea Ungariei. S'a amestecat la noi mai întâiu împăratul german, apoi împăratul grec, sprijinind pe pretendenții noștri de tron ca în felul acesta, să-și poată întinde stăpânirea asupra Ungariei.

Un împărat german ajută întâiu pe Boris împotriva lui Géza II. și ocupă orașul Pozsony. Atacul neașteptat a mâniat pe Maghiarii, cari în 1146 dau năvală asupra Nemților cu o oaste de 70,000 de oameni; bat lângă Laita pe Nemți, recuceresc orașul și pustiesc cu foc și sabie Austria. Împăratul german n'a mai îndrăznit, să se amestece în trebile noastre.

Mai multe neajunsuri ne-a făcut împăratul grec, care începū încă în 1152, pe vremea lui Géza II. să se facă judecător, nechemat la noi. Curtea lui Géza II. înduplecă adecă pe principele sârb, să recunoască de suveran pe regele Ungariei, în locul împăratului grec.

Pe timpul acesta împărat grec eră Emanuil, cel din urmă împărat oriental puternic, înrudit dealtminteri cu familia domitoare maghiară: mamă-sa eră fiica regelui maghiar. Emanuil s'a năcăjit din cauza uneltirilor curții maghiare și drept revanșă ia sub scutul său pe Boris, pe care-l trimete în 1152 să pustiească ținutul Temes, iar el — împăratul — recucerește Serbia,

ba ia și Sirmiul — Szerémség. — La aceasta Géza ajută cu oștire pe Andronicos, pretendent de tron împotriva lui Emanuil, care la rândul său — murind Boris — ia partea traților lui Géza, a prinților Ladislau și Ștefan, cari conspiră ca să ajungă regi. După răsboiu de vreo patru ani se împăcară așa, că Sirmiul trecu iar la Ungaria, Serbia rămase lui Emanuil.

La 1161 energicului Géza îi urmează fiul său, *Ștefan III*. Acum începe de nou Emanuil, să turbure țara noastră. Vine cu oștire în Ungaria, voind să pună pe tron în locul fiului regelui mort pe prințul Ștefan, fratele mai mic al regelui. Emanuil susținea, că la Maghiari e regula, că după moartea unui rege urmează la domnie fratele mai mic și nu fiul. Afirmarea aceasta eră încâtva adevărată, națiunea a ascultat dorința lui Emanuil alăturându-se la prinții, ocrotiți de el, părăsindu-l pe regele-copil. Rege a fost recunoscut fratele mai mare, Ladislau II. și nu — precum doria Emanuil — cel mai mic Ștefan. După o jumătate de an însă murind Ladislau II., Emanuil îl pune de rege pe prințul Ștefan. Pe *Ștefan IV*. țara-l sufere cinci luni (1162) să domnească, dar fiind un om sumeț nu s'a putut face nicidecum iubit. Crezând că iubirea nu și-o poate câștiga, din cauză că e încunjurat de Greci, și-a concediat oștirea grecească; nici așa însă n'a putut câștiga poporul, care răsculându-se îl alungă din țară.

Timpurile acestea primejdioase le petrece Ștefan III. în cetatea Pozsony; trecând acum primejdia, începe iar el să domnească. Nime nu-i mai trăgea la îndoială dreptul acesta; însuș Emanuil n'a mai aflat de bine să forțeze cu armele. În locul armelor a cercat mijloace pașnice, ca să poată dispune la noi. S'a împăcat cu Ștefan și-i ceru să-i lase pe frate-său mai mic, pe Béla, ca să-i rămână moștenitor, deoarece el n'are nici un băiat. Regele s'a bucurat de aceasta, dete pe prințul Béla să-i fie moștenitor lui Emanuil; prin aceasta firește țara ar fi avut un viitor mare, ajungând dinastia ei să domnească și în Constantinopol. Abia sosise însă prințul Béla în Constantinopol,

și Emanuil pretinse dela regele Ștefan, drept moștenire a lui Béla, Dalmația. Din aceasta se născu război de ani de zile și Dalmația în cele din urmă ajunse în stăpânirea lui Emanuil. Acesta a fost prețul luptelor și neînțelegerilor îndelungate pentru tron, neatârănarea țării n'au putut-o știrbi armele celor două împărății puternice, chiar și Dalmația revine încurând sub stăpânirea Ungariei.

39. **Țara înaintează în cultură și câștigă Galiția; Béla III. 1173—1196.** Ștefan II. muri fără de veste încă tânăr. Într'aceea lui Emanuil i se născuse un fiu și acum voia să se scape de Béla II trimise deci în țară la noi, să-și ocupe tronul, care i-se cuvine după lege.

Béla III., crescut la curtea cultă greacă, a devenit unul din cei mai vrednici regi ai noștri. S'a îngrijit cu deosebit zel să cultive și s'aducă țara în ordine, pentrucă în decursul multelor războaie și certe pentru tron suferise mult. Înnoi legile vechi, bune, punându-le în vigoare; stârpî tâlharii și hoții, cari se sporiseră pe timpul turbarărilor; introduse la judecăți scrisul.

Se puse în contact și cu Apusul, mai ales cu Franța, de unde și-aduse a doua soție; în urma acestei împrietiniri mulți tineri maghiari începură să cerceteze școalele vestite franceze. De-acolo ne veniră și două cinuri călugărești: Premontreii și Cisterciensii. Cu Benedictinii împreună cinurile acestea introduseră pe Maghiari în viața cultă: merit neperitor al călugărilor. Cultura a și început a înainta frumos; între altele, biserici strălucite, cari există până azi, vestesc cultura de pe atunci. Amintim dintre biserici pe cea din *Ják*, cu renume universal, mai vârtos portalul admirabil.

Béla, pe lângă aceea, că a cultivat țara, s'a dovedit tare și la război. După moartea lui Emanuil a anexat iară Dalmația țării noastre, luptând pentru ea cu succes opt ani cu Veneția. Prin lupte și în baza drepturilor de mai înainte (Ștefan II.) a câștigat și Galiția, care avea să servească de hotar apărător al țării mame acolo, unde hotarale naturale ale acesteia erau mai

slabe. Mai în urmă, deși ne scapă această țară din mâni, se păstrează și mai departe supremația asupra ei, regii noștri se întitulează «rege al Galiției».

Deoarece și pe atunci se mai făceau cruciate, Béla încă după pilda domnitorilor creștini a făgăduit, că o să ducă cruciată la Locurile Sfinte. Spre scopul acesta a strâns mari sume de bani, dar moartea l-a împiedecat să-și împlinească făgăduința. A fost înmormântat în Székesfehérvár, unde întâmplarea i-a și descoperit mormântul lui și al soției. Resturile slăvitului rege și ale soției urmașii recunoscători le-au ridicat, așezându-le spre vecinică odihnă în biserica încoronării din Buda. Deasupra mormântului regele Francisc Iosif I a înălțat un monument splendid.

Mormântul lui Béla e unicul mormânt regesc, pentrucă Turcii și vremea le-au nimicit pe toate celelalte.

40. Câștigarea Serbiei și Bulgariei pe timpul lui Emeric — Imre —, 1196—1204; luptele lui Emeric cu frate-său mai mic Andrei — Endre. — Lui Béla i-a urmat în domnie fiul

Emeric.

său mai mare, Emeric — Imre. — Sub domnia lui se întâmplă multe războaie interne și externe. Războaiele externe ne sunt mai puțin cunoscute, dar știm, că n'au făcut rușine țării. Trupe maghiare s'au luptat în Serbia, în Bulgaria și Emeric adause la titlul regilor maghiari și pe acela de «rege al Serbiei și al Bulgariei».

Cu atât mai cunoscute ne sunt turburările din lăuntru, provocate de fratele mai mic al regelui, de Andrei. Acesta moștenise dela tată-său o sumă colosală de parale, ca să adune ostași și astfel să îndeplinească el făgăduința, cu care rămăsese tată-său dator: să ducă o cruciată la Locurile Sfinte. În loc de

cruciată însă Andrei, cu ostașii adunați, atacă pe frate-său, ca să-l dea jos de pe tron. De douăori bate Emeric pe fratele mai mic, neastâmpărat, dar acesta se răscoală și a treiaoară și voește să atace lângă Drava pe frate-său cu o oaste mai mare, ca a acestuia. Se prevedea sfârșitul luptei, deaceea Emeric punând armele la o parte, ia în mâni o nuia, mergând singur între răsculați, strigând cu glas înalt: «O să văd eu, cine cu-tează șă-și ridice mâinile asupra regelui său uns!» Surprinși dușmanii-i fac cale printre șire, el prinde de mână pe frate-său, îl duce din tabără și-l închide. Numai când eră bolnav de moarte, l-a iertat eliberându-l și numindu-l tutor fiului său minor, Ladislau, — László — și guvernator al țării.

41. **Câștigarea Lodomeriei și cruciata; Andrei II. — Endre — 1204—1235.** În Andrei Ladislau a căpătat un tutor rău, pentrucă el voia să fie rege. Eră cât p'aci să izbucnească răsboi civil în țară, când copilul Ladislau moare și moartea lui dă tronul fără luptă lui Andrei, care lăcomise atâta să fie rege.

Pe cât de mult s'a dorit *Andrei* să fie pe tron, pe atât de puțin s'a arătat vrednic de el. S'a amestecat în afacerile Galiției, Lodomeriei, s'a încurcat cu Polonii și cu Rușii; a luat titlul de «rege al Galiției și al Lodomeriei», supunând cele două țări sub supremația sa; pe fiul său Coloman l-a numit rege al celor două țări. Abia le-a stăpânit, însă cinci ani și-a pierdut totul afară de titlu.

Mai vestită decât răsboaiele din Galiția e cruciata lui Andrei. La aceasta l-a silit pe Andrei, ajuns rege, papa, fiindcă până ce eră prinț neglijase această promisiune. Regele n'avea nici poftă, nici bani pentru așa ceva, trebuî însă să meargă și plecă la 1217. Spesele de drum le adună vânzând moșii regești, și odoare bisericesti, și arendând veniturile țării, iar Veneției pentru ca să-i transporteze oastea la Locurile Sfinte i lăsă ținuturile mai însemnate ale Dalmației. Sosind la Locurile-Sfinte, oastea s'ar fi răsboit, dar dușmanul cuminte s'a retras în cetăți, lăsând pe cruciați să se prăpădească pe câmpul deșert. La

aceasta cruciații s'au apucat să asedieze cetăți, dar încă la cea dintâi, la aceea de pe muntele Tabor au pățit rușine. Se bolnăvi și regele, iar din țară sosiau știri tot mai rele; acestea puseră capăt campaniei. În 1218 cruciații se înapoiază cu multe relicvii, dar cu mari datorii, regele cu titlul de Andrei «de Ierusalim»; cu acest nume e amintit des în cărțile vechi.

42. Starea internă a țării sub Andrei II. De când întemeiasse tatăl Maghiarilor, Árpád, Ungaria, aceasta n'a fost nicicând în stare așa de rea, ca pe vremea lui Andrei II. Câtă vreme regele se luptă în Galiția și la Locurile-Sfinte, acasă în țară se stricase toată ordinea

Andrei II.

Andrei avea o soție rea, Ghertruda, care alături de barbatu-său, lipsit de voință, făcea tot felul de răutăți. Grămădi la curte neamurile ei streine și alți venetici, pe cari i puse în numele regelui în toate funcțiile, mai bine plătite, preterând pe Maghiari. Fiind risipitoare, risipia banii și țara eră săracă; regele făcea datorii, amănând moșiile regești, dările le arendase Izmaeliților și Evreilor.

cari la rândul lor făceau uzură fără milă cu bieții oameni, cari plăteau dare. La aceasta mai mulți nemeși, între ei banul Bánk făcură o conjurație și pe când regele lipsia din țară, omoriră pe regina, care eră pricină la toate relele

Cu moartea reginei stările din țară nu s'au prea îndreptat, pentru că regele încă eră ușuratic, dar și puțină îndreptare o strică cruciața și absența regelui. Domnii lumești și bisericеști nu ascultau de guvernatorul, lăsat să conducă țara; luară bunurile regești, moșiile nemeșilor mici, silindu-i, ca în locul regelui, să-i recunoască pe ei de stăpâni. Izmaeliții și Evreii, cari

adunau dările, storceau poporul așa de tare, încât mulți ca să fie cruțați, trecură la religia acestora.

Cei slabi nu erau siguri nici de viață nici de avere.

Regele nu putea face ordine și cum trecea timpul, toate se înrăutățiau. În cele din urmă Andrei strică și banii, nimicind prin aceasta puțină industrie și comerțul țării. Se părea că țara se destramă cu totul. Moșiile și veniturile regești se prăpădiră și regele n'avea putere să poată înfrâna pe domnii prădalnici, cari voiau să-i stoarcă pe toți, ca după aceea să poata domni înșiși, ca niște regi mici.

43. **Națiunea-și întemeiază constituție prin bulla de aur la 1222.** Fiind Andrei II. om moale și domnii puternici apucători, pe la 1220 se părea, că Ungaria se destramă, desfăcându-se în bucățele. Spre norocul țării însă, că pe atunci Andrei avea un fiu, încoronat și el, Béla, numit »rege mai tânăr.« Béla avea asemenea un regat mic, ținuturile de dincolo (din stânga) de Tisa. În jurul regelui mai tânăr, Béla, se grupează nobilii mici asupriți și toți cei cu durere de soarta țării. Cu arma în mână siliră pe regele Andrei, ajuns unealtă a boierilor apucători, să le asigure libertățile și drepturile. După multă trăgănare aceasta s'a și săvârșit într'o învoială scrisă, care se zice *bullă de aur*. Prin bulla de aur 1). se întăria puterea regească, ca aceasta să poată înfrâna pe nobilii asupritori; 2). se asigurau fiecărui nobil drepturile, care i se cuvin și se stabileau și datorințele fiecăruia.

Puterea regelui se întări prin aceea, că se oprî dăruirea de comitate întregi și se dispuse, că moșiile, răpite ori cinstite pe nemeritate să se înapoieze regelui. Drepturile nobililor s'au stabilit în cele următoare: 1). pot lua parte la diete; acestea e regele dator să le convoace. 2.) nu plătesc dare; 3). funcții mai înalte numai ei pot avea. În schimbul acestora au datoriat să apere patria cu armele.

În modul acesta bulla de aur hotărăște și pentru rege și pentru nemeși (boierime) ce drepturi și ce datorințe au, ase-

meșca și lucrurile, cari privesc pe popor. Rege și boierime susțin țara în pace și războiu. În pace rege și boierime țin diete, în cari aduc legi, se îngrijesc, ca toți să păzească legile; ca funcționari ei administrează și guvernează țara. În războiu: rege și boierime susțin țara așa, că pleacă la oaste pe spesele proprii și dacă se cere și mor pentru țară.

Poporul n'are drept să se amestece în trebile țării: se bucură însă de ocrotirea ei: pentru aceasta și lucrează pentru țară. Cultivă țarinile; din venitul lor plătește domnului său moșier dijmă, preotului (dijmă și robotă) susținându-i prin aceasta.

Această constituție*) își ia ființă prin bulla de aur, care servește de îndreptar țării până la 1848. Afară de Englezi, nici o națiune n'are constituție așa de veche; la celelalte națiuni aproape până în vremile noastre a fost legea, că țara e a regelui, care poate face cu ea ce vrea. Cu tot dreptul Maghiarii pot fi mândri de iubirea de libertate a străbunilor lor.

Recapitulare: Regilor buni Ladislau și Coloman le urmează *Ștefan II.*, (1114—1131), un bărbat energic; acesta războinic, înfrânează și pe boierii destrăbălați. Colonizează și Pecenegi în țară. Sub *Béla II.* Orbul (1131—1141) țara e sfâșiată de turburări, provocate de cruzimea regelui (Arad). Pretendentul la domnie *Boris* neliniștește țara, dar bătut se retrage, coborîndu-se apoi duhul păcii la noi. Sub domnia lui *Géza II.* (1141—1161) locuitorii patriei sporesc cu coloniști culti dela Apus, vin Flamanzi și Sași, cari dau mare avânt bunăstării economice din țară. În anii din urmă ai domniei lui *Géza II.* și mai vârtos pe timpul regelui *Ștefan III.* (1161—1173) Ungaria poartă războiu îndelungat cu împăratul bizantin *Emanuil.* Acesta usură tronul

*) *Ce e constituția?* În înțeles mai larg: suma așezămintelor, după cari trăește o națiune ori o țară. În acest înțeles fiecare țară are constituție. În înțeles mai strâns prin constituție, *vieață constituțională*, *constituționalism* înțelegem: dreptul de amestec al națiunii (supușii, cetățenii aleg deputați, dietă ș. a.) față de toate acele instituții, după cari trăește o țară, ori o națiune. În acest înțeles numai două țări au constituție veche de sute de ani, adică Ungaria și Anglia (1215).

pentru unchiul lui Ștefan, pentru *Ladislau II.*, (1161) și murind curând acesta, pentru fratele lui Ladislau, pentru *Ștefan IV.* (1162), care e alungat însă din țară. — Dușmănia între Ungaria și Imperiul Grec încetează abia sub *Béla III* (1173--1196), care crescut în Constantinopol, ajuns rege, ține să cultive țara, aducând călugări învățați din Franța.

Voind să facă o cruciată a strâns parale multe, dar împiedecat de boală grea, lăsă fiului său mai mic Andrei împlinirea dorinței lui. Acesta însă și-adună oaste, ca să detroneze pe frate-său mai mare, pe *Emeric* (1196—1204), ceea ce însă nu-i reușește, și numai după ce moare acesta, poate ajunge rege. — *Andrei II.* (1204—1235) e în genere rege slab; sub el se mărește destrăbălarea din țară (conjurațiunea lui Bánk) Cruciata lui (1217) e fără succes. Ungaria e sguduită de mari turburări, provocate de boierii apucători și de Izmaeliții și Evreii uzurari. La stăruința regelui tânăr, Béla IV. și a boierilor mici se face *bullă de aur* (1222), care hotărăște drepturile și datorințele regelui și ale boierilor mari și mici, precum și îndatoririle poporului de rând. Bula de aur dă constituție țării, garantând tuturor nobililor — moșieri — dreptul de a lua parte la trebile obștești ale țării.

Capitolul IV.

Puterea țării decade, țara e călcată de popoare orientale și bântuită de turburări interne.

1222—1308.

44. **Incerări de restabilire a puterei vechi regești; Béla IV., 1235—1270, primește pe Cumanii în țară.** — După-ce s'a făcut bulla de aur, regele mai tânăr, Béla, și partidul său s'apucă să aplice hotărârile din ea. — Incepură să ia înapoi moșiile regești și boierești dela boierii puternici și bogați, asemenea și comitatele și moșiile, cinstite fără să le fi meritat. Luară dela Evrei și Izmaeliți arenzile de dare și-i scoaseră din oficiile băieșești și din alte funcții. Toate acestea au produs amărăciune mare între boierii mari, între Evrei și Izmaeliți și au căutat să împiedece cu ori ce preț executarea legilor. Se împotriviră, făcură proces, cercară să câștige pe regele bătrân pe partea lor, să-l învrăjbească cu regele tânăr ș. a. În modul acesta în loc să se îplinească legea și să crească puterea regească, țara ajunge în mai mare anarhie, care ține până la moartea lui Andrei, până la 1235.

După moartea tată-său, regele *Béla IV.* începe să guverneze pătimaș; voește să nimicească puterea boierilor mari, cari îl făcuseră să sufere așa de mult, pe când trăia tată-său. Pedepsește aspru pe sfetnicii răi ai tată-său, le ia dignitățile, pe alții-i dă în judecată, i-aruncă în temniță, i exilează. Și mai scurt isprăvi Béla IV. cu domnii îngâmfăți, cari își făcuseră obiceiul sub tată-său slăbănog, că-și puseseră scaune în sala statului și șezând se sfătuiu cu regele, cași cum ei ar fi fost regi. Firește, că și din cauza aceasta vaza regească suferia spre paguba țării. Béla dispune, ca scaunele domnilor sumeți să fie aruncate în foc, făcându-i pe toți să simtă, că demnitatea regească nu se împarte cu nime. S'apucă dup'aceea să

pună în lucrare bulla de aur în mod necruțător, caută mai vârtos să ia înapoi moșiile regești, înstrăinate pe nedrept. Spre scopul acesta pretinse pe rând dela fiecare să-și arăte actul de donațiune al moșiei, și care n'avea astfel de act în ordine, acela-și pierdea moșia. Prin aceasta s'au întâmplat însă și multe nedreptăți: multe moșii erau trecute în mâna a doua, a treia chiar pe multe moșii se făcuseră mari îmbunătățiri și iarăș multe moșii n'aveau acte de donațiune. Procedura necruțătoare a regelui a produs mari griji și cu deosebire a supărat rău pe domnii, atinși în averea și mândria lor.

Impotriva boierilor mândri și au fost foarte bineveniți Cumanii, cari la 1238 sub regele lor Cuthen roagă pe regele Ungariei să i primească în țară. Cumanii, nu demult puternici ajunseseră o soarte tristă din cauza Tătarilor, cari năvălesc pe timpul acesta din Asia

Béla IV.

în Europa, și în tocmai ca odinioară Hunii și ei pustiesc totul. Regele Béla-i primi bucuros în țară pe Cumanii fără patrie, crezând că în ei o să aibe sprijin bun împotriva marilor boieri neastâmpărați, dar și împotriva Tătarilor, dacă ar atacă și Ungaria. Astfel Cumanii s'așează în țară, se încreștinează și devin supuși ai regelui maghiar. Ei puseră la dispoziția regelui vreo 40,000 de ostași, și prin aceasta Béla ajunse așa de tare, încât putea nimici toate intrigile boierilor, zorind în mai mare măsură luarea moșiilor înapoi.

Nemeșilor, până atunci bogați și puternici, le umbla acum foarte rău și toate relele le aruncau asupra regelui și asupra Cumanilor lui. Insfârșit erau așa de întărâtați, încât voiau să dea jos de pe tron pe regele, Béla, chemând în locul lui pe prințul vecin din Austria, pe Frideric de Babenberg. Béla

însă bate pe prințul austriac, împreună cu partizanii săi, l-alungă până la Viena și-l silește să-i plătească despăgubire de război.

Se părea, că regele aspru o să recâștige într'adevăr toate moșiile regești pierdute și având regele moșii, avea și bani și ostași și cu bani și ostași eră să fie iarăși puternic. Intr'o epistolă scria: «Mărire lui Dzeu, în înălțime, pace și între oameni bună-învoire, pe pământ, pe care-a răsărit ziua mântuirii Maghiarilor, restabilindu-se demnitatea, vaza și libertatea regelui!»

Toate aceste nădejdi frumoase ale regelui Béla i le-a spulberat o lovitură neașteptată: năvălirea Tătarilor.

45. **Năvălirea Tătarilor, 1241—42.** Tătarii, mai bine zis, Mongolii, dau năvală din platourile Asiei, să cucerească lumea. Nu trecură zece ani și-și întinseră stăpânirea peste mijlocul Aziei, dela China până 'n Europa; stărmară Rusia, bătură și măturară diferite popoare, cari le stau în cale. Intre altele în uraganul acesta mare se prăpădiră și Maghiarii, cari odinioară nu plecaseră spre Apus, ci ori rămaseră în patria străveche, ori mai în urmă se desfăcură de poporul lui Árpád. Astfel ajunge această volbură de popoare în a. 1240 la poalele Carpaților.

Regele Béla face tot ce-i stă 'n putință să apere țara. Caută pedeoparte să închidă pasurile Carpaților, trimetând și oaste sub palatinul Dionisie, ca să le apere; pedealtăparte dispune să se poarte prin țară sabia cruntă, prin care chema în tabăra din Pest pe toți: pe boierii mari și mici, deopotrivă pe Maghiari și pe Cumani.

Măsurile acestea n'au fost de prisos; în primăva anului 1241. Tătarii năvălesc asupra Ungariei din trei părți, dela Miazănoapte, dela Răsărit și dela Miazăzi-Răsărit. Oastea lor principală trece prin pasul Verecke sub comanda lui Batu, delăturând piedecile din cale și nimicind oștirea palatinului Dionisie. Se spune, că Batu a jertfit aici duhurilor rele, cerându-le ajutorul lor. «Mergi!» — răspunse unul dintre duhuri — «înaintea ta trimit trei duhuri, cari vor bate pe dușmanul tău: *bănueala, vrajba și groaza.*»

Aceste trei duhuri necurate într'adevăr și zădărnice toată truda lui Béla de a face ceva. Duhul bănuelii eră, că mulți Maghiari, mânioși pe Cumanii cu moravuri mai grosolane, credeau și răspândeau vestea, că Cumanii sunt de fapt spioni tătari, cari numai deaceea s'au cerut în țară, ca unindu-se cu Tătarii, să poată nimici cu atâta mai ușor țara. S'a și întâmplat, că în cele dintâi ciocniri între prizonierii tătari au pus mâna și pe prizonieri cumani, și prin aceasta bănuitorii se întăriră în credința lor greșită. La aceasta vulgul din Pest se aruncă asupra locuinții regelui Cuthen, măcelărind pe regele aproape cu toată familia. Auzind știrea aceasta înfiorătoare Cumanii, cari tocmai erau pe cale cu trupele lor cătră Pest, se înapoiară și în amărăciunea lor, voind să se răsbune, o parte din ei trece într'adevăr la Tătari, iar altă parte pustiind totul cu foc și sabie emigrează în Cumania, de lângă Dunărea-de-jos. În chipul acesta le răpește Maghiarilor pe apărătorii cei mai destoinici un duh necurat: bănuela.

Aproape tot atâta a stricat și celălalt duh rău: *vrajba*. Eră mare neînțelegerea și mânia între Maghiari, din cauză că multora li se luaseră cu asprime moșiile, deaceea cei mai mulți nu se grăbiră în tabără la chemarea regelui, zicând: «poftească să meargă acum regele cu Cumanii săi răsfățați!» dorind oarecum, ca să i dea puțină bătaie Tătarii, căci dup'aceea pe ei nu i-ar mai asupri atâta.

La toate le punea vârf *groaza*; toți au fost cuprinși de fiori, auzind de faptele groaznice. săvârșite de Tătari, cu bărbații, femeile și copiii, cari le cădeau în mâni. Mulți ostași rămaseră acasă, ca mai bine dacă trebuie să moară, să moară cu familia împreună.

Pe lângă toate aceste neajunsuri, totuși s'a strâns oștire de vr'o 60,000 de oameni în jurul orașului Pest; Béla și pleacă cu oastea împotriva Tătarilor. La vestea aceasta Batu își concentrează cetele și se retrage la Sajó, primind lupta pe câmpul Mohi, la 12 April. A fost o luptă mare, îngrozitoare: a căzut întreagă oștirea maghiară. Trei părți din țară rămân fără nici

o apărare și ținutul de peste Dunăre încă e ocrotit numai de fluviu.

Cu mare greutate regele scapă în Austria, unde însă prințul austriac, Frideric de Babenberg, în loc de a-i da adăpost i-a luat tot ce avea de preț și l-a silit să-i dea și câteva comitate din Apus. Pe astfel de preț eliberându-se Béla de vecinul cel rău, se refugie cu familia împreună în Dalmația, ascunzându-și familia în cetatea Clissa.

După învingerea dela Sajó Tătarii pustiiră și ocupară țară întreagă afară de ținutul de peste Dunăre. Prin scrisori false, regești, amăgiră pe locuitorii țării, să iasă din ascunzișuri, făcându-i să creadă, că nu li se întâmplă nici un rău, să-și vadă numai de lucru; pe viitor vor trăi sub guvernarea maghiară și tătară. Poporul credul s'a și înapoiat la ale sale, și-a făcut munca câmpului, adunând și recolta, când deodată fărădeveste se năpustesc Tătarii asupra lui, omorînd pe toți cu nemiluita. A fost un adevărat măcel al oamenilor; Tătarii au căutat adecă să-i omoare ca să le rămână lor toate bucatele de hrană.

Intr'aceea sosî iarna, îngheță Dunărea, peste care trecură Tătarii, pustiind acum și acest ținut. Pe lângă aceea, că pustiiau, căutau cu mare zor pe regele și îndată-ce-i deteră de urmă, că e în Dalmația, grăbiră într'acolo să pună mâna pe el. Aceasta însă nu le-a reușit nici pe calea armelor, nici cu apucături. Din Clissa regele se adăpostî în cetatea Trau, unde cetățenii credincioși ai orașului și marea îl scăpară.

Spre norocul nostru, atunci murî în Asia marele han al Tătarilor și fiindcă și Batu voia să ajungă la această demnitate, în primăvara anului 1242 se șterse din țară. Retragerea încă s'a săvârșit cu mare vărsare de sânge, pentrucă acest popor crud, la hotare omorî miile de prizonieri, pe cari i-luase, scăpând abiă câțiva. Intre acești puțini a fost și protopopul din Nagy-Várad (Oradea-mare) *Rogierius*, care ne-a lăsat scrise toate aceste grozăvii.

46. **Restaurarea țării.** În August 1241. se înapoiază regele în țara-i nefericită. Marginile muntoase, păduroase rămă-

seseră mai puțin atinse de Tătari, dară în lăuntru țării, nici după cale de 15 zile nă puteai da de vr'un om. Pe drumuri crescuse iarbă, stau movile de oase, stârvuri, ruine fumegânde, cari opriau pe călător cu roșata sclipitoare de sângele celor omorîți. Aerul, plin de miasme otrăvicioase, atrăsese fiarale din ținuturi depărtate, — iar oamenii, istoviți de foame începeau să se târască încetinel din ascunzișuri cătră căminele părăsite. Izbucni ciumă și foamete, așa că se mânca om pe om.

Béla mai întâiu căută să potolească cele mai arzătoare lip-suri, aducând din țările vecine bucate și vite de jug, dup'aceea se sili să restaureze siguranța publică stârpind pe hoți și tâlhari; însfârșit s'apucă să reorganizeze și să restaureze țara pustiită.

Dădū fiecăruia, după comitate, proprietatea, despre care putea dovedi că e a lui, se înțelege, că nu mai putea fi nici vorbă, ca fiecare să dovedească cu acte de donațiune dreptul său. Acestea încă se nimiciseră împreună cu oamenii; pe baza aceasta nu se mai puteau lua moșiile regești. Acum însă nici nu mai eră lipsă de așa ceva; regelui îi rămaseră o mulțime de proprietăți fără stăpân, așa că nici nu le putea popula repede. Dealtminteri trebuia repede să vadă, să colonizeze și să aducă țara în stare de apărare, deoarece în fiecare moment se puteau reîntoarce Tătarii. Tocmai din cauza aceasta Béla nici n'a ținut pentru sine proprietățile fără stăpâni, ci le-a dăruit cu amândouă mâinile nemeșilor, ostașilor, punându-le condiție să le impopuleze de grabă și dacă ar fi rășboiu să ducă sub steagurile regelui un număr hotărît de ostași. Fiindcă se dovedise, cu ocazia năvălirii Tătarilor, că aceștia nu se pricep să asedieze locuri, încunjurate cu ziduri, ca să apere țara, dispuse să se ridice pretutindeni cetăți tari și permise și proprietarilor mari, ca pe moșiile lor să-și zidească cetăți, în cari să țină oștire. În modul acesta se ridică după năvălirea Tătarilor o mulțime de cetăți în toate părțile. Ruinele acestora se pot vedea până astăzi. Regele dispuse, ca comunele mai mari să

se îngrădească cu ziduri și, ca să aibă mijloace pentru acestea, le-a sprijinit industria, comerțul, dându-le tot felul de privilegii. Deodată cu cetățile se înființează după năvălirea Tătarilor și orașele noastre; până atunci aveam orașe adevărate foarte puține. În ținuturile, pustiite de Tătari, atrage locuitori din străinătate, cheamă înapoi pe Cumanii emigrați și-i așează pe Câmpia — Nagy-Alföld — pustiită mai tare; Cumania o alipă la Ungaria. Pe fetele și le-a măritat după domnitori poloni, ruși, cehi, cași rudeniile să-i stea într'ajutor, dacă ar mai ataca Tătarii țara. Pe fiul său, pe Ștefan îl căsătoră cu o fată din casa regească cumană, ca în generația viitoare și poporul maghiar și cel cuman să-și vadă propriul sânge și să fie cu toată încrederea față de viitorii regi.

În chipul acesta Béla IV. restaurează într'adevăr țara, întărindu-se în așa măsură, încât încă în a. 1246 bate în luptă pe Frideric de Babenberg, îl omoară, îi ia înapoi comitatele; ba ocupă și Stiria. Poporul încă a făcut mult pentru ridicarea patriei; încetul cu încetul maghiariză pe streinii cei mulți, așezați în țară, și astfel ocupă țara din nou, a doua oară.

Pentru toate acestea se cuvine cinste veșnică lui Béla IV;
el e al doilea întemeietor al țării.

47. **Intemeierea puterii casei de Habsburg; Ștefan V. 1270—72 și Ladislau Cumanul 1272—90.** Béla IV. bătut și omorât în luptă pe Frideric de Babenberg, ultimul vlăstar al casei domnitoare în Austria. După Frideric țările austriace, fără stăpân, se împart între Maghiari și regele puternic al Cehilor,
Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu

Ottocar; Maghiarii primesc Stiria, iar Ottocar Austria. Dar Ottocar nu se mulțumește cu aceasta, ci caută să scoată pe Maghiari și din Știria. Din cauza aceasta izbucni război îndelungat între Ottocar și Béla IV. După Béla se luptă fiul și urmașul său, Ștefan V; chiar și nepotul lui Béla, Ladislau IV. Cumanul încă este în război cu Ottocar. N'au învins totdeauna Cehii, dar peste tot luat scurta mai mult au tras-o Maghiarii, ceea-ce i-a supărat rău. Tot atunci se mânia ră tare pe Ottocar împărații nemți, pentru că ținea Austria împotriva legii și pe ei nu-i cinstea.

Așa face Ottocar între alții și cu Rudolf de Habsburg, care din conte neînsemnat e ridicat de Nemți pe tronul împărătesc. Rudolf după lege pretinde dela Ottocar țara Babenbergilor morți, Austria, dar Ottocar, în sumeția sa, n'a voit să asculte de «micul conte», cum obișnuiau să-l întituleze în batjocură pe împăratul. Rudolf nici n'ar fi scos-o cu el la cale, dacă nu i-ar fi venit într'ajutor Maghiarii, cari urau pe Ottocar; se aliază cu ei și la a. 1278 l-atacă împreună cu aceștia pe Ottocar. Lupta hotăritoare s'a dat pe câmpul Moravei, luând parte la luptă din partea lui Rudolf numai 10,000, pe când din partea lui Ladislau 56,000 de oameni, fiind însuși Rudolf conducător. Ottocar pierde lupta și vieța; Rudolf ia dela fiul lui Ottocar Austria și o dăruiește familiei sale ocupând Austria Habsburgii ajung la proprietăți mari, și de-aici înainte puterea lor crește văzând cu ochii. In modul acesta contribue armele Ungariei, ca această familie să-și întemeieze norocul în ținutul Dunării, ajungând mai în urmă și pe tronul nostru, împărtaşindu-ne de atâtea rele și bune și domnind la noi până azi.

48. **Domnia lui Ladislau-Cumanul.** Invingerea de pe câmpul Morava este unica, câștigată de Ungaria pe timpul lui Ladislau Cumanul. Profit n'a avut însă nici din ea. Tânărul rege se pricepea să mânueze sabia, dar de binele țării nu se interesa. Sub domnia lui de 18 ani țara e bântuită de continue turburări, izvorâte mai vârtos din ușurătatea regelui și din faptul,

că Cumanii și Maghiarii nu se puteau de loc înțelege. Eră și greu să le facă omul dreptate. Cumanii nu puteau de azi până mâne să se facă locuitori pașnici ai țării, continuară felul lor de trai obișnuit: pribegiau pe Câmpie — Alföld — pustiind și prădând pe Maghiari. Dela Maghiari iarăși nu se putea așteptă, să sufere în tăcere fărădelegile Cumanilor. Ca să înfrâneze și pe unii și pe alții, regele eră prea ușuratic. În loc de aceasta regele trecu cu totul pe partea Cumanilor, se făcu a nu vedeă nelegiuirile lor, pentrucă mai bine se putea sprijini pe Cumani, decât pe boierii maghiari sumeți.

Toate acestea avură ca urmare, că și pe viitor Cumanii prădau, pustiau, boierii maghiari tot așa, pentrucă ziceau că ce e permis Cumanilor, pentrece nu le-ar fi permis și lor? Ordinea legală se destrămă aproape cu totul; țara ajunsese în așa hal, încât de multeori se purtau adevărate lupte. Numai pe bieții țărani n'avea cine să-i ocrotească și ajunseră în mizerie atât de mare, încât prăpădindu-li-se vitele, erau siliți să-și tragă ei telegile cu câte două roate. La aceste telegi le ziceau carăle lui Ladislau Cumanul.

Turburările acestea multe și slăbirea, produsă de năvălirea Tătarilor, sguduiră așa de tare țara, încât aceasta și după zeci de ani arătă ca un om bolnav, scăpat dintr'o boală grea. Disordinea eră înlăuntrul țerii, iar în afară țara nu mai avea nici o vază. Țările din jur, supuse mai înainte, se făcură de tot independente. Prințul austriac, Albert, rupse din țara noastră orașul Kőszeg și încă vreo 30 de orașe, ca să se răsbune pe domnii maghiari apucători pe cari Ladislau Cumanul nu-i putea ținea în frâu. Insuși tânărul rege avu sfârșit trist, ajungând în vrajbă cu niște Cumani, aceștia îl omorîră în a. 1290.

49. **Andrei III., cel din urmă rege din casa lui Árpád.** Neavând Ladislau-Cumanul copii, mulți erau de părere, că neamul lui Árpád s'a stins. Trăia însă un nepot al lui Andrei II., născut în străinătate, Andrei III., pe care boierii încăpăținați nu voiau să-l recunoască de rege, ca să n'asculte de el. Răul l-a mărit și împăratul neamț Rudolf de Habsburg, care afirma,

că Ungaria este proprietate nemțească, pe care o dăruî flului său, prințului austriac Albert. Papa încă s'a amestecat în mod păgubitor țării noastre: el dăruî țara unui membru al familiei regești din Neapol, lui Carol Robert, susținând, că Ungaria e proprietate papală, fiindcă Ștefan cel St. a cerut și a primit coroana dela papa.

Astfel murind Ladislau-Cumanul anarhia din țară crește. Cel din urmă membru al familiei Árpád, Andreiu III. și-a ocupat tronul, dară domnia lui de 10 ani a fost numai răsboaie, purtate împotriva supușilor dușmani, împotriva lui Albert și Carol Robert. Energia l-a ajutat să treacă prin toate primejdiile norocos: aduce la supunere pe răsvrățiți, alungă pe Albert din țară și voește tocmai să dea lupta hotărîtoare împotriva lui Carol Robert, când moare fără de veste la 1301, ducând cu sine în mormânt neamul slăvit al lui Árpád.

50. Meritele domnitorilor din casa lui Árpád. Maghiarii datoresc veșnică recunoștință domnitorilor din familia Árpád. Puterea lor de Domni a susținut unitatea poporului maghiar, condus de ei în patria de azi (pct. 8) ocupată tot de ei (pct. 9, 10, 11). Inceștinează pe Maghiari; organizează țara regat, asigurându-i viitorul (pct. 19, 20, 21, 22). Ei desvoltară cu încetul cultura în țară (pct. 20, 30, 28), sporindu-i populația prin colonizări (21, 29, 34, 36, 45). Intre două împărății puternice nu numai, că știură păzi neatârnrarea țării prin lupte sângeroase, dar de multeori le și umiliră (pct. 26, 30, 37), întinzând puterea Ungariei asupra unei grupe de țări mai mici din jur (pct. 32, 35, 38, 39, 45). Insfârșit ei da constituție patriei noastre.

Cu brațul lor puternic, cu mintea lor luminată puseră temelii în toate privințele existenței de azi a Maghiarilor, cari fără ei s'ar fi răsfrat în toate părțile, precum s'au destrămat

Pecengii și Cumanii mai puternici decât străbunii Maghiarilor, fiindcă aceia n'avuseră așa noroc. Pentru toate acestea bine-cuvântată le fie pomenirea !

51. Țara alege liber, independent rege; Vențel 1301—1304 Otto 1304—1308. Stingându-se casa lui Árpád, în linia bărbătească, țara eră hotărîtă, să pună pe tron pe cineva înrudit în linia femeiască cu casa domnitoare, stinsă; înrudite erau; casa domnitoare cehă, cea bavareză, cea neapolitană; fiind atâtea nu se puteau de loc înțelege pe cine să aleagă din aceste case. Partid însemnat avea Carol Robert, din Neapol, care este adus în țară și încoronat: majoritatea țării, în frunte cu Csák, nu voia să audă de regele, sprijinit de papa. N'aveau nimic împotriva persoanei acestuia, dar în joc eră independența țării, de aceea îl alungă din țară împreună cu partizanii săi, alegând liberi de rege pe cehul Vențel, încă copil. Regele copil însă nu s'a putut susține multă vreme în aceste vremuri turburate; tatăl-său se temea, că-și va pierde vieța și-l duse acasă. La aceasta trombul e ocupat tot prin alegere liberă de prințul bavarez, Otto; însă nici acesta nu eră chemat pentru așa ceva: marele boier Apor îl prinse și Otto s'a spăriat așa de tare, încât recâștigându-și libertatea, parăsi țara. Intre astfel de încercături trecură șapte ani și țara eră iar fără rege.

Se vedea acum, că afară de Carol Robert, la alt candidat serios de domnie, nu se pot gândi, și totuș se codiau să-l alege pe acesta.

Insfârșit în toată chestia aceasta ajută scaunul papal, declarând, că recunoaște pe Maghiari de națiune liberă și că pe Carol Robert numai îl recomandă de rege. După aceasta l-aieg într'adevăr din voie liberă pe Carol Robert de rege în adunarea dela Rákos, la a. 1308.

Prin faptele acestea dovediră Maghiarii, că sunt o națiune, care nu depinde de nime și liberă, că-și aleg Domn pe cine vreau. In felul acesta Ungaria, după stingerea familiei Árpád, ajunge *din regat ereditar: țară, care-și alege liber regele — regat electoral.* —

Recapitulare: Destrăbălarea, ce se produce în țară caută regele *Béla IV.* (1235—1270) s'o saneze, aplicând hotărârile din bula de aur. Prin energie de fier năzuește să întărească puterea regească, luând înapoi moșiile regești, înstrăinate de nobilii apucători, se străduiește să ocrotească pe nobilii mici împotriva celor mari, asemenea cearcă să apere poporul de rând de uzurarii evrei și izmaeliți. Prin toate aceste măsuri supără însă rău pe domnii cei mari, cari devin mai înverșunați asupra regelui, când acesta așează în țară pe Cumanii refugiați, dinaintea Tătarilor (1238). Câștigând în ei buni apărători ai țării și razim tare împotriva boierilor încăpăținați, Béla-i câștigă cu totul prin purtarea sa binevoitoare. — Întărâtați peste măsură, domnii aduc în țară rege, pe prințul austriac Frideric de Babenberg, dar Béla-l bate și alungă. Când eră acum mai mare ura între rege și boierii mari, țara e cutropită de îngrozitorii Tătari. Zădarnic se sbate Béla să scoale țara împotriva lor, domnii cei mari se uită nepăsători la sabia sângerată, purtată prin țară. Astfel în lupta de pe câmpul Muhi (1241) oastea lui Béla e nimicită de Tătari, cari ajung stăpâni în țară. Béla re refugiază peste Viena, unde e rău tratat, în Dalmația, de unde se înapoiază, după ce hanul Batu-și retrage oștirea tătară din țară. Se dovedește, că bănuiala, vrajba și groaza erau să ducă țara la prăpastie. Noroc, că Béla, devotat binelui țării, face cele mai mari sforțări să restaureze iar țara; potolește foametea îngrozitoare, aduce coloniști, zidește cetăți întărite. Dreptaceea Béla merită să fie numit, *al doilea întemeietor al țării.*

Tot Béla IV. bate și omoară în luptă pe prințul austriac Frideric de Babenberg, cu care stingându-se familia domnitoare în Austria, Béla se învrăjbește cu regele ceh, Ottocar; luptându-se amândoi pentru stăpânirea Austriei. Răsboiul continuă sub urmașii lui, sub *Ștefan V.* (1270—72) și se termină abia sub *Ladislau IV.-Cumanul* (1272—90), care ajută pe Rudolf de Habsburg împotriva lui Ottocar, mort la a. 1278 pe câmpul de luptă. Austria cu ținuturile ei le ia apoi familia Habsburg. Ladislau IV. s'a dovedit rege ușuratic, nepotrivit să facă ordine, să înfrâneze abuzurile marilor boieri. N'a putut ocroti nici pe bieții țărani, cari trebuiau să tragă înșiși carul lui Ladislau Cumanul.

Aceste împrejurări triste, slăbesc țara, care pierde țările din jur. Cu mult năcaz tronul îl suie cel din urmă arpadian *Andreiu III.* (1290—1301), care e silit să se războiească neîncetat cu претенdenți de tron: cu prințul austriac Albert, cu Carol Robert din Neapol ș. a. Domnitorii din *casa arpadiană* au merite neperitoare pentru țară: ei au unit pe Maghiari: i-au adus aici, în țară, pe care tot ei au ocupat-o; încreștinează poporul maghiar, organizându-l în stat — regat —, față cu împărații puternici din Apus și Răsărit apără neatărnarea țării, care la rândul ei ajunge ea stăpână peste țărișoare din jur.

Urmașii lui *Andreiu III.* au fost regi numai cu numele, așa e celul *Ventel* (1301—1304) și bavarezul *Otto* (1304—1308), până ce la 1308, recomandat și sprijinit de papa și de preoțimea din țară, ajunge neapolitanul *Carol Robert* pe tron, fiind înrudit după mamă cu casa arpadiană, stiusă în linia bărbătească.

Capitolul V.

Ungaria mare putere orientală.

1308—1382.

52. **Starea țării, când ajung pe tron Anjoueștii.** Când a fost ales Carol Robert de rege, *în țară* erà mare *destrăbălare*. În diferite ținuturi ale țării domniau familii de domni mari, ca niște regi-mici. Așà erau: la Miazănoapte *Matei Chák*, la Miazănoapte-Răsărit familia *Omode*, la Răsărit *Apor*, la Miazăzi-Apus *Brebiri*, la Apus *Németujvári* ș. a. Aceștia aveau moșii întinse, oștiri, cetăți tari, țineau curte regească, se răsboiau unii cu alții și nu voiau să se supună nimănui. Acești regi-mici și alți tâlhari periclatau drumurile; banii se stricaseră; industrie și comerț tânjiau, țara sărăcise. Și mai rău sta țara *în afară*, pierzând nu numai țările mici din jur, ci țări mici ca Muntenia și Serbia folosindu-se de disordinea dela noi, răpiră nepedepsite unele ținuturi ale Ungariei. Nu erà nimic ce ar fi putut lecul țara de aceste neajunsuri; vaza regească erà înjosită, armata regească destrămată, vistieria goală.

53. **Carol Robert 1308—42; organizarea țării.** Indată-ce s'a văzut Carol Robert rege în țară, momentan s'a apucat să înfrâneze pe boierii mari prea puternici. Pe unii i-a adus la ascultare prin distincțiuni, prin slujbe înalte, iar pe cei renitenți i-a lovit cu oștirea. S'au dat lupte mari între regele și domnii răsvrățiți, purtându-se cu multă cruzime și unii și alții; astfel pier o mulțime de familii vechi, puternice. Până azi vestește un fresc vechi aceste evenimente într'o biserică din Ținutul de sus.

Pe lângă aceea, că a înfrânat pe renitenți, regele a căutat să *aducă și vistieria în ordine*. Până pe acest timp baterea

banilor erà un izvor principal de venit al regilor. Se băteau monete de argint, iar dela năvălirea Tătarilor și de aramă. Lipsa silia pe regi să schimbe adeseori banii de argint, înoindu-i și reînoindu-i și amestecându-i tot cu mai multă aramă, dar valoarea rămânându-le ca mai înainte. Inșă fiindcă nu se puteau schimba toți banii cu aceeaș valoare nominală, erau în

circulație bani diferiți la preț. Mai limpede, luând pildă banii de azi: pe atunci 50 de kor. vechi erau egale cu 45 kor. nouă, ori cu 40 și mai nouă și așa mai departe. Scăderea aceasta a valorii banilor nimicia ori-ce comerț, făcând pagube însemnate țării și particularelor.

Carol Robert.

Regele Carol, fiu al Italiei culte, a rupt-o cu acest obicei rău: bătù, după model italian, bani buni de argint și fiorini de aur (fiorino ban cu flori), iar venitul, care rezulta din stricarea banilor, l-a înlocuit

cu dare directă, care trebuia s'o plătească în sumă fixă fiecare iobag. Banii buni, creșterea siguranței din țară, înaintează industria și comerțul orașenilor; prin aceasta se îmbogăți vistieria, pentrucă în ea se vărsau venitele dela vămi. Și dealtcum favoriză mult orașele, pentrucă cu cât erau acestea mai bogate, cu atâta avea venit mai mare și regele. Constrânse și pe prelați să plătească erariului după venitele lor mari. Câștig și mai mare avea însă dela mine. Până atunci lucrarea minelor erà în dreptul regelui, și dacă se afla un loc minier, acesta trecea în proprietatea erariului, iar proprietarul locului erà despăgubit cu alt pământ. Din cauza aceasta apoi proprietarii n'aveau interes să umble după mine, păstrau secret, chiar și când întâmplător dau de vreo baie. Carol înțelese cât de rea este această dispoziție, deaceea făcù legea, că oricine poate avea mine pe

proprietatea sa, dar din venit e îndatorat să dea $\frac{1}{3}$ -a erariului. Legea aceasta avu de urmare, că multele mine tănuite se deschiseră îndată toate și bășagul luă mare avânt, începând și istoria lui de-acî înainte. Astfel câștigă acest rege înțelept o temelie puterii sale, banii, aducând în chipul acesta câștig țării.

Carol se apucă să reorganizeze și *puterea armată* a țării, care se stricase cu totul în veacul din urmă. Armata regilor din casa lui Árpád o formau iobagii de pe moșiile cetăților regești; la această armată se alăturau nemeșii în persoană. Regii cei vechi însă dăruiră moșiile cetăților regești și prin aceasta-și pierdură și oștirea și prin urmare și puterea. Nu mai puteau dispune asupra supușilor. Carol caută să îndrepteze și acest rău. Strânse resturile oastei regești, ce le mai află. Orașele pe viitor își răscumpărau cu bani îndatorirea militară, cu banii plătia regele pe ostașii, cari depindeau numai dela el. Bunurile boierilor mari, cari pieriseră, le dăruî credincioșilor săi pe lângă condiția, ca în timp de primejdie să-l ajute cu atâția și atâția ostași, așa că ostașii boierilor noi serviau tot spre întărirea regelui. A stăruit, ca și alți mari boieri moșieri să dea ostași sub steagurile regelui, amăsurat moșiilor; pe prelații i-a silit la aceasta. După pilde din Italia începû a da pajuri — embleme — și permise, ca aceia, cari aduc în tabără 50 de oștași, să-i poată duce la luptă *sub steagul* propriu, cu pajura lor. Ca să desvolte plăcerea de luptă, aranjă jocuri de război, și în acestea premerse însuși cu pildă bună, îndemnându-se astfel și boierii să facă aceea-ce face regele. În scurte cuvinte: înțeleptul rege se folosî de vanitatea și de toate slăbiciunile Maghiarilor, ca în modul acesta să-și mărească puterea proprie, și prin aceasta să întărească și țara.

53. Rezultatele domniei lui Carol în țară și înafară. Prin activitatea sa multilaterală Carol Robert ajunge la frumoase rezultate în cei treizeci și mai bine de ani de domnie. Vieța internă a țării se schimbă cu totul.

Regii-mici de odinioară, încăpățînați și renitenți se prăpă-

diră și în țară eră ordine și siguranță. Locul banilor răi îl luară bani buni, cari contribuiră la înflorirea industriei și a comerțului. Deodată cu industria și comerțul progresară și orașele, câștigând din aceasta și țărani, cari își puteau vinde mai cu preț produsele. Incepù să se desvolte în mare măsură băieșitul, sporiră metalele nobile, se îmbogăți deci țara. Eră iarăș vistierie regească, și ostașii familiilor de proprietari noi dau putere armată regelui și țării. Prin stricteța sa mări vaza regească, ceea-ce eră de mare lipsă, pentrucă sub regii-mici supușii băteau pe regi, îi aruncau în temniță, ba-i și omorau. Fiind acesta un rău așa de lătit, Carol merse cu stricteța până la cruzime, ce arată întâmplarea cu Zách.

Felician Zách eră un boier distins; fie-sa, Clara, damă la curtea reginei. S'a întâmpat, că aceasta a fost rău batjocurită de un membru al familiei regești; din această cauză tată-său, mănios, voia să omoare toată familia regească. La prânz s'a aruncat asupra familiei, care ședea la masă, lovì cu sabia și rânì pe regina, cât p'aci să măcelărească pe fiii regelui, de nu i-ar fi apărat părinții, acoperindu-i cu trupul lor. Sentință îngrozitoare răsbură acest păcat; pentru tată vinovat, au fost uciși în modul cel mai crud: fiul, fetele, bărbații lor; a fost stârpită familia întreagă până 'n al treilea neam. La vederea acestora țara neobișnuită la așa ceva, s'a îngrozit, dar înțelese dreptatea aceea mare, că persoana regelui nu e deopotrivă cu persoana unui om de rând; de persoana regelui depinde soarta multor milioane de oameni, soarta țărilor: se cuvine deci să fie cinstită.

Cu succesele interne însă nu se mulțamește energicul Domn, ci vrea să-și vază țara și inafară iarăș tare. Bate Serbia, recâștigă cuceririle ei, și împreună cu Bosnia o aduce la supunere. Domnitorul Munteniei,*) spăriat oferă supunere, auzind,

*) *Basarab*, (Trad.)

că regele maghiar se pregătește împotriva lui. Carol n'a voit însă să-i primească supunerea; voia să învingă. Românii i-au amăgit cetele în cursă și în strâmtorile munților le-au înfrânt așa de tare, încât însuș regele abiă a scăpat cu vieață prin jertfirea de sine a credinciosului său Desideriu, care-și schimbă hainele cu ale regelui. Peste tot cu armele n'a ajuns departe: țara, abiă reînviată, eră încă slabă în ce privește puterea armată. Cu atât mai mult a câștigat cu mintea sa luminată, încheind și stricând alianțe;— și în fine frumoase succese a avut în ale banilor

După multă trăgănare asigură tronul Neapolului, al patriei sale vechi, fiului mai mic, lui Andrei, — logodindu-l cu moștenitoarea tronului: cu Iohanna. El însuș — regele — își luă soliv din familia regală, polonă, născându-i-se indată ideia, să unească pe capul fiu-său împreună cu coroana Ungariei și coroana Poloniei. Spre scopul acesta s'amestecă în trebile Germaniei, ale Austriei, Boemiei, Sileziei, ale cinului cavalerilor nemți, ale Poloniei, legând și deslegând alianțe, făcând pace ori luptându-se, precum cereau interesele.

Mai bine arată ce lucruri a săvârșit și cât de sus a ridicat regatul său: *congresul dela Visegrád din a. 1335*. Aici se întâlniră domnitorii din Europa-Mijlocie și la intrevenirea lui Carol hotărîră asupra sorții Europei-Mijlocii. Au fost de față: regele polon și ceh, prinții din Saxonia, Silezia, solii cinului nemțesc și o suită așa de număroasă, încât se consumau pe zi câte 4000 de pâni și 180 măsuri de vin (1 măsură = 55 litri). Aici puse la cale lucrurile, referitoare la Polonia, așa că puțin mai în urmă aceasta primește de moștenitor la tron pe fiul lui Carol, pe Ludovic, pe care l-aștepta și coroana Ungariei. Înțelnirea aceasta dela Visegrád e cea mai bună dovadă, că Ungaria a făcut-o Carol Robert *mare putere a Orientului*.

55. Ludovic cel Mare 1342—1382. Sistema militară bandarială. La 1342 urmează lui Carol Robert în domnie fiul său și mai vrednic decât el: Ludovic cel Mare. Tânărul rege de

17 ani și-alese de model pe Ladislau cel Sfânt; după ce se sui pe tron, pelerină la mormântul acestuia; și cu drept cuvânt, în ce privește: eroismul, blândeța, grija țării, el a semănat mai mult Regelui-Sfânt.

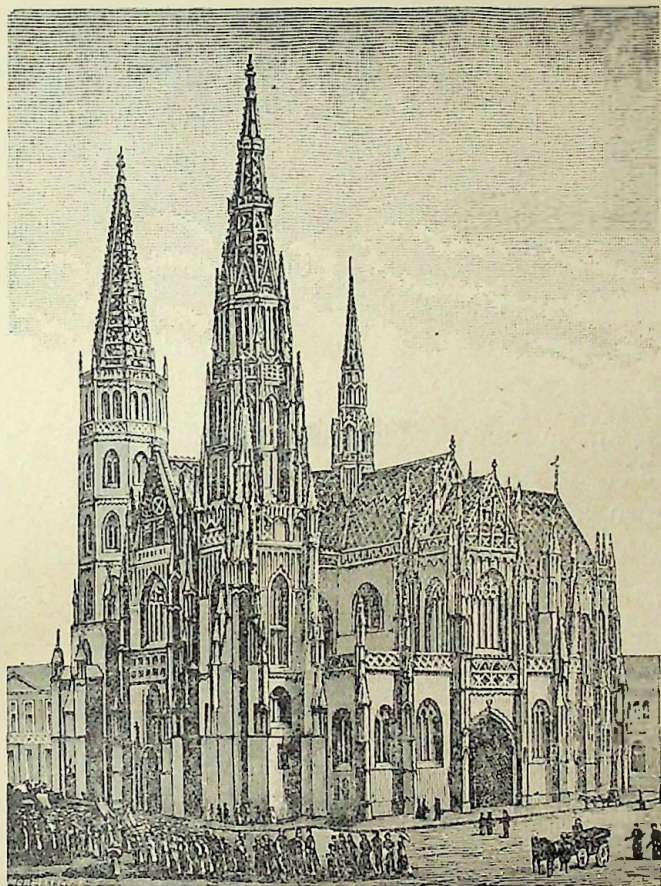
Toate cele bune, începute de tată-său, le continuă și le duce la îndeplinire. Astfel isprăvi și cu sistema cea nouă militară, începută de tată-său. Amăsurat acesteia

Ludovic cel Mare.

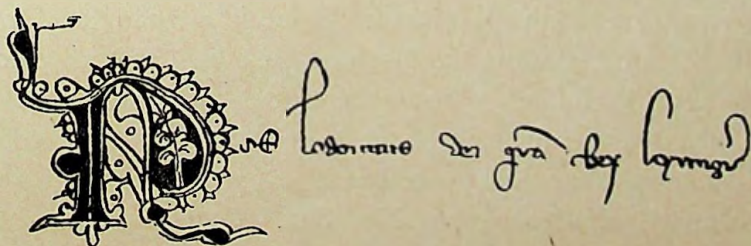
pentru apărarea țării dau trupe armate: regele după moșiile coroanei, dignitarii regești: palatinul, voevodul Ardealului, banul croat și a. m. d. după venitul oficiului lor, tot așa și episcopii, boierii mari și alți proprietari după moșiile lor. Aceia, cari dau ostași mai mulți (mai în urmă 400), aveau dreptul să-și conducă trupa, banderiu, la oastea regală sub steagul propriu. Cei, cari echipau și dau astfel de banderii, se ziceau *domni cu steag*,

iar totalitatea lor forma *statul boierilor mari*. Nobilii cu moșii mai mici se duceau în persoană la oaste sub steagurile comi-

Biserica din Kassa restaurată.

tatelor, ei întregeau banderiile comitatelor. Aceasta e *sistema cea nouă militară banderială*, care întări țara în așa măsură,

Inceputul unei diplome a lui Ludovic cel Mare.

încât într'o campanie a lui Ludovic cel Mare luptară 200,000 de ostași. Puterea aceasta mare se și resimți mai mult, ca oricând la popoarele și țările din jur.

56. **Lupte biruitoare împotriva Neapolului.** Câtă vreme ostenia Ludovic pentru binele țării sale, pe frate-său mai mic, Andrei, l-ajunse năpastă grozavă în Neapol. Andrei se socotia pe sine rege în Neapol; soția-sa voia, ca ea să domnească. Fiindcă alătura de Andrei, nu-și putea vedea împlinită această ambiție, puse pe oamenii săi să sugrume pe Andrei în Aversa. La vestea aceasta înfricoșată Ludovic, aprins de mânie, caută răsbunare și deoarece nime nu i-a dat satisfacție, se hotărî să și-o ia el în persoană.

Țara află justificată durerea regelui cavaler și în toamna anului 1347 oastea pleacă departe în țara dela Miazăzi. Un steag negru fâlfăia în fruntea oștirii; pe el chipul lui Andrei, omorît. Ajungând în Italia, s'alătură tot mai mulți la oștirea, care avea să răsbune o cauză dreaptă. Nici n'a fost aceasta campanie, ci adevărată cale triumfală; aproape fără nici-o lovitură de sabie intră oștirea în Neapol, de unde Iohanna păcătoasă se refugiase cu noul ei bărbat în Franța.

După-ce pedepsi Ludovic pe vinovații mai mici, cari i căzuseră în mână, pe vinovații principali voia să-i pedepsească, luându-le țara. Luă titlul de rege al celor Două-Sicilii, punând toate în ordine, încredință guvernul lui Ștefan Lackfy, iar el se înapoiă în vara anului următor în Ungaria. Neapolitanii însă nu voiau domnie streină din cauza ticăloșiei reginei și cum observară, că regele maghiar are aceasta de gând, s'aruncară asupra trupelor maghiare, lăsate în oraș aducându-le în așa strâmtoare, încât Ludovic a fost silit încă în 1350 să plece cu armată nouă în Italia. De astădată trebui să poarte lupte crâncene, însuș regele fû rănit în mai multe rânduri și cu toate-că cucerî de nou Neapolul, se convinse, că e cu neputință, ca de lângă Dunăre să stăpânească Neapolul. Veni și papa cu rugăminți, promițând judecată dreaptă; în cele din urmă Ludovic

cedează și se reîntoarce cu oastea în Ungaria. Papa declară pe Iohanna nevinovată și o osândi numai să restituie speșele de războiu lui Ludovic, care la rândul său refuză cu dispreț banii, lăsând, ca D-zeu să-l răsbune asupra Iohannei vinovate—după credința lui. Femeia ucigașă nici nu și-a putut ocoli soartea, mai în urmă și pe ea a sugrumat-o o rudenie, cum sugrumase și ea pe Andrei.

57. Lupte victorioase în ținuturile dela Miazăzi. Încă pe vremea războaielor neapolitane lui Ludovic i-au făcut multe neajunsuri Veneția, Serbia, Bulgaria și Muntenia. Veneția nu numai, că se făcu stăpână pe Dalmația, dar și uneltia mereu împotriva lui Ludovic; domnitorii celor trei țări luaseră titlul de «rege» ori «împărat» și nu le mai păsa de Maghiarii, ocupați cu războiu în Neapol. Mâna Veneției lucra și la ei, întărâtându-i și ajutându-i contra Ungariei. Acestor lucruri voia acum Ludovic să le pună capăt.

Față cu Veneția șireată umblă și el cu șiretlic. Iși stabilă tabăra în Zággráb, unde adună ostași din țară și din străinătate, răspândind vestea, că pleacă în contra ereticului împărat sârb, Dușan. Papa trimise regelui un steag sfințit, bucurându-se de întreprinderea lui Ludovic, pentru că Dușan sumeț nu de mult îl ofenzase și pe el. Veneția simula prietinie; în secret însă jidărea mereu pe cei de lângă mare împotriva lui Ludovic și pe lângă aceasta trimise lui Dușan bani, arme și alte lucruri de războiu, ca să poată rezista cât mai tare. Acestea toate le-a făcut cu atâta prefăcătorie, încât eră sigură, că Ludovic n'are în tabăra sa din Zággráb nici o cunoștință despre toate acestea. Și Ludovic știa bine tot ce se uneltește, dar nu s'a trădat de loc, ci așteptă până ce Veneția sfătoasă să-și slăbească cât mai mult puterea proprie. Când află momentul potrivit, porni din tabăra din Zággráb, și împărțindu-și oastea în două lovă fără-veste — Veneția. O oștire reocupă unul după altul orașele

din Dalmația, cu cealaltă oștire atacă însuș regele Veneția în spate, de cătră Italia.

Veneția, surprinsă rău, se plânse la toată lumea, că regele Ungariei a păcălit-o, a înșelat-o și-l acuză la papa; papa încă se mânie, pentrucă Ludovic falsificase așa campania sfântă și-l muștră. Atunci Ludovic descoperi papii toate uneltirile Veneției și promise, că deaceea nici cu rășboiul împotriva «ereticului» n'o să rămână dator; papa-i dete lui dreptate. Rășboiul ținū doi ani de zile; Ludovic și ostașii săi săvârșiră fapte strălucite, Veneția a fost bătută așa de rău, încât a fost silită să cerșească pace, care se și incheie în a. 1358. În înțelesul acestei păci Veneția renunță pe vecie la Dalmatia, făgăduindu-se, că pe viitor nu se mai amestecă niciodată în afacerile coastelor dela Răsărit.

Ar fi urmat acum răfueala cu Serbia. În decursul campaniei cu Veneția însă Dușan murī și urmașul, fiul său, cu numele Uros, a aflat mai bine să se supună fără luptă învingătorului Veneției. Nu peste mult tot așa făcū și Domnul Munteniei, Vlaicu, iar pe «împăratul» bulgar Șisman îl bătū, luându-i ținutul Vidinului, din care Ludovic înființă «*Banatul-Bulgar*», ca pe viitor să servească spre apărarea Ungariei. În modul acesta restabili de nou vaza Ungariei în ținuturile dela Miazăzi și până 'n munții-Balcan stăpânia peste tot Ungaria.

Veneția însă nu se putea împăca cu aceste lucruri. Căuta într'una să facă zizanie împotriva lui Ludovic; nu ținū nici condițiile păcii din 1358, nu construi corăbii regelui, pentrucă nu putea suferi puterea maritimă a Ungariei în vecinătatea ei. Lucrurile s'au tot trăgănat douăzeci de ani, până când înșfârșit la 1378 se încăerară într'un rășboiu hotărītor pentru stăpânirea mării-Adriatice. A cui să fie? A Veneției, ori a Ungariei? Rășboiul acesta a fost pentru Veneția și mai nenorocos, decât cel dintâiu și a trebuit să se bucure, când după lupte de patru ani, la 1381 a putut face pace, prin care Ungaria ia Dalmația și Veneția ajunse tributară Ungariei.

58. **Lupte victorioase încontra Litvanilor și Tătarilor; uniunea Poloniei cu Ungaria.** Litvanii erau popor păgân, care trăia pe coastele mării-Baltice; Tătarii, urmașii acelor Tătari, cari sub hanul Batu pustiiseră patria noastră grozav. De-atunci Tătarii aceștia domniau în Rusia și împreună cu Litvanii erau vecinică primejdie pentru Polonia și Ungaria. Năvăliau de multeori în aceste două țări streine, când despărțiți, când aliați; în Ungaria numele Tătarilor eră atât de îngrozitor, ca odinioară al Pecenegilor.

Se aliază deci regele Ungariei, Ludovic cel Mare cu unchiul său, regele polon Cazimir cel Mare, ca să pună odată capăt primejdiei neîncetate. Indată după campania neapolitană se porniră luptele, pela 1350, fiind ocupate amândouă țările creștine mai mulți ani cu acestea. La 1351 Ludovic trece Carpații, luă cu sine trupele lui Cazimir, pătrunde în codrii Litvaniei, cuprinde întăriturile, ce-i stau în cale, risipște cetele litvane, făcând mulți prizonieri, chiar și pe fratele Domnului litvan. Domnul litvan Keistut cere după aceea pace. Ludovic se și împacă sub condiția, că acesta trece cu poporul litvan la religia creștină și recunoaște suveranitatea Ungariei.

Abia se depărtase Ludovic acasă din Litvania și Keistut prinse de nou armele și ca să oprească pe regele Ungariei, de care se temea, jidărl pe Tătarii asupra Ungariei. Astfel primăvara se înnoi războiul cu mai mare furie. Ludovic trimete împotriva Tătarilor pe Andrei Lackfy, iar el trece iarăș Carpații. — Toată vara se luptă Ludovic și Cazimir cu Keistut; eroul Ludovic fû rănit la asediul unei cetăți, dar cu Litvanii tot nu putură isprăvi. La mai mare izbândă ajunse Andrei Lackfy cu Săcuii. Cele două oștiri se întâlniră și Lackfy, deși oastea Tătarilor eră cu mult mai mare, decât a lui, se lăsă într'o luptă decisivă. Două zile întregi se luptară cele două popoare tari, și nu se lăsa nici unul; nici unul nu putea învinge. În ziua a treia Lackfy atacă din nou, hotărît să învingă, ori să moară, și cu strigăte de — «Isten és Sz. László» — (Dzeu și Ladislau cel St.) s'aruncă în lupta crâncenă. Mai-mai să piardă, trupele

maghiare își încordează ultimile puteri strigând de nou cu furie, când deodată dușmanul întoarce spatele și fuge îngrozit. Trupele noastre triumfătoare se iau după ei; omoară, taie — măcelărindu-i, le iau steagurile și fac mii de prizonieri împreună cu comandantul lor, Athlamos. De pe timpul Cumano-Pecenegilor și a lui Ladislau cel Sft. Ungaria nu repurtase așa victorie împotriva unui popor păgân oriental; le-a și impus la toți, făcându-se și legendă, că nu Lackfy a învins, ci însuși Ladislau cel Sfânt. La strigătul fraților săi în primejdie Ladislau se sculă din mormântul său din Nagyvárad (Orade) arătându-se pe bolta cerului, cu coroană de aur pe cap și cu un topor îngrozitor în mână, ca și mort să-și apere națiunea, precum și-o ocrotise în viață. Așa povestea poporul, și lucrul acesta-l întăreau și prizonierii tătari, ceea-ce e și sigur, căci chiar dacă trupește n'a fost regele cel sfânt, dar *duhul* lui a fost de față și-a luat parte la luptă, ducând oastea la izbândă*).

Incurajați de învingere, Săcuii în anii următori atacă ei, se aruncă asupra Tătarilor și nu le mai dau pace; i bat, îi prădează, Tătarii se sparie, dinaintea acestor șicane se retrag în ținutul peninsulei Crimeia și veacuri n'au mai îndrăznit nici să se uite spre Ungaria. Intr'aceea Ludovic și Cazimir continuă războiul și după cronici la 1354 regele Ludovic trece Carpații cu o armată colosală de vr'o 200,000, hotărît să isprăvească odată cu Litvanii. Însfârșit îi și bate; și aceștia se încreștinează și recunosc supremația Ungariei și pe viitor nu mai neliniștiră cele două țări creștine aliate.

Luptele acestea, purtate cu puteri comune, încontra unui dușman comun, leagă pe Poloni și Maghiari mai strâns, decât învoeli scrise; las'că aveau și religia asemenea și moravurile deopotrivă. Murind la 1370 regele polon, Cazimir, însfârșit se realizează unirea, preparată de mult: regele Ungariei își puse pe cap coroana Poloniei. În urma atâtor lucruri și afaceri comune

*) Arany J.: Szt. László.

aveau acum și domnitor comun și steagul Ungariei fâlfăia de-aici înainte pe trei mări.

59. **Ungaria sub Ludovic cel Mare.** Ludovic cel Mare s'a rășboit multă vreme împotriva Neapolului, a ținuturilor dela Sud, cu Litvanii, Tătarii, dar pe lângă rășboai s'a interesat foarte mult și de bunăstarea internă a țării. Adesea umbla prin țară travestit, ca să vadă starea țării nefalsificată, cum este a-ievea, și nu-i scăpa nimic din vedere.

În privința *religiei* sufletul său blând voia să unifice pe toți supușii într'o religie, în cea catolică, socotind, că prin aceasta își întărește și țara. El încreștină cu desăvârșire pe Cumanii, cari locuiau mai de mult la noi, favorizând prin aceasta contopirea acestora cu Maghiarii. Tot așa face și cu Mohamedanii, cari locuiau printre Maghiari. Se îngrijă să și impopuleze țara; coloniză în ținuturile Carpaților-Păduroși — Erdős-Kárpátok — *Ruteni*; ca să întărească *cultura* țării, curtea regelui premergea cu pildă bună; clădi școale, în Pécs înființă o universitate nouă, pentru că cea din Veszprém pe vremea aceea nu mai exista. Se înălțară biserici grandioase (astfel biserica din Kassa); Ludovic zidi biserica renumită din Mária-Cell; pretutindeni se ridicau clădiri particulare, cari și azi ne storc admirație. Pe vremea aceasta se colectează toate însemnările din timpuri mai vechi, referitoare la istoria Ungariei, și în modul acesta ni s'au păstrat în *Cronica ilustrată*, numită așa după icoanele, zugrăvite în ea.

Ludovic organizează de nou conducerea trebilor obștești din țară, și așa rămâne aceasta până la 1848. După rândueala,

făcută de Ludovic, în trebile țării statul întâi este *clerul înalt*, al doilea stat îl formează nobilii, cari dau banderii, *nobilii* — boierii — *mari* —, statul al treilea *nobilii de rând*, cari au moșii mai mici, și cari luptau sub steagurile comitatelor, dar în comitate ei se conduc. Nobil mare, ori mic are drept să se amestece în afacerile țării, având deopotrivă și îndatorirea să apere țara. După ei urmează orașele, cari în timpuri priincioase se desvoaltă prin industrie și comerț așa, că peste o jumătate de secol ajung și *cetățenii orașelor* — *burghezii* — să fie statul al patrulea, bucurându-se de aceleași drepturi și îndatoriri cași nobilii. Aceia, cari n'aveau pământul propriu, se țineau de *clasa iobagilor*; aceștia trebuie să dea din venitele lor a noua parte stăpânului, proprietar de pământ, preotului dijmă. Ludovic se îngrijă și de iobagi: legi regești aveau să-i ocrotească și le dete dreptul să se poată muta liberi dela un nobil la celălalt.

În felul arătat fiecare-și avea locul său în țară, fiecare-și știa drepturile și datorințele. Puterea regească în mână tare, și condusă cu înțelepciune, veghea asupra tuturor, mari și mici, creând o așa bunăstare, cum nu mai fusese în țară. Acestea au fost zilele cele mai strălucite ale Ungariei vechi, dinainte de 1848; acestea le cântă suspinând copilul epocii de mai târziu (Petőfi):

« . . . Oh mare a fost odată Maghiarul; mare i-a fost puterea, țara:

În apa mărilor maghiare apuneau stele la Miazănoapte, la Răsărit și Miazăzi».

Recapitulare: Când ajung Anjoueștii la tron, Ungaria e bântuită de anarhie; regi-mici dispun în diferite ținuturi. Inafară pierde tot ce câștigaseră regii mai însemnați. *Carol Robert* (1308—1342) cu deosebită energie face ordine în toate: îmbogățește vistieria țării; bate

bani buni; introduce dare regulată; se interesează de lucrarea minelor; reorganizează oștirea, îndemnând pe nobilii mari să se întrecă a da cât mai mulți ostași, dându-le în schimb ranguri și distincțiuni, lăsându-i să-și folosească steagul propriu. Cu mare stricteță stărpește, ori înfrânează pe cei renitenți, ridicând nimbul regesc (întâmplarea cu F. Zách). Cu armele, ori cu binele supune iarăș supremației Ungariei țările din jur: Serbia împreună cu Bosnia ș. a. Prin legături familiare voește să asigure și tronul patriei sale, de mai înainte, al Neapolului. Congresul din Visegrád arată, că Ungaria trecea de mare putere la Răsăritul Europei. Toate cele începute de Carol Robert, le completează fiul și urmașul său Ludovic, numit pentru meritele sale, *Ludovic cel Mare* (1342—1382); el perfecționează sistemul militar, înființând banderile. Ca să răsbune omorul frate-său, Andrei, din Neapol, poartă împotriva vinovatei Johanne două răboaie, dar cu toate succesele, fiind anevoioasă stăpânirea unei țări așa de depărtate, renunță de bună voie la cele Două-Sicilii. În timpul acestor campanii Veneția-i face multe năcazuri, deaceia cu mare șiretenie se pregătește împotriva ei, lovind'o năpraznic în mai multe rânduri (1356—58, 1378—1381), o umilește luându-i toate coastele răsăritene dalmatine și silind'o să plătească Ungariei și tribut.

Supune 'n timpul acesta și Bulgaria, formând din ținutul Vidinului „Banatul-Bulgar“, asemenea și Serbia, Muntenia. Până 'n munții Balcani și până la marea-Neagră se întinde stăpânirea lui Ludovic. — În alianță cu unchiul său, regele polon, Cazimir cel Mare, Ludovic bate de mai multe ori pe Litvanii, aliați cu Tătarii (1351), încreștinează pe Litvani și-i aduce sub supremația Ungariei. Mare nume și-a câștigat prin învingerea Tătarilor comandantul viteaz al lui Ludovic, Andrei Lackfy. Regele Ludovic se face nemuritor și prin aceea, că se interesează mai deaproape, ca să se facă dreptate; lățește religia creștină, mai vârtos favorizează catolicismul; colonizează în părțile de Miazănoapte-Răsărit Ruteni în locul Românilor, trecuți în Moldova. Propagă cultura în țară (Pécs). Se interesează de zidirea de biserici ș. a. m. d. Pe vremea lui se introduc așezămintele feudale din Apusul Europei, după cari cetățenii statului au drepturi, numai cari au proprietăți de pământ. Sunt trei staturi în țară: I. stat prelații, II. nobilii mari și III. nobilii de rând. Cari n'aveau moșii, erau iobagi, lipsiți de drepturi.

Capitolul IV.

Ungaria apărătoare a Europei creștine împotriva Turcilor.

1382—1526.

1. Lupte împotriva Turcilor.

60. Despărțirea Poloniei de Ungaria. Maria 1382—1387.

În Septembrie 1382 muri Ludovic cel Mare, îngropându-se cu el și mărirea Ungariei vechi. Fii n'a avut, numai două fete: Maria de 12 ani și Hedviga mai mică, decât ea. Voința regelui eră, ca coroanele sale să treacă neîmpărțite la Maria și la viitorul ei bărbat, la Sigismund de Luxemburg. a cărui familie eră pe timpul acesta pe tronul german, și dela Sigismund se puteă aștepta, ca mai curând — mai târziu să unească împărăția nemțească cu strălucita coroană maghiară. S'au și învoit să-i împlinească această dorință atât Ungaria, cât și Polonia.

Ungaria și-a ținut promisiunea încoronând pe Maria; în locul ei conducea guvernul regina văduvă, pentrucă și Sigismund eră încă prea tânăr. Polonia însă după moartea marelui rege se codia să recunoască pe Maria, voinde să se rupă de Ungaria, zicând, că Maghiarii tratează cu ea ca cu o provincie. Polonia doria de regină în locul Mariei și bărbatu-său pe Hedviga, pe care voiau s'o mărite, cum le venia lor mai bine cu cale. Regina văduvă, Elisaveta, încercă toate să împiedece ruptura; cercă și cu armele, dar nu eră bărbat, care într'adevăr să-i fi stat într'ajutor. După trăgănare de trei-patru ani însfârșit cu multă durere trebuî să cedeze, nu cumva să pieardă Polonia amândouă fetele, deoarece Polonii începuseră să amenințe și cu aceasta. Astfel Polonii capătă pe Hedviga; o încoronează de regină a lor, după'aceea o mărită după principele litvan, Jaghello, ajungând astfel familia aceasta pe tronul polon. Prin unirea aceasta a Polonilor și a Litvanilor Polonia

ajunge la putere, pe când Ungaria pierde mult din putere. În răstimp de patru ani sub domnia slabă femeiască țara pierde tot ceea-ce mâni tari de bărbați câștigaseră în 40 de ani.

61. **Turburările dela Miazăzi și Carol cel Mic, 1386.** Indată la începutul domniei Maria pierdù Polonia și puțin a lipsit să n'o pățească tot așa și cu coroana Ungariei. Eră un partid în Croația-Dalmația, care eră de părere că nu e pentru mână de femeie sceptrul regesc. În fruntea acestui partid eră familia Horváty, supărată și din cauză, că regina bătrână asculta în toate de Garai, pe care-l urau. Pentru acest motiv doriau să pună pe tron pe regele din Neapol, rudenie cu Ludovic cel Mare, Carol de Durazzo, ori cel Mic, care crescuse la curtea lui Ludovic, guvernând mai în urmă ținuturile dela Miazăzi și multă vreme se credea, că după Ludovic el va fi rege al Ungariei.

Carol acesta cel Mic eră omul potrivit al domnilor din ținuturile dela Miazăzi și de bunăseamă ei ar fi luat locul lui Garai ajungând acest bărbat înțelept la tron, în locul regelui slab femeie.

Nemulțămiiții dela Miazăzi îndată după moartea lui Ludovic cel Mare începură a face turburări, în zadar căutară reginele să le facă pe voie, în zadar călătoriră la ei în 1383, să tămăduască relele, după-ce se înapoiară, aceștia se neliniștiră din nou, până ce însfârșit la 1385 izbucniră în răscoală pe față. Chemară în grabă pe Carol cel Mic, care și veni și cu el o luară cătră Buda fără de veste așa, că reginele n'au fost în stare să se împotrivescă. Carol cercă să facă pe reginele și țara să creadă, că el a venit să facă numai ordine la noi. După-ce ocupă în felul acesta Buda și luă guvernul, vesti în țară, că reginele au renunțat la tron de bună voie. Toate acestea erau minciuni, dară țara credea, și astfel în zilele cele din urmă ale anului Carol a fost și încoronat în Székesfehérvár. Cu prilejul încoronării a ieșit însă la iveală adevărul. La încoronare adevă, când arhiepiscopul, care săvârșia actul puse celor

prezenți întrebarea obișnuită: «voiți pe Carol de rege?» în liniștea cea mare a răsunat deodată un oftat înăbușit în naia laterală a bisericii. Fără voie toți ochii s'au îndreptat într'acolo, și văzură la sarcofagul de marmoră al lui Ludovic cel Mare, în doliu adânc pe văduva și pe orfana lui. Oftatul care-ți rupea inima, șiroaiele de lacrimi fără vorbe acuzau națiunea, că a lăsat, ca orfana regelui să ajungă *așa de orfană*.

Indată pricepură cu toții, că acelea, cari plâng astfel, de bunăseamă n'au renunțat de bună voie la tron, și nici n'au venit de bună voie să ridice splendoarea încoronării lui Carol, ci numai silite. La toți le părea rău, că sunt nerecunoscători; se duse bucuria și răspunsul asurzitor de altădată »il vrem!« s'a prefăcut într'un murmur neînțeles. Nu lipsiră nici alte semne profetice. La plecarea cortegiului de încoronare din biserică, deodată se produse o volbură, ușa bisericii prinse steagul țării în mreja de fier și-l sfârtică în bucăți. »Semn rău!« șoptiră mulți cu superstiție.

Semnul acesta rău, într'adevăr rău a însemnat. Văduva lui Ludovic, regina Elisaveta, de origine dela Miazăzi, eră femeie răsbunătoare, care se împăcase numai la aparență cu pierderea coroanei ficei sale, pe sub mână mișca toate pietrele, s'o recâștigate. Credincioși vechi, în deosebi Garai ajutară pe văduva și fiind gata cu planurile, asasinară pe Carol cel Mic, iar partidul lui îl izgoniră din Buda. După o lună și jumătate Carol cel Mic — vrednic de o soarte mai bună — plăti cu vieța (în Februarie 1386) domnia, câștigată pe furiș.

62. Sigismund ajunge rege al Ungariei; Maria și Sigismund. Când văduva lui Ludovic, regina Elisaveta, omorise pe ascuns pe Carol cel Mic, câștigându-i în chipul acesta de nou coroana ficei sale; răsbunarea i-a succes numai pe jumătate. Scăpaseră Horváty-i și răsulară de nou partea de miazăzi a Ungariei. La sfatul lui Garai reginele și acum socotiau, că pot potoli răscoala cu prezența lor, cum se întâmplase cu ani mai înainte, deaceea vara plecară în Croația. Acolo aflară acum pe toți sălbăteciți, observând numaidecât, că supușii nemulțamiți

în loc să li se supună, pândesc după ele. Se întoarseră în grabă spre moșiile lui Garai, căutând scut între zidurile tari ale cetății acestuia, aproape de Diakovar însă le ajunge oștirea Horváthy-ilor, omoară pe Garai, pe Forgách, cu toată suita lor înarmată, pe regine le închid în Novigrad, pe coastele mării.

Fapta aceasta a răsculaților aduse mare turburare în țară. Câtva timp nime nu știa, ce s'a făcut cu reginele; mai în urmă s'a aflat și fapta răsculaților scandaliză pe toți. Cu toții vorbeau de eliberarea și răsbunarea reginelor; atunci sosește în țară bărbatul Mariei, Sigismund, venind din străinătate, unde se dusese încă de un an după ajutor. Adevărat, că nici acum nu aducea ajutor mai de samă, nici nu-l iubia nime pe prințul ceh-neamț, dar acum, la 1387, totuș îi împliniră voia și-l încoronară, ca să poată elibera cât mai curând pe reginele.

Pe când se încorona Sigismund de credincioșii săi partizani, și cum se pregătia să elibereze pe reginele, în timpul acesta soartea reginelor eră pecetluită. Trupele regești atacă pe răsculații între Drava și Sava, iar Veneția scormoni Adria, căutând pe reginele, ca pe un ac și abiă în Novigrad dădù de ele, asedia cetatea, ca să scape pe regine din mâna răsculaților. Asedia cetatea cu atâta violență, încât răsculații amenințau, că sugrumă pe regine, în fine și sugrumă pe regina mamă, aruncându-i cadavrul peste zidurile cetății între asediatori. Așa se răsbună sângele lui Carol cel Mic asupra femeiei răsbunătoare, când nici nu se încheiase anul dela omor. La aceasta Venețienii nu mai asediază cetatea, iar răsculații, căpătând iertare, eliberează pe Maria din temniță, care se înapoiază apoi pe corăbii venețiene în Ungaria.

Evenimentele acestea groaznice impresionară tare pe nefericita regină tânără, care de aci înainte domnește împreună cu bărbatu-său.

Cu acestea răscoala nu s'a sfârșit. Horváthy-i luptară mai departe, voind acum să pună rege cu ori-ce preț pe fiul lui Carol cel Mic, pe Ladislau. Se aliază ca niște trădători cu toți dușmanii patriei noastre și abiă la 1393 i putù bate Sigismund.

Trupa lor cea din urmă, împreună cu Kont, o prinse Vajdafy; pe toți aceștia-i decapită regele mânios în Buda.

Așa au decurs turburările dela Miazăzi; ținură zece ani după moartea lui Ludovic cel Mare, stricând foarte mult patriei.

63. Inceputul puterii turcești în Europa. Până când Ungaria după moartea lui Ludovic cel Mare se slăbește într'una prin ruptura Poloniei, prin guvernare de femei, în urma turburărilor de zece ani, până atunci în vecinătatea noastră, în peninsula Balcanică s'arată o putere mai primejdioasă, decât toate acestea: Turcii păgâni.

Puterea turcească se înghesbează cam la 1300 în mijlocul Aziei-Mici. Atunci s'a întâmplat adevărat, că dinastia sultanului din Iconium s'a stins, și comandantul gardiștilor sultanului, turc de origine, Osman, se sui el pe tron. Din mijlocul Aziei-Mici, înaintează repede spre Apus. După o jumătate de secol Azia-Mică e întreagă a lor, statul și-l numesc Turcia, iar poporul ia numele dela acela, care le înființase patria, turci-ozmanlii. Succesele lor mari le datoresc organizației lor militare.

Osman și urmașii lui organizează armată pedestră regulată mai vârtos din copii ai supușilor creștini; acești ostași înfricoșați erau *ienicerii*. Din fragedă etate ienicerii erau crescuți mahomedani fanatici, ostași, cari disprețuesc moartea; nu se căsătoriau fiind gata să moară în toată clipa pentru dumnezeul lor și pentru patrie. Tabăra lor eră ca o mănăstire, iar ei călugări înarmați. Dintre ei se recrutau funcționarii înalți ai statului, însuș marele vizir, cel dintâi dignitar din stat după sultan. Ceaialtă jumătate a oștirii turcești o formau *spahii*. Aceștia erau călăreți, ușor armați, născuți turci, erau așa zicând nobilimea din țară. La Turci eră însă altă ordine, decât la nobilimea creștină. Fiecare în raport cu vitejia proprie căpăta moșii din cele cucerite și moșiile tatălui nu le putea moșteni un fiu nevrednic. Astfel pofta după avere trezia totdeauna vitejie și speranța de răsplată-i facea să săvârșească minuni.

Așa ni se prezintă acest popor și stat nou, înființat atât

de repede în Azia-Mică. După Azia-Mică degrabă a urmat rândul la Europa, fiindcă împărăția-Orientală de o mie de ani, stricată, nu li s'a putut împotrivi. Popoarele creștine nu s'au spăriat de păgâni, s'au aflat destui părinți, cari ei își dau fiii ieniceri, ca să le facă viitor.

La 1356 Turcii trec în Europa; la 1361 le cade în mână Adrianopolul și încurând ajung stăpâni pe tot ținutul din Sudul munților-Balcani afară de Constantinopol și jurul. Nimicind astfel în timp atât de scurt împărăția-Orientală, la 1364 trec peste Balcani și atacă țările supuse Ungariei. Cu aceasta începe între Maghiari și Turci lupta pe viață și pe moarte, care ținut secolii.

Când au trecut întâiadată Turcii peste munții-Balcani, domnia în Ungaria regele Ludovic cel Mare, care eră tocmai la Dunărea-de-jos cu oștile sale împotriva domnitorului bulgar Șisman, când deodată, de tot pe neașteptate, se lovî de oastea acestui popor nou, păgân. Ludovic a rămas surprins, și la început nu știa ce să facă; să se dea la luptă cu o mână de oameni, i se părea riscat, să fugă fără să se lupte, ceva rușinos. Legenda spune, că regelui șovăitor i s'a arătat Fecioara Precurată în vis și i-a promis biruință, dacă-și pune chipul ei pe steaguri și pelerinează la locul ei favorit, la Mária-Cell. Ludovic promise, se luptă și câștigă o învingere atât de mare asupra Turcilor, încât aceștia o luară în dosul Balcanilor și nu mai supărară Ungaria. Piosul rege își împlini făgăduința zidind în Mária-Cell o biserică splendidă, închinată Sfintei Fecioarei-Preacurate; aceasta există până azi, fiind locul favorit de pelerinaj pentru mulți Maghiari

Murind Ludovic, în Ungaria turburările din lăuntru reclamau toată puterea țării, Turcii dau iară năvală din dosul Balcanilor. Inzadar cer ajutor țările vecine dela Ungaria, trebuiră să cadă fără ajutor. Atunci bravul domnitor al Serbiei, Lazar, caută să conducă apărarea, strânse într'o alianță țările părăsite, cercând în modul acesta să se împotrivească. La 1389 se întâlnește oștirea lui Lazar cu a sultanului turcesc pe câmpul-Mierlelor — Cosovo-polje —; s'a dat o luptă mare, în care

căzură și Lazar și sultanul, dar învingerea a fost a Turcilor. După luptă Turcii înaintează mereu și în vr'o zece ani cuceresc Serbia, Bulgaria, Muntenia, ba la 1391 cete prădalnice năvălesc chiar și în Szerémség — Sirmiu —.

Pe vremea aceasta turburările interne erau în Ungaria pe sfârșite, curând și încetară cu totul. Sigismund, ajuns bărbat matur, pricepù pericolul, ce putea veni din partea poporului păgân, și făcù lucruri mari. Nu se mulțămî, că comandantii săi respinseră cetele jefuitoare în Sirmiu, ci în anul următor învinge de nou la Dunărea-de-jos, face cuceriri în Bulgaria, alipește iară la Ungaria pe Românii, pe Sârbii; merge și mai departe și provoacă toată creștinătatea să vină într'ajutor să scoată pe păgâni din Europa creștină.

64. Lupta dela Nicopole la 1396. Apelul regelui Sigismund contra Turcilor află mare eho în toată lumea creștină din Apus. Papa publică cruciată, se părea, că învie timpurile vechi când cu sutele de mii mergeau să se lupte cu păgânii la Locurile Sfinte*). În toate țările se pregăteau cavalerii, doritori de luptă; de pretutindeni sosiau ajutoare de bani, de arme. Se distinseră cu deosebire Francezii; o mândră oștire de vreo 10,000 de cavaleri, între ei floarea nobilimei franceze, veni în Ungaria. La sfârșitul pregătirilor, când să plece, erau vreo 80,000 de ostași, cari în a. 1396 o luară cătră Dunărea-de-jos. Pe drum ocupară pe rând cetățile turcești de pe lângă Dunăre, măceșărind fără milă pe soldații turci, aflați în ele; nu cruțau pe nime.

Erau foarte încrezuți creștinii, zicând, că și bolta cerească ar putea-o ținea cu sulțile lor. Astfel ajunseră la Nicopole.

Cu mult mai precaut eră sultanul, Baiazid, »fulgerul«, care s'apropia cu o armată de 200,000 de oameni. Ostași regulați însă abia avea cam a treia parte: ieniceri și spahii, ceilalți

*) Cu voievodul Munteniei, *Mircea* (1386—1418) Sigismund face o învoială în primăvara anului 1395 la Brassó — Brașov — prin care Mircea recunoaște supremația Ungariei și se obligă să lupte alături cu Sigismund împotriva Turcilor. — (Trad.)

strânsură bună, ca la începutul luptei să sparie cu numărul mare, să amăgească pe dușman, iar după luptă să ardă și să prădeze. Aceste «trupe prădalnice» erau o datină la Turci. Baiazid spionase totul și-și așează oastea așa, ca dușmanul să vadă numai cavaleria ușoară și cetele prădalnice, oștirea aleasă, ienicerimea, rămase ascunsă.

Maghiarii și popoarele balcanice, alăturate la ei, cunoșteau obiceiul acesta al Turcilor, voind să se grupeze și ei după felul Turcilor: înainte să fie trupele ușoare, în linia dinapoi vitejii (ostașii) înzăuați. Cavalerii însă vedeau în aceasta ceva rușinos, stăruind să lupte în șirele dinainte cu ori ce preț, cum se cuvine unor eroi. Sigismund, destul de moale de fire, cedă, lăsând ca oastea creștină să se posteze după dorința cavalerilor.

La 28 Septemvrie se lovire cele două oștiri: a creștinătății și a Turcilor păgâni; cu vitejie fără seamăn se aruncă Francezii înainte, zdrobind repede trupele de dinainte ale Turcilor și punându-le pe fugă. În credința învingerii se repezire după Turci atât de cu foc, încât pe deoparte legătura dintre trupele creștine se rupse, iar pe dealtăparte și ei ajunseră în dizordine totală. Atunci zăresc în dosul unei ridicături pe ienicerii gata, în linie de atac; tot atunci «pândașii» turci dau năvală din laturi și se vâre între coloanele rupte ale creștinilor. Cu aceasta s'a sfârșit totul, trupele oștirii creștine încunjurate se luptau pentru moarte eroică, de învingere nu mai putea fi vorbă. Cetele cavaleriești streine, așezate în linia dinainte parte au fost omorite, parte făcute prizoniere, iar trupele dinapoi o luare la fugă, așa că oastea Europei creștine suferi o înfrângere îngrozitoare. Sultanul mânios dimineța alese dintre prizonieri pe cei mai de seamă și pe cei sub douăzeci de ani, iar pe ceilalți vreo 10,000 puse să-i jupoaie de piele: așa se răsbună pentru masacrarea neomenoasă a ostașilor săi din cetăți.

Infrângerea grea dela Nicopole a fost pentru patria noa-

stră mare lovitură. Pedeparte Europa creștină se spărie așa de tare, încât pe viitor nu ne mai veni într'ajutor niciodată cu așa insuflețire, pedeałtăparte Turcii se fac încrezuți: învinseseră nu numai Ungaria lui Ludovic cel Mare, ci toată Europa.

65. **Intemnițarea lui Sigismund; puterea mare a boierilor mari.** Pierderea dela Nicopole îngrozi tare țara, dar Sigismund nu află de trebuință s'o liniștească, să vină acasă: se urcă pe o corabie, pribegind o jumătate de an. Absența lui o explicau, că a murit în luptă chiar și aceia, cari știau, că n'a căzut, răspândiau vestea morții, voind să se scape de el, deoarece și pân'aici îl suferiseră pe tron, de dragul Mariei, iar Maria muri la 1395. Eră vorba să aleaga acum alt rege; ținuturile dela Miazăzi se resculară în interesul lui Ladislau Neapolitanul.

Sigismund.

În momentul acesta sosește acasă Sigismund după absență de o jumătate de an. Cutreeră țara, făcând daruri bogate credincioșilor săi; pe căpeteniile răsvrățiților dela Miazăzi-Apus le înșeală în cursă și fără nici-o judecată-i omoară; părăsește apoi de nou țara; pleacă la Apus, să-și câștige coroana împărătească germană. Absența de un an aprinde iar răscoala dela Miazăzi-Apus,

mai veni și vestea că Sigismund a promis țara, fără știrea ei, unei rudenii de ale sale. Asta la toți le părea prea mult, de aceea, cum sosi acasă în primăvara anului 1401, boierii mari se duseră la palat, îi înșirară toate călcările de lege, muștrându-l, îl depuseră și în ziua mare, îl duseră la Visegrád unde-l închiseră.

Buna înțelegere a domnilor mari se sfârși, îndată-ce a fost vorba să aleagă rege nou. Patru pretendenți se prezentară deodată: regele polon, bărbatul Hedvigei, marchizul morav, prințul austriac și Ladislau din Neapol, cu toții voiau să fie regi; câte unul cercă și pe calea armelor și astfel țara se turbură și mai mult. De starea aceasta turbure se folosiră bine credinșii lui Sigismund, Stibor, domnul din ținutul de sus izgoni cu rușine de pe lângă Vág pe marchizul morav, urgisit de toată lumea; peste Dunăre familiile Garai și Cillei înfrânară partidul lui Ladislau; alți boieri se împotrivară Polonilor, alții iarăș în secret căutau să împace pe rând pe marii boieri cu regele prizonier, care făgădui, că va uita toate, și totodată mai promise și răsplată mare. Impărțindu-și astfel țara și dignitățile ei, boierii mari ținură o adunare, și precum închiseseră pe Sigismund, tot așa îl eliberară, recunoscându-l de nou rege. Dar nu voia să știe de aceasta clerul și boierimea de rând, cu alte cuvinte majoritatea țării îi eră dușmană. Aceștia cheamă în țară pe Ladislau din Neapol, care și vine; lui i se supune nu numai ținutul dela Miazăzi, ci și ținutul de peste Dunăre. Văzând aceasta boierii mari, un moment s'au spăriat, dar înțeleseră îndată, că boierimea de rând și preoțimea știe numai să facă gură mare, de oaste însă nu dispune, își strânseră banderile și în câteva luni sfărmară partidul neapolitan. Insuș Ladislau se depărtă din țară și nu se mai întoarse niciodată.

Toate acestea arătară, că în Ungaria numai aceea se poate, ce voesc marii boieri: greșelile lui Sigismund aduc cu șine, ca boierimea mare să fie mai puternică, decât regele.

66. **Sigismund este ales împărat german; înrâurirea împărăției asupra Ungariei.** Din întemnițarea sa, din eliberare din apărare, regele Sigismund învăță, că o boierime mare, puternică, numai așa o poate stăpâni, dacă cinstește legile și se știe face iubit de țară. Inchisoarea de un an în privința aceasta l-a și îndreptat. Vaza regelui crescū așa că la 1410 a fost ales împărat german, ajungând astfel la cea mai înaltă demnitate, la care putea ajunge un domnitor creștin. Distincția aceasta a regelui i-a mărit mult trecerea înaintea țării noastre; acum nu că s'ar mai fi gândit să-l depună, dar recunoscură și pe fi-sa Elisaveta, moștenitoare la tron. S'a întâmplat în modul acesta, că situația după închisoare s'a îmbunătățit: regele e mai văzut și mai bun, țara mai liniștită.

Demnitatea de împărat însă aduse numai rău țării noastre. Din cauza aceasta Sigismund eră mult timp absent din țară, se amesteca în diferitele treburi ale națiunilor europene, suferind astfel afacerile din Ungaria.

Din cauza arătată s'a pierdut definitiv Dalmația. De turburările dela noi s'a știut adecă folosi bine Veneția și nu numai, că nu plăti tributul, dar puse mâna și pe Zara, ocupând într'una pe coastele mării. Se reînnoesc iar luptele seculare între Ungaria și Veneția. Inceputul ne favoriză pe noi, dar îndată-ce Sigismund din cauza trebilor împărătești neglija războiul, în luptele cari au durat peste douăzeci de ani, am pierdut tot.

Tot titlul de împărat al lui Sigismund ne-a adus și războaiele groaznice luseite. Ca împărat german adecă Sigismund permise, ca papa să ardă ca pe un eretic pe Hus, care reformase religia Cehilor. De aceea Cehii urau pe Sigismund; de altminteri după fratele mai mare, Vențel, lui (Sigismund) s'ar fi cuvenit coroana cehă. La 1419 Vențel muri, dar credincioșii lui Hus, husiții nu voiau să-l recunoască pe Sigismund rege, porniră o răscoală îngrozitoare împotriva lui, străbătură în Un-

garia de sus, prădau, pustiau și abia după sfortări de 17 ani au putut fi înfrânați.*)

Neajuns mai mare erau însă *Turcii*. După lupta dela Nicopole afacerile multe și diferite n'au lăsat răgaz regelui și țării să veghieze asupra lor. Turcii se folosiră de ocazie; se înstăpânesc peste țările dela Miazăzi din jurul Ungariei, ba intrau într'una și în Stiria, în Carniolia și la noi în ținutul Temes-Timis.

*) Invățăturile englezului Wicliff și ale cehului Hus au străbătut și la noi în țară, mai vârtos în părțile de Miazănoapte ale Ungariei și în Ardeal. Deși cunoscute în măsură mică, poporul de rând le tălmăcia cași poporul englez și ceh, că pe viitor nu mai există iobăgie, moșiile, cultivate pentru boieri, sunt ale lor etc. La noi iobagii sunt mai amărâți, din cauză, că li se luase și singurul drept, cel mai aveau de a se muta liberi dela un boier la altul. Ca să-i mai mulcomească, regele Sigismund le dă iar acest drept, dar nu e capabil să-i facă pe boieri să cinstească dreptul acesta, acordat țăranilor. Amărăciunea dintre țărani crescă, când episcopul din Ardeal, Lépes pretinse dijma în bani și nu în naturalii, ca mai înainte. Indărjiți țăranii nu vor să mai dea de fel dijma; episcopul nesocotit răspunde la aceasta cu afurisenie asupra tuturor celor renitenți. Aceasta apoi răscoală pe țăranii maghiari și români, deopotrivă de asupriți; în primăvara anului 1437 aproape întreg Ardealul este cuprins de flacăările rascoalei, care începe la Miazăzi-Răsărit și se întinde peste părțile de Miazănoapte ale Ungariei. În furia lor țăranii nu cunosc milă, pustiesc tot ce le vine în cale, omoară pe boieri, le aprind castelele, dau foc la sate, orașele, săvârșind cele mai mari fărâdelegi.

Adunați într'o tabără mai mare nu departe de orașul Deés (Dej), sunt atacați de voievodul Ardealului Csáki și de pretecții Săcuilor, dar lupta rămâne nehotărîtă și încetează printr'o învoeală între cele două părți. Țăranii storc drepturi vechi: mutare liberă, ștergerea părții a noua ș. a. dijma o dau și mai departe.

Văzând împotrivirea țăranilor, rămași tot în tabără întărită, până să li se întărească învoeala făcută, boierimea ardeleană stăruiește, ca toți cei interesați față de țărani să-și dea mâna, să lupte împotriva țăranilor, ca de nou să-i aducă la supunere. Astfel la 16 Septembrie 1437 boierii ardeleni încheie cu Săcuii și cu Sașii o uniune împotriva țăranilor, la Kápolna. Neputând însă nici uniți să starme puterea țăranilor solidari, sunt siliți să facă de nou o învoială, care a rămas să le-o întărească regele. Fiind însă regele prea ocupat cu alte afaceri, tot lucrul acesta rămase neisprăvit.

În cele religioase încă aveau țăranii să sufere, căci numai Români și Ruși (Ruteni) catolici puteau ajunge la proprietăți boierești ori la rangul de chinezi. Dispoziția aceasta asupritoare o luase încă Ludovic cel Mare, iar Sigismund o înnoi. (Trad.)

Iată domnia lui Sigismund, a celui dintâi rege, care afară de Ungaria a domnit și peste alte țări, fiind și rege ceh și împărat german. Boierii mari se bucurau de averi și distincțiuni, pe când țara decădea și înlăuntru și înafară.

67. **Regele Albert 1437—39 și boierimea mare.** După moartea lui Sigismund întâmplată la 1437, pe tron ajunse fie-sa, Elisaveta, și bărbatul acesteia arhiducele austriac. Albert de Habsburg. Cehii încă-l aleseră de rege al lor, iar Nemții de împărat. Cu el ajunge mai întâi casa de Habsburg pe tronul nostru și întâiaoară ajung sub o domnie țările, cari și acum stau împreună sub casa de Habsburg.

Boierii mari folosesc această ocazie, și pentru a recunoaște pe Albert de rege i-au pus atâtea condiții, încât din puterea regească rămase abia o umbră. Așa l-au obligat, ca fetele să și le poată mărita numai cu sfatul lor, că moși boierești le poate da numai gratuit; streinii nu pot ocupa funcții; aflară și modalitatea de a împiedeca pe regele să-i supere în moșiile lor, în monetărie boieri-și pot ținea controlori. În schimbul acestora se îndatorară boierii, că numai când e pericol foarte mare, i poate chema regele la război, pentru că apărarea țării e datorința regelui. Legile acestea le-a dat regele în scris boierilor, fiind ei alătura de regele adevărate partide contractuale, fiind boierii mari mai puternici decât regele

Rezultatul acestor dispoziții s'a și văzut: boierimea mare pune în sarcina regelui apărarea țării, iar regele nu eră capabil să satisfacă această îndatorire. La 1438 Turcii dau năvală în Ardeal și după jaf de șase săptămâni duc cu ei 70,000 de prizonieri creștini. La 1439 însuși sultanul pustiește Sârbia, aliată cu Ungaria, cu 130,000 de oameni, și eră temere, că trece și la noi.

Ca să împiedece aceasta, regele ordonează insurecție generală; se și adună în tabăra dela Titel vreo 24,000 de oameni. Văzând însă că Turcii vin asupra lor, strigând: vine lupul farkas, oștirea se risipl în toate părțile. Așa decăzuse oastea biruitoare a lui Ludovic cel Mare, așa eră acum Ungaria, te-

mută a Anjoueștilor, în urma slăbiciunii regilor și a egoismului boierimii. Țara eră acum cam în starea în care o aflase Carol Robert. După campania faimoasă dela Titel puțin mai în urmă moare regele Albert fără fiu-moștenitor.

68. Vrajbă pentru tron, destrămarea țării; Vladislav I., 1440—1444. După moartea lui Albert, țara nefericită decade și mai tare. Partea cea mai însemnată a boierilor, mai vârtos boierii de rând în frunte cu Ioan Hunyadi, voiau un rege-bărbat în aceste timpuri de primejdie și aleseră rege pe tânărul rege polon, pe Vladislav I. Minoritatea, condusă de Garai Cillei ș. a. încoronă de rege pe fiul, născut după moartea lui Albert, pe Ladislau. Regina văduvă Elisaveta, ca să apere pe fiu-său, amanetă coroana sfântă și mai multe orașe dela hotarul apusean rudeniilor sale împăratului german Friederic, iar pe banii căpătați luă în soldul său pe cehul Giscra împreună cu bandele de haiduci. Aceasta făcù să izbucnească războiu civil între cei doi regi și între țara, ruptă în două. Partizanii lui Ladislau erau mai tari în părțile apusene ale țării: mulți boieri mari, iubitori de prăzi, se folosiră de vrajba aceasta și nu ascultău de nime.

69 Ioan Hunyadi. După moartea lui Ludovic cel Mare în 50—60 de ani țara se strică*) așa de rău, încât fără nici o rază de scăpare ar fi căzut sub stăpânirea Turcilor încă atunci,

*) Iată într'o scară momentele principale ale stricăciunii:

1382.

Despărțirea Poloniei 1386.

Turburările dela Miazăzi 1383—93.

Lupta dela Nicopole 1396.

Decăderea demnității regești 1401.

Se pierd țările din jur — 1436.

Tabăra dela Titel (stricăciunea în armată) 1439.

Destrămarea țării 1440.

pe la 1440, dacă Dzeu nu și-ar fi făcut milă să-i trimită apărător, pe Ioan Hunyadi. Vlăstar al unei familii de boieri de rând din Ardeal, încă sub Sigismund și Albert s'a distins prin geniul său în diferite lupte. Vladislav I. îl numi voevod al Ardealului, fiind atunci în vârstă de 50 de ani. Faptele lui le cunoaștem mai amănunțit abia din timpul acesta.

Patriotismul și religiozitatea sa adevărată îl îndemnavă deopotrivă să lupte contra Turcilor, în cari vedea primejdia cea mai mare a patriei sale și dușmani jurați ai lui Dzeu și ai religiei sale. De-aceia ura din adâncul sufletului pe păgâni și luptă neobosit să-și ajungă scopul, la care-l împingea iubirea de țară și religiozitatea. Țânta lui eră să izgonească pe Turcii păgâni din Europa și ajungerea acestei țânte atunci nu eră cu neputință; Constantinopolul eră pe vremea aceea

Ioan Hunyadi

incă în mâinile creștinilor, partea apuseană a peninsulei-Balcanice eră numai în parte cucerită de Turci; o luptă decisivă i-ar fi putut încă alunga în Azia pe păgâni. Durere! nici țara sa, nici Europa nu l-au sprijinit cum se cade pe acest bărbat genial.

70. **Invingerile dela Nagyszeben (Sibiiu) și Vaskapu (Poarta de fier) 1442.** Abia—și ocupă Hunyadi demnitatea de voevod, timpul cercărilor și sosi. În primăvara anului 1442 begul Mezid năvăli în Ardeal cu 80.000 de ostași, prădând de-a lungul și de-a latul, asediând apoi orașul Szeben (Sibiiu). Hunyadi în mare grabă strânse puțină oaste, luând-o repede să scape orașul asediat. Inainte de-a începe lupta iscoadele-i aduseră vestea, că Turcii și-au propus, ca cu ori ce preț să piardă pe Hunyadi, pentrucă ei țin, că Hunyadi e mai bun a-

părător al țării, decât toată oștirea. Deaceea begul Mezid le-a descris ostașilor săi mai aleși armatura lui Hunyadi, poruncindu-le, ca ei să caute să răpună numai pe Hunyadi, și atunci izbânda e sigură. Tot așa-l țineau însă pe Hunyadi și camarazii săi maghiari, deaceea nu-l lăsă deloc în pace Simion Kemény, care semăna la statură cu el, până nu schimbă cu el calul și armele. În lupta, care se încinse a doua zi, Turcii s'aruncară într'adevăr cu toată puterea asupra lui Hunyadi fals, până când adevăratul Hunyadi atacă din lături pe dușmanii, cari n'aveau decât grija lui Hunyadi, și-i bate sdravăn. 20.000 de Turci rămaseră pe câmpul de luptă, împreună cu begul și cu fiu-său, dar căzû și Simion Kemény cu trupa sa aleasă, cari muriră, ca să poată învinge patria lor. Au murit, dar amintirea lor glorioasă veșnic o să trăească.

După învingere urmă nouă primejdie. Ca să răsbune căderea lui Mezid, Turcii dau încă în acel an năvală cu 80,000 de oameni sub conducerea lui Sehabeddin. Hunyadi cu mare greutate abia putû strânge o oaste de 15,000 de ostași, cu cari nu se putea măsura cu Turcii. Numărul mic al oștirii căută să-l înlocuiască cu o apucătură.

Pândi modul obișnuit la Turci să facă marșuri. Oastea principală a lor adecă se mișca comod, fără nici o ordine, ca să fie cruțată. Departe înainte în mare disciplină, erà avangarda și departe îndărăt urma ariergarda; acestea primiau atacul până ce se punea grosul oștirii în ordine de bătaie. Erà o tactică foarte cuminte; până azi așa se pune armata în marș pe pământ dușman.

Tocmai pe lucrul acesta și-a făcut Hunyadi planul cum să prindă pe Turci în cursă. Ajungând cu oastea sa de 15,000 de oameni înaintea Turcilor, cari se retrăgeau spre casă prin valea Hátszeg-ului prin Vaskapu (Poarta de fier) din Temes cu prăzi, s'ascunse în strâmtoarele pasului. Lăsă să treacă în pace avangarda și cum venea în disordine grosul oștirii, se aruncă fără de veste rupând legătura cu avangarda și ariergarda, încunjură grosul oștirii cu ceata sa mică și o nimicî total. Mîile de prizonieri,

luați de Turci, scăpară și cinci mii de Turci căzură prinși, o grămadă morți pe câmpul de luptă și 200 de steaguri, luate dela Turci, le trimise comandantul învingător regelui, la Buda.

71. **Campania cea lungă 1443—1444.** Izbânzile lui Hunyadi dela Szeben (Sibiiu) și Vaskapu (Poarta de fier) treziră încredere în Ungaria dând și țărilor din Balcani nădejde de scăpare. Voevodul din Moldova și cel din Valahia se supun de nou Ungariei; principele sârb Brancovici, despoiat de țara sa, mișcă toate pietrile ca Ungaria să-i elibereze țara. Și papa stăruie, ca Ungaria să se folosească grabnic de izbânzi și astfel se hotărește, ca în vara anului următor sub conducerea genialului Hunyadi să treacă din defensivă în *ofensivă*. Timpul eră foarte potrivit și prin împrejurarea că murind regina Elisaveta, împăratul Frideric, tutorul lui Ladislau, încheieă cu Vladislav armistițiu pe doi ani.

La sfârșitul lui Iulie a. 1443 porniră trupele maghiare și polone sub comanda regelui și a lui Hunyadi; li se alăturară și cetele Moldovei și ale Valahiei, așa că oastea număra la 40—50,000 de ostași. Trecură Dunărea și o luară pe valea Moravei spre Mizăzi. Înaintea grosului oștirii, condusă de regele, eră Hunyadi cu vreo 12,000 de oameni, departe cale de 1—2 zile, ca să pregătească calea înainte. El a și avut parte de primejdii și de glorie, bătând cu o mână de ostași cinci oști turcești; ocupă orașele Niș, Sofia, străbătând până în munții Balcani. Oastea principală a Turcilor aștepta în stâmtorile munților oștirea învingătoare creștină, cu care nu îndrăznise să se lupte, având singura grijă să strice calea prin strămtori, ca oastea să nu poată trece munții. Hunyadi observă însă ce plănuiesc Turcii, prefăcându-se că se retrage în disordine atrase, armata turcească din locul bun, în care se află și o nimici și pe aceasta în ziua de Crăciun, pe câmpul Ialovac, lângă pasul Kunovița. Dând iarnă aspră, trecerea munților Balcani îi eră împiedecată, deaceea se înapoiară, și în Februarie 1444, învingă-

torii noștri își fac intrarea în capitală, în Buda, cu grămadă de prăzi, cu steaguri, cu 4000 de prizonieri, între cari 13 comandanți. Semnele învingerilor, steagurile, cu cozi de cal, (tuiurile), armele aurite ale Turcilor le așezară pe pereții bisericii Bunei-Vestiri (așa numită biserică a lui Matiaș), tot aici însemnară și numele și emblemele boierilor și ostașilor, cari făcuseră mare cinste țării și lumii creștine. Aceasta este așa numita *campanie lungă*, pentru că pe acele vremi campanie de câte o jumătate de an rar se purta.

72. **Lupta dela Varna 1444.** Izbânzile mari ale lui Hunyadi încurajă toată Europa. Cu toții-l preamăriau și toată lumea vorbea de izgonirea Turcilor din Europa. Papa zoria să se continue războiul, promițând ajutor, asemenea domnitorii diferiți. Tot pe acest timp se lupta pentru libertatea Albaniei — cași Hunyadi — Scanderbeg; el încă promise, că s'alătură la oastea creștină, iar Veneția și Genua făgăduiră o flotă. Astfel dieta adunată primăvara, hotărî, să continue războiul după seceriș. Însă promisiunile, făcute în gura mare, rămaseră așa zicând toate vorbe goale; în locul lor veni un sol al sultanului cu condiții de pace foarte favorabile. Ungaria, avizată aproape numai la propriile puteri, dar și obosită de război, primi pacea, regele o întări cu jurământ, făcut pe evanghelie, că o va ținea.

Abia se depărtă însă turcul cu scrisoarea de pace, când de pretutindeni se semnală sosirea de ajutoare armate. Un sol papal vorbea, că e pe cale o oștire puternică a sfântului Scaun; la Dunărea de jos voește să se întâlnească cu Maghiarii; împăratul grec anunță, că face colosale pregătiri de război; Scanderbeg e gata de plecare, alți domnitori dau aceleași vești. Mai hotărîtoare a fost solia, care comunică, că flota genoveză-venețiană a și închis strâmtonile mării, că a zăvorât în Azia pe sultanul, care se lupta acolo, și că acum ori niciodată e timpul să alunge pe Turcii din Europa. Toate aceste vești și știri produsară în țară la noi mare agitație. La toți li-se părea, că s'au prea pripit cu încheierea păcii, solul papal, Iulian, susținea sus și tare, că pacea nici nu e valabilă, pentru că regele

Vladislav a promis mai întâi lumii creștine, că va purta război și numai după aceea a făcut pace cu Turcii. Suciau și învârtiau totul și fiindcă voiau să facă război, ajunseră la părerea, că pacea încheiată cu Turcii, și jurământul făcut n'au valoare, deci un trebuie ținute.

În mare grabă s'apucară să se pregătească de război și în jumătatea întâia a lui Septemvrie pleacă regele cu Hunyadi în noua campanie. Oastea abia număra 20,000 de ostași; la Orsova trec Dunărea, la sfârșitul lui Septemvrie, având de scop, ca încunjurând munții pe lângă coastele mării-Negre, să ajungă în ținutul, ce se află la Miazăzi dela munții-Balcani. Oștile anunțate nu se arătau nicăiri. Voievodul român, Vlad II.-Dracul, stăruia pe lângă regele, ca cu orice preț să se întoarcă acasă; Domnul Serbiei, Brancovici, își teme țara, nu se supuse regelui și nu numai, că nu dădă trupe în ajutor, dar țină calea și lui Scanderbeg, iar pe sultanul l-încunoștiință, că Maghiarii și-au călcat jurământul. Cu toate acestea Maghiarii nu se înapoiară, grăbiră cătră Răsărit, tot așteptând oastea papei, a împăratului grec, pe Scanderbeg și mai presus de toate, trăind în convingerea, că sultanul nu poate veni din Azia în Europa. Astfel fără nici-o piedecă ajunseră la Varna, pe marginea mării-Negre, când deodată de tot pe neașteptate sunt surprinși de vestea, că sultanul cu oștirea întreagă — vreo 100,000 de oameni aleși — e pe aproape. Corăbierii genovezi-venețieni adevă pe plată bună trecuseră pe Turci în Europa; că au făcut aceasta din trădare, ori fost-a o înțelegere? nu se știe.

Știrea aceasta pare că înlemnă pe Maghiarii. Unii vorbeau de retragere, alții de șanțuri de apărare. Hunyadi eră pentru luptă; el afirma, că toate celelalte duc la pieire sigură, pecând lupta poate aduce izbândă, scăpare. La 10 Noemvrie se și leviră cele două oști neproporționate. Geniul lui Hunyadi eră aproape-aproape să câștige victoria luptei de o zi, când regele, care s'aruncase asupra cetei dese a ienicerilor, e omorît; Turcii-i pun capul într'o prăjină, ca să-l vadă toată oastea. Aceasta-și avu efectul, dorit de Turci: în oastea noastră se strică

toată ordinea de bătaie, fiecare căuta să-și scape vieța. Astfel învinseseră Turcii, dară învingerea le-a fost așa de scumpă, încât nici nu se luară după fugari.

73. Ioan Hunyadi guvernator al țării; lupta de pe Câmpul Mierlelor 1448. La Varna pierde oastea Ungariei, cade și regele, spre norocul țării însă Hunyadi scapă.

A fost aceasta noroc așa de mare, fiindcă boierii-mari egoiști își băteau capul, ca de-aci înainte să rămână fără rege, să trăească în republică; cu alte cuvinte, fiecare dintre ei eră să fie rege, și astfel țara fără cap slăbește și mai rău. Țara o împărțiră în șapte capitanate, dar Hunyadi în scurtă vreme le zădărnici planurile. Sprijinit de boierii mari și de orașe, Hunyadi mijloci, ca toată țara să recunoască pe Ladislau rege, ca astfel țara să fie iarăș una. Tutorul minorului Ladislau nu voi însă să-l predea țării și deaceea țara l-alese pe Ioan Hunyadi la 1446 guvernator.

Mâni mai bune pentru conducerea țării cu tot dreptul nu erau, cu toate acestea i s'au făcut multe neajunsuri. Boierii mici l-ajutau, dară cei mari nu voiau să asculte de el. Dincolo de Dunăre Cillei, Garai, Ujlaki; la Miazănoapte Giscra, apoi împăratul Frideric, Brancovici, căutară neîncetat să-i pună bețe în roate. Răspândiră faima falsă, că în locul lui Ladislau el vrea să fie rege în țară. În modul acesta nici Hunyadi n'a putut uni țara nici cu vorbe bune, nici cu armele.

Zăbava aceasta lungă avu de urmare, că Hunyadi după lupta dela Varna numai după patru ani, la 1448 putu duce iar oaste împotriva Turcilor. Dar nici acum nu ducea puterea țării, ci numai vreo 25,000 de «viteji», pe cari i strânsese el, câțiva prieteni buni, boierimea ardeleană și voevodul muntean. Marele căpitan pleacă cu mica oștire prin Serbia spre Albania,

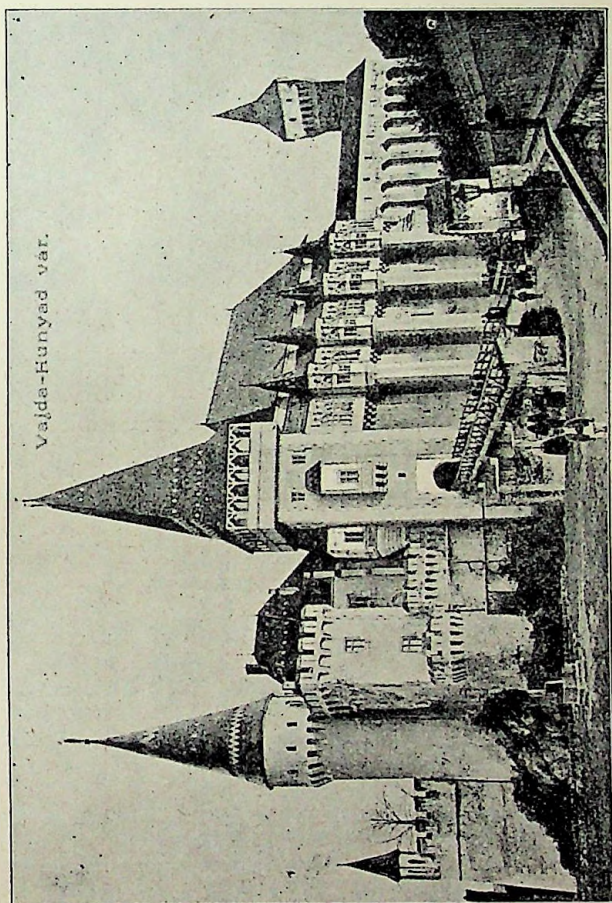
unde luptă Scanderberg pe moarte — pe vieață, ca unindu-se cu acesta, să apuce pe Turci între două focuri. Dar Brancovici trădă Turcilor sosirea lui Hunyadi, iar sultanul încheie fără de veste pace cu Scanderbeg, luându'o repede cu oștirea întreagă, de 100—125,000 de oameni, să oprească înaintarea lui Hunyadi. Pe câmpul Mierlelor se întâlniră cele două oști groaznice și la mijlocul lui Octomvrie se încăierară într'o luptă înfricoșată, cum numai Maghiarii și Turcii știau luptă. Lupta îngrozitoare ținută două zile și o noapte, când voievodul român trecu pe partea Turcilor, decidând astfel lupta. Oastea maghiară pieri, așa zicând, aici; dar și dintre Turci căzură o sumedenie: 35,000 rămaseră pe câmpul de luptă, iar ceilalți risipiți în toate părțile, așa că sultanul Murad se retrase în lăuntrul țării, ca un leu rănit de moarte, fără să fi putut urmări pe fugari. Aceasta a fost una dintre cele mai crâncene lupte, dată vreodată; luptă, care produse deopotrivă mare jale și la învinși și la invingători.

Dintre pușinii, cari au scăpat, a fost Hunyadi, pe care bunul Dzeu — deși după multe năcazuri — l-a scăpat. Mai întâiu, cum mergea prin păduri cătră casă, căzî în mânila doi tâlhari. Hunyadi tăie pe un bandit, iar pe celălat îl alungă. Mai în urmă-l prinse pe furiș un țaran sârb, care-l duse la Domnul Brancovici; acesta întemniță pe marele bărbat, și — se spune — că-l oferî pe bani sultanului Murad. Dar acesta răspunse, că în luptă bucuros îl omoară, dar nu vrea să'l cumpere, și respinse indignat ofertul lui Brancovici. Intr'acestea observă și țara, trebile lui Brancovici; l-atacă repede cu oștire, scoțându-l pe Hunyadi cu armele din mânila lui Brancovici și pe la Crăciun l-aduseră întreg-sănătos acasă.

Din toate acestea se convinse Hunyadi, că fără rege nu poate unî țara, iar cu țară desbinată pe lângă toată bunăvoința nu poate ținea piept cu Turcii, pe cari voia să-i înfrângă. Dar, fiindcă tutorul, Frideric, nici acum nu voia să-l de-a pe Ladis-

lau țării, Hunyadi se aliè cu dușmanii lui Frideric și cu armele smulse din mâinile lui Frideric la 1452 pe regele Ladislau; el renunță la demnitatea de guvernator, păstrându-și numai oficiul de căpitan suprem.

74. **Ladislau V. 1452—1458.** Cu Ladislau V. frânele guvernării în loc să le ia un bărbat energic, le luă un copil, pe care unchiul, după mamă, Cillei »il crescuse« așa, ca nici mai târziu să nu știe governa și să urască pe apărătorul țării, pe

Vajda-Hunyad vár.

Castelul dela Vajdahunnyad al lui Ioan Hunyadi.

Hunyadi și familia acestuia. Boierii mari pizmași, neputincioși se dejosiră atât de mult, încât în sfârșit cercară să piardă pe

marele Hunyadi (calea la Viena). La aceasta Hunyadi depune și funcția sa de căpitan suprem și se retrase cu totul la locul său plăcut, la Vaidahunyad (Hunedoara), în Ardeal.

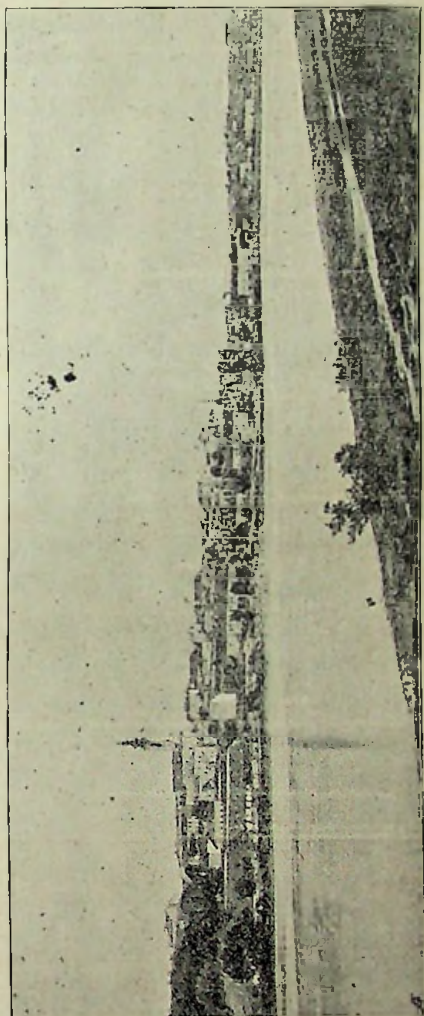
În vremea aceasta ajunge sultan nou la Turci; acesta-și începe domnia așa, că la 1453 printr'o bătălie grozavă cuceri fortul de căpetenie al creștinătății, cetatea Constantinopol. Eră aceasta mare lucru; pedeoparte creștinii se îngroziră, pedealtăparte Mahomed increzut, putea zice că: precum în cer e un Dumnezeu, așa și pe pământ să fie un împărat. Ca să ajungă la aceasta, calea ducea peste Belgrad, prin Buda și Viena.

Abia trecu un an, doi și Turcii ocupă Serbia, iar Brancovici curând dă de veste, că Turcii se prepară să ia Belgradul. Belgradul eră bastiunea de apărare a Câmpiei—Alföld— maghiare și eră învederat că dacă cade Belgradul, Câmpia e pradă Turcilor. Toți ochii erau ațânți asupra lui Hunyadi, toți așteptau scăpare dela el, și Hunyadi, adevărat patriot, făcu uitate toate insultele, și se puse de nou în slujba patriei sale. Dieta adunată-l alese de nou căpitan suprem și împreună cu regele comandant suprem. Se dispuse mobilizarea tuturor banderilor; papa predică război cruciat; loc de concentrare al armatei se fixă orașul Szeged (Seghedin), dacă într'adevăr ar veni Turcii împotriva Belgradului.

75. **Scăparea Belgradului 1456.** Un an mai înainte se vestise, că Turcii vreau să atace această cetate, și vestea s'a-deveri. În primăvara anului 1456 plecă sultanul cu toată puterea armată încontra Belgradului. Căpitanul suprem, Hunyadi se puse pe lucru: întări pe cheltueala sa Belgradul, îl provăzu cu hrană, trimise înainte în ajutorul orașului pe cumnatul său Mihail Szilágyi și pe fiul său Ladislau cu ostași, să se apere, până când regele și el vor strânge toată puterea armată din țară și vor sosi să-i scape. După hotărîrea luată în dietă, își așeză tabăra la Szeged, adună într'una trupe aici, așteptând și banderile regelui și ale marilor boieri, cari toate trebuiau să vină. Dar aceste banderii nu mai veniau. În loc să facă pregătiri de război, Cillei o luase la vânătoare cu tânărul rege,

și sub acest pretext îl duse la Viena, lăsând fără apărare și capitala. Dezertarea lor a fost semnal și pentru boierii mari, cari încă nu se îngrijiră de banderii, nu se duseră la Szeged, să nu-l ajute cumva pe Hunyadi să învingă, fiindcă-l pizmuiau temându-se de meritele și popularitatea lui. Toți acești domni ar fi dorit, ca Hunyadi-eștii să se prăpădească într'o luptă rușinoasă, nu se gândiau că cu ei ar fi pierit și Belgradul și țara. Afară de trei, patru prietini buni ai lui Hunyadi n'a venit nime cu banderiu la Szeged. Mai mult patriotism dovediră țărani, între cari propoveduia răsboiul sfânt un călugăr, cu numele Capistran. Vorbele înflăcărâte ale călugărului, pe care-l țineau sfânt, însuflețiră așa de tare țărănimea săracă, încât cu miile luară armele, mărind tabăra din Szeged la vreo 60,000 de oameni. Dar poporul însuflețit eră armat numai cu furcoai, cu topoare, nu pricepea arta militară, și lui Hunyadi iar fi trebuit ostași deprinși.

Intr'aceea sultanul asediă Belgradul pe uscat și pe apă cu 150.000 de oameni, cu 300 de tunuri și 200 de corăbii. Dărâmă zidurile orașului printr'o canonadă atât de înfricoșată, încât — se zice — că până la Szeged s'auziau bubuiturile tunurilor; apărătorii cetății zoriau sosirea armatei, căci altminteri

Belgradul Sârbesc.

se prăpădesc cu toții. Hunyadi nu mai putea aștepta, înțelese cursa rușinoasă, dar plecă cu oastea sa mică să apere patria, ori să moară pentru ea. O luă cu oștirea în jos pe lângă Tisa. Pe un țărm al râului înaintau ostașii exercitați și trupele mai alese ale cruciaților, pe celălalt țărm ceilalți cruciați, între ei, plutea »flota«, corăbierii de pe Tisa. Se mișca încet înainte, exercitându-și încontinuu oastea. Prinzând de veste Turcii, că s'apropie, trimiseră numaidecât cele 200 de corăbii înaintea lui Hunyadi, să-i nimicească încă departe de cetate corăbiile. La Szalánkemén, în 14 Iulie se întâlniră dușmanii și aici luptă Hunyadi o bătălie, ca din povești, folosindu-se de toată arta de război: apă scăzută, oaste de uscat; nimici flota turcească. Prin aceasta cetatea eră scăpată dinspre apă și Hunyadi cu floarea oștirii intră în cetate, așezând pe cruciații lui Capistran pe Sava și pe Dunăre.

Acum se începù partea a doua a scăpării Belgradului: adevărata apărare a cetății. Turcii o săptămână în cap dărâmau neincetat zidurile cu deosebită stăruință, fiind de credința, că strânsura de ostași a lui Hunyadi e numai avangardă, căreia curând are sigur să-i urmeze regele cu armată aleasă. Înainte ca să sosească aceasta, se sileau din răzputeri să cucerească cu orice preț cetatea; Turcilor nici prin minte nu le putea trece, că într'o țară cinstită se pot întâmpla lucruri, ca cele ce le făcea atunci guvernul Ungariei și boierii. Hunyadi și garnizoana din cetate se apărau cu putere supraomenească, dar zidurile se prăbușiau și starea lor eră de tot critică.

După-ce ruinară zidurile, la 21 Iulie Turcii fac un atac general împotriva lor. Orașul de jos cade în mâinile Turcilor; luptau în jurul cetății de sus, revărsându-se ca o apă mare peste tot floarea oștirii turcești, ienicerimea. Unii ajunseră sus în cetate; un turc se pregătia să pună în locul steagului Mariei Fecioare steagul turcesc, cu coadă de cal. Observă aceasta un viteaz maghiar, Dugovici; se ia la luptă cu stegarul turc, și neputându-l altfel birui, îmbrățișându-l se aruncă cu el cu tot în șanțul adânc al cetății, murind amândoi, numai să nu fie

steag turcesc pe fortul Belgradului. Cu arme, cu pietrii, apă fierbinte, găteaje îmmuiate în rășină, înfărșit resping pe Turcii de pe zidurile cetățuiei în orașul de jos; la aceasta Hunyadi dă năvală din cetățuie cu oastea sa, se folosi de împrejurarea, că Turcii nu cunoșteau străzile orașului, trecătorile și printr'un adevărat măcel zdrobi oastea aleasă a Turcilor, pe ienicerii. Văzând lupta aceasta cruciații nu-și mai putură domoli dorul de bătaie, fără nici o comandă se năpustiră asupra tunurilor și asupra taberei Turcilor. Înainte e Capistran cu crucea în mână, îi însuflețește și atacul acesta vijelios mătură totul. Șcena aceasta îl face și pe Hunyadi să năvălească din cetate; creștinii pun mâna pe tunurile turcești, sultanul e rănit și numai noaptea face sfârșit luptei înfricoșate. Dimineța tabăra turcească eră pustie; întunerecul nopții îl folosiră Turcii, luând'o la fugă, să scape, și nu se opriră până la Sofia. Cruce și semilună nu se luptară niciodată luptă atât de mare; pierderile Turcilor erau așa de mari, încât cincizeci de ani nu îndrăzniră nici să se mai gândească să mai atace Belgradul.

Sărbătoarea creștinilor însă curând s'a schimbat în doliu adânc. Lupta aceasta, cea mai mare a marelui mântuitor al patriei, a fost totodată și cea din urmă; ciuma, adusă de Turci îl răpi și pe el la 11 August 1456. Înainte de a-și da sufletul, adună în jurul patului pe credincioșii săi, familia, pe fiii săi, Ladislau și Matiaș, punându-le la inimă să fie credincioși regelui, să-și iubească patria, dar le recomandă să fie și precauți. Iși cunoștea pizmașii, dușmanii, de aceea recomandă fiilor, că pe lângă toată credința față de rege, să nu petreacă niciodată amândoi deodată la curtea regelui. Două luni mai în urmă muri și Capistran, soțul său de suferințe și de slavă.

76. Lupte între rege și partidul Hunyadi. Moartea lui Hunyadi îmbracă în doliu creștinătatea întreagă; Ungaria ajunse orfană, chiar și Mahomed biruit rămase mișcat, pe când la Cillei-ești și la soții lor produse bucurie sălbatică. Aceștia socotiau, că a sosit vremea, să se scoată de sub puterea acestui neam de câne, să stârpească neamul acesta. Cillei devine gu-

vernator al țării, Ujlaki căpitanul oștirilor din țară. Dieta îndatoră pe Hunyadi-ești să predea toate cetățile regești, între ele și Belgradul.

Familia Hunyadi simți, că Cillei și-a pus în gând s'o piardă, și de voie, de silă căută să se apere. Află, că regele și unchiul său, guvernatorul țării, vin la Belgrad cu oștire mare streină, la aparentă, ca să vadă locul, unde se dase vestita luptă, într'adevăr însă să prăpădească familia Hunyadi. Deaceea aduceau cu ei ostași streini, nemți-cehi, fiindcă aceștia făceau tot ce doria regele. La aceste știri Hunyadi-eștii, gata la orice s'ar întâmpla, ascund ostași maghiari în cetate; primesc cu supunere pe regele, lăsându-l să intre în cetate, cu suita, dar nu lăsară pe ostașii streini, ceea-ce eră oprit printr'o lege a țării. Străinul și prefăcutul Cillei, uitându-și de legea aceasta, căzû însuș în cursa, întinsă Hunyadi-eștilor. Din cauza aceasta se produse un schimb înverșunat de vorbe și oamenii familiei Hunyadi omorîră pe Cillei.

Tânărul rege, rău crescut, se sperie la vestea, că unchiul său a fost omorit, dar Hunyadi-eștii s'aruncară la picioarele lui și descoperindu-i toate intrigile lui Cillei, cerură iertare. Regele de frică, ori sincer, iertă pe cei cari omorîră pe Cillei și făgădui, că va da uitării această faptă. Merseră împreună din Belgrad la Temesvár (Timișoara), unde se afla Elisaveta Szilágyi, văduva lui Hunyadi. Văduva căzând în genunchi ceru iertare pentru fiii ei, și regele făgădui grațios, că nu le va face nici un rău. Promise nu numai iertare, dar și că va da totul uitării, primi apoi pe Ladislau și Matiaș de frați ai săi, le cinsti haine de purpură, brodate cu aur și înfârșit, fiindcă Elisaveta Szilágyi eră tot cu inima îngrijată, la dorința ei jură înaintea altarului, că n'are să răsbune moartea unchiului său.

După acestea regele se înapoiè din părțile de Miazăzi la curtea sa din Buda, aici îl urmă Ladislau Hunyadi și încurând și fratele mai mic Matiaș. Dar abiă sosise regele în Buda, abiă-l încunjuraseră iar dușmanii Hunyadi-eștilor, și-și uită de jurământul făcut. Garai-eștii, Ujlaki-eștii atâta uneltiră, până ce re-

gele, în Martie 1457 dispuse întemnițarea lui Ladislau și a lui Matiaș, pe Ladislau apoi împotriva oricărei legi lăsă să-l decapiteze ca pe unul, care-a comis lesă maiestatică. De soartea aceasta pe Matiaș l-a scăpat numai vârsta sa crudă.

Crima aceasta înfricoșată revoltă cu totul națiunea, care adora pe Hunyadi-eștii și mai vârtos revoltă Ardealul. Elisaveta Szilágyi, care-și pierduse bărbatul pe un fiu, iar de celălalt ducea groază, începî să adune oaste după oaste, ca să-și scoată din ghiarele dușmanilor pe unicul fiu. Amărăciunea împotriva regelui, de neam strein și slăbănog eră atît de mare, încât se văzî silit să fugă din Ungaria în Boemia, ducând și-acolo cu sine pe prizonierul Matiaș. Ungaria nici n'o mai văzî; se pregătia tocmai de nuntă în Boemia, în Praga, când deodată i se făcî rău și după scurte suferințe murî încă în anul acela, tocmai la aniversarea călcării jurămîntului, făcut în Temesvár. După unii moartea i-a provenit din otrăvire, după alții a fost pedeapsa lui Dumnezeu. Ladislau V. a fost al doilea rege din casa de Habsburg, care a domnit la noi.

Recapitulare: După moartea lui Ludovic cel Mare Ungaria începe a decădea. Incurând se strică uniunea cu Polonia, care cu Hedviga și-aduce pe tron familia Iaghello, și astfel se unește cu Litvania. Împotriva domniei de femei (Maria și Elisaveta), conduse de pățimașul palatin Garai, mai mulți boieri, sub conducerea familiei Horváty, se răscoală și aduc pe tron pe *Carol de Durazzo, cel Mic*, (1385—86), care după câteva săptămâni e omorît, ajungând astfel *Sigismund* rege (1387—1437). Acesta-și eliberă mai întâi pe regina, Maria, din mînile răsvrătiților, cari i fac lui Sigismund multe neajunsuri, pînă ce acesta prinzându-i, pe vreo treizeci i decapitează. Turburările acestea dinlăuntru slăbesc foarte mult țara, tocmai când avea lipsă de toate puterile, ca să poată scoate pe Turcii, încuibăți pe vremea aceasta în vecinătatea Ungariei. Bine organizați militarește, ocupă repede părțile mai însemnate ale peninsulei-Balcanice. În prima ciocnire, pe timpul lui Ludovic cel Mare, sunt biruiți, dar murind Ludovic, Turcii nu mai întâmpină greutăți, ca să-și întindă puterea: La 1389 pe câmpul-Mierlelor bat pe Sârbi, ocupând repede: Serbia, Bulgaria și Muntenia; Sigismund însă le scoate grabnic de sub Turci, făcându-le vasale Ungariei. Ca să poată sfărma cu totul pe Turci, puse la cale campania

dela Nicopole (1396), dar deși iau parte trupe creștine din diferite țări, mai vărtos Francezi, cruciata e rău bătută de Turci, sub Baiazid. In Ungaria sunt de nou turburări. Sigismund după moartea soției sale (1395) e depus și întemnițat, dar neînțelegerea cu privire la noul rege, îl eliberează după o jumătate de an și sprijinit de boierii mari izgo-nește din țară pe *Ladislau Neapolitanul*, adus de prelați și de boierii mici.

La 1410 Sigismund e ales *împărat al Germaniei*, din care cauză Ungaria e neglijată; pierde Dalmația, iar ținuturile dela Miazănoapte-Apus sunt călcate și prădate de husiți. Inrăurirea acestora se arată și la iobagii din Ardeal și din Ungaria de Miazănoapte; aceștia la 1437 iau armele împotriva boierilor, dar fără rezultat mai însemnat, nu-și pot scutura jugul sclăviei față cu unirea celor trei națiuni ardelenene. Astfel răscoala cea dintâi țărănească n'are succese. — După Sigismund ajunge primul Habsburg rege, *Albert* (1437—39), bărbatul ficei lui Sigismund. Sub domnia lui scurtă boierimea mare se întărește tot mai mult, știrbind drepturile regelui. După oarecare luptă, la stăruința lui Hunyadi, tronul îl ocupă regele polon *Vladislav I.* (1440—44), sub care se dau mari lupte cu Turcii. La început i bate Ioan Hunyadi, de aceea se pornește o campanie mai mare, condusă de regele și de Hunyadi. Cu frumoase succese se termină aceasta, ceea-ce îndeamnă pe regele să strice pacea încheiată; urmarea a fost apoi nefericita înfrângere dela Varna (1444), unde moare însuș *Vladislav*, ajungând în țară puțin timp oligarhia stăpână (1445), dar teama de Turci silește pe boieri să facă pe *Ioan Hunyadi* guvernator al țării (1446—1452); bătut de Turci pe câmpul-Mierlelor, atacat mereu de boierii mari, nu poate întări țara și renunțând la demnitatea de guvernator, aduce la tron pe *Ladislav V.* (1452-1457). Pe timpul lui Turcii sub Mahomed II. cuceresc Constantinopolul (1453). Voind să cucerească Belgrad-ul, Ioan Hunyadi, ajutat de călugărul Capistran. care strânsese mulțime de țărani, bate cu cea din urmă sfortare pe Turci (1456), alungându-i de sub Belgrad. — Biruința o plătește Hunyadi cu vieața, murind încurând, plâns de creștinătatea întreagă, afară de dușmanii înverșunați (Cillei, Uilaki ș. a.) Cillei, căutând prilej să omoare pe fiii lui Hunyadi cade însuș mort, iar regele Ladislav, împotriva jurământului, că nu-i răsbună moartea, decapitează pe Ladislav Hunyadi, și pe Matias îl duce cu sine la Praga, fugind dinaintea răscoalei, care-l amenința.

II. Epoca lui Matiaș.

77. **Alegerea lui Matiaș; țara se unește de nou.** De pe timpul lui Sigismund țara alege rege tot dintre domnitori streini, și de cincizeci de ani în țară n'a fost liniște. Când muri deci Ladislau V., eră aproape generală părerea, că în loc de rege străin, cu multe țări, multe griji, trebuie să se aleagă *rege național*, care trăește-moare cu Maghiarii săi. Aceasta o vestiau prietinii casei Hunyadi și boierimea de rând înarmată se lupta pentru alegerea fiului marelui mântuitor al patriei, pentru Matiaș Hunyadi. Partea mai mare a boierilor mari eră asemenea pentru opinia publică, voiau și ei rege național, dar unii ar fi dorit, ca ei să ajungă la tron. Așa eră mai ales Garai, al cărui străbun fusese palatin al țării pe timpul reginei Maria, iar el eră acum înrudit cu regi. Erău însă și de aceia, cari voiau să pună rege pe vr'un pretendent străin și anume ori din casa regească polonă, ori din casa împărătească nemțească a Habsburgilor. În chipul acesta dieta din Ianuarie 1458, care avea să aleagă rege, s'a trăgănat multă vreme: boierii mari, cari se sfătuiau în palatul regal din Buda nu se puteau înțelege. Boierii de rând, între cari 15,000 de ostași ai lui Szilágyi începură să-și piardă răbdarea de atâta așteptare în trig, și zoriau tot mai tare să se săvârșească odată alegerea lui Matiaș. De frigul cel mare îngheță și Dunărea, și atunci boierimea mică însuflețită merse pe ghiața Dunării, strigând sgomotos la urechile boierilor mari, cari se tot sfătuiau: «éljen Mátyás király!» (Trăească regele Matiaș!). — Cu ei își uniră glasul cetățenii din Pest și Buda, ba și copiii de școală și însfârșit însuflețirea generală-i cuprinse și pe boierii mari. Aleseră deci unanim pe Matiaș Hunyadi rege al țării, pe unchiul său, pe Mihail Szilágyi guvernator al țării, fiind Matiaș încă minor.

După alegerea regelui trimiseră o solie strălucită la Praga, ca să aducă acasă pe Matiaș, pe robul târit între streini. Dela

râul mărginaș, dela Morava prin Nagyszombat, prin Esztergom l-însoțiră mulți oameni într'un mare alai la Buda, unde sosi la mijlocul lui Februarie

Matiaș abiă de 18 ani, dar cu minte coaptă de bărbat, începù domnia în împrejurări grele. În Ținutul de sus domnia Giscra, care cu ostașii săi cehi nu voia să știe de Matiaș, ci se supuse împreună cu țara și oame-nii săi regelui polon. Garai, Ujlaki și alții se temeau, că Matiaș o să se răsbune pentru omorul fratelui său mai mare, Ladislau, și trecură curând pe partea împăratului german, Frideric de Habsburg. cu moșiile lor mari de peste Dunăre, alegând de rege pe Frideric. Oaste regească nu eră, vistieria țării eră goală, coroana în mâinile lui Frideric, așa că Matiaș nici nu se putea încorona. Insfârșit nici cu unchiul său nu se nărăvia, Szilágyi îl ținea copil, Matiaș voia, ca el să guverneze, lucru, la care unchiul său nu se pricepea. Din toate aceste neajunsuri îl scăpă pe Matiaș mintea luminată apoi bunurile sale întinse, și alipirea boierimei mici.

Regele Matiaș.

Mai întâi făcù pe Szilágyi să renunțe la postul său; și când acesta se încăpățină și se aliè cu dușmanii lui: Matia-l închise, ținându-l câțva timp în cetatea Világos. Prin aceasta dovedì, că el nu e condus de domnie de partid. ci de dreptate. Atacă apoi fără de veste pe Giscra, așa că acesta trebuì să se supună, neavând altă scăpare. Pe ceilalți cehi prădalnici, cari năpăstuiau Ținutul de sus al țării încă de pe vremea hușiților, îi scoase din cetățile lor stârpindu-i cu totul. Într'acestea ținù și diete, tratând așa de bine cu oamenii săi, încât aceștia de bunăvoie-i votară bani și ostași. Intărindu-se astfel, în 1459 se aruncă cu oaste asupra împăratului Frideric, pe care ade-

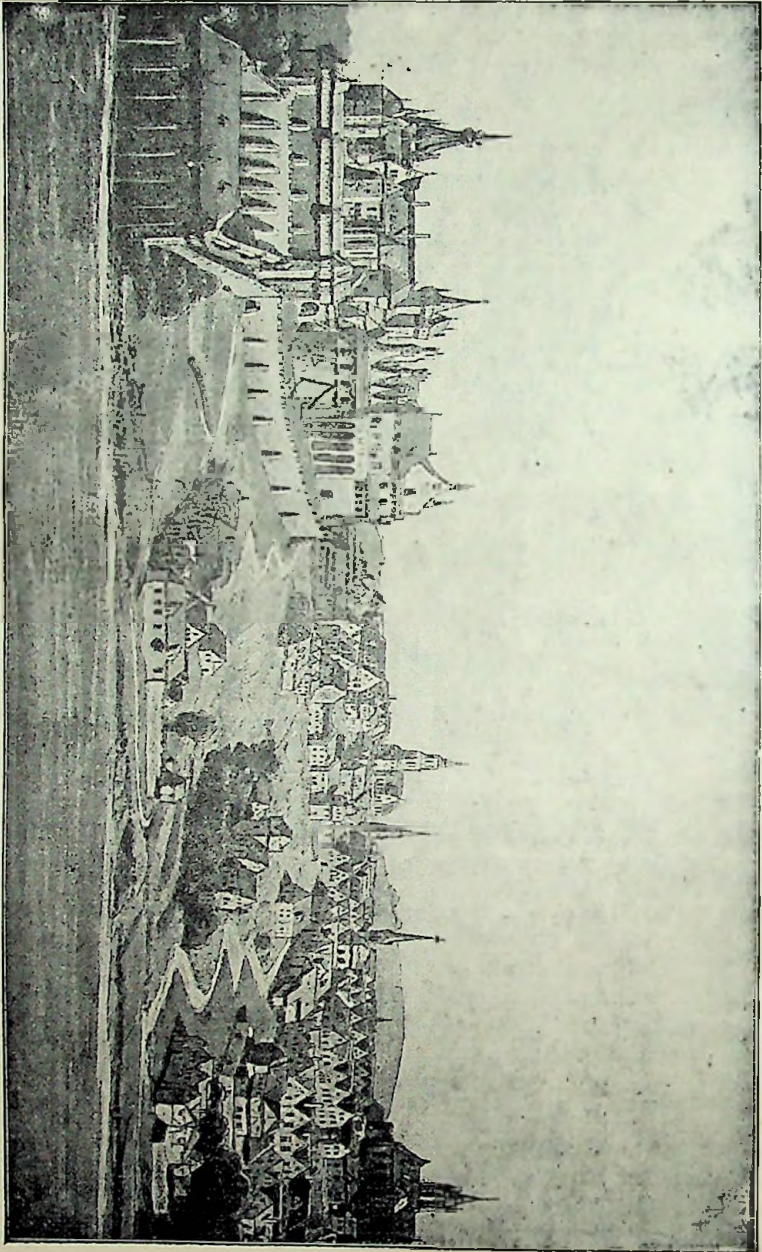
renții săi, îl încoronaseră în Wienerneustadt cu coroana sfântă. Primadată oastea lui Matiaș a fost învinsă, dar adouaoară. punându-se însuș în fruntea oștirii, o însufleți așa de mult, încât alungă pe Austriecii din țară. După aceasta publică grație pentru toți, cari se întorc cu credință la el, ba-i atrase la sine dându-le diferite diregătorii. Le iertă cele trecute, insultele, aduse familiei sale, pentrucă așa pretindea interesul țării. Garai n'a mai avut parte de grație, pentrucă amăgirea și mâhnirea duseră în mormânt pe acest om îngâmfat; văduva lui însă a primit grație regească. Pilda ei o urmară Ujlaki, Kanizsai și ceilalți fruntași și astfel Frideric curând se convinse, că el e rege maghiar, care n'are supuși. La aceasta și el intră în negocieri de pace și după lungi tratative însfârșit se încheie pace. Țara plăti 80,000 de florini drept despăgubire, iar Frideric predete coroana sfântă, amanetată la el, și recunoscù pe Matiaș rege.

În câțiva ani puse astfel Matiaș capăt la amestecul păgubit din afară aducând țării liniștea, de care nu mai avusese parte de pe vremea lui Ludovic cel Mare. Ne putem închipui bucuria mare, cu care a fost încoronat tânărul rege, de 24 de ani, ajuns acasă din exil, la 1564 cu coroana sfântă.

78. Luptele lui Matiaș cu Turcii*) Indată-ce asigură Matiaș la începutul domniei liniștea internă a țării, nici nu mai așteptă

*) *Buda pe timpul lui Matiaș.* Chipul alăturat ne arată, cum eră Buda pe vremea lui Matiaș. E desemnat de T. Dörre după cea mai veche icoană a Budei. . . . Se arată partea mai mare a cetății și a părții orașului «viziváros», (cum se numește astăzi partea dintre cetate și dealul Gellért), dela capătul de Miazăzi până la biserica lui Matiaș, văzută de pe țărmul stâng al Dunării.

Partie mai interesantă e în jumătatea de Miazăzi cetatea regească cu zidurile cu bastiuni, cari încunjură edificiile regești de azi, având în partea lor de sus coridoare acoperite. Cel mai vechi e *turnul lui Ștefan*, cel mai înalt, cu fața spre Apus, (la stânga), zidit pe timpul lui Ludovic cel Mare. În partea aceasta, cătră Miazăzi-Răsărit eră și *portalul principal* al cetății regești; la mijlocul clădirilor regești eră *biserica cetății*; dela biserică la dreapta erau clădirile lui Sigismund, la margine *palatul nou* (proaspăt). Între turnul lui Ștefan și biserica cetății erau *palatele lui Ma-*

Buda, pe timpul regelui Matias (vezi nota dealături).

sfârșitul negocierilor cu Frideric, ci porni momentan împotriva Turcilor. Turcii adecă înțelegând de vrajba din țară căpătară iar poftă de bătaie, punându-se de nou în mișcare după înfrângerea dela Belgrad. Cuceriră partea mai mare a Serbiei, puseră domn în Valahia, aduseră în mare strâmtoare pe regele Bosniei, aliat cu Ungaria, năvăliră și în patria noastră, pustiind până la Murăș. Faptele acestea ale Turcilor voia să le răsbune Matiaș; la aceasta-l îndemna și împrejurarea, că toți vedeau în el pe continuătorul faptelor tată-său. Papa și Domnii creștini se însuflețiră iarăși și se vorbea de o grandioasă cruciată comună împotriva Turcilor; papa căuta să entuziasmeze pe toți; strângea bani, lui Matiaș i trimise un steag sfințit.

Matiaș, și până eră să se organizeze marea acțiune, începe singur răsboiul. Pe Domnul Munteniei îl făcù să-i fie cu credință, dar întârzie să ajute în 1463 pe regele Bosniei din cauza marșului încet al oștirii boierești. Până să sosească, Turcii prinseră pe regele bosniac, îl omoriră și-i ocupară țara. La aceasta Matiaș cuceri ținuturi din Nordul Bosniei; încă toamna ocupă Iaica (cet. Iaița) și cu ea împreună vreo 70 de cetăți. La anul se continuă răsboiul. Turcii asediară Iaica, dar cum auziră, că vine Matiaș s'o scape, momentan stricară tabăra și se retraseră. Matiaș acum tot cuceri mai departe această țară, cu munți și văi, incunjurând localitatea Zvornic. Deodată observă o oaste turcească, venind să scape Zvornic-ul; Matiaș se retrase fără luptă, întocmai cum făcuseră Turcii la Iaica. Se vedea, că lupta decisivă o ocoliau și Turcii și Maghiarii; Turcii nu uitaseră încă Belgradul, Matiaș nu voia să-și pună 'n joc succesele lui tinerești; se prevedea, că o înfrângere mai mare ar fi produs turburări nouă în țară. De altfel aștepta și timpul, când în fruntea întregii creștinătăți să ducă o mare campanie împotriva Turcilor.

Durere, că aceasta nu s'a făcut. Acel papă vrednic, care pregătise cu atâta interes acțiunea cea mare, muri pe neașteptate; oastea adunată se împrăștiă; Domnii creștini rămaseră acasă, pierind astfel și ideea unui războiu general împotriva Turcilor. În chipul acesta și Matiaș renunță la eforturi zadarnice, dar scrisese papei: «Înainte cerului și a pământului țin să declar, că nu e vina mea, ci a altora, dacă Turcii mai sunt în Europa».

Vecinătatea Turcilor de aci înainte a ajuns să fie cu totul năcăzul nostru. Noi am apărât și mai târziu împotriva lor toată lumea creștină dela spatele noastre, ajutor însă n'am căpătat.

79. Armata lui Matiaș; oastea permanentă. Regele Matiaș din campaniile tată-său, dar și din luptele, purtate de el, se convinsese, că cu sistemul militară banderială nu se poate feri împotriva Turcilor. Turcii n'aveau astfel de ostași, cari să ia armele numai de azi pe mâne, ci armată permanentă: ienicerii pedestrași și spahii călăreți. Cu aceștia învingeau pe toți; cu aceștia puteau sta față numai oaste permanentă. De aceea caută și Matiaș să-și organizeze armată permanentă.

La început luă mercenari numai din venitul moșiilor sale. Țara nu se împotrivi, ci se bucură, căci doară dela Albert dielele își arătau neincetat dorința, că apărătorul natural al țării este regele. Fiind oastea aceasta mercenară, oaste cu totul proprie a lui Matiaș, acesta o îmbracă și o disciplină pe placul său, fără să se poată amesteca cineva. Din mercenarii săi Matiaș înființă pedestrime, luă în soldul său mai vârtos Cehi, cari pe vremea aceasta se bucurau de nume foarte bun, fiind războiul meșteșugul lor. Arme de apărare aveau scuturi de culoare

neagră. după acestea se și numiau «oastea neagră», care curând ajunsese vestită în lume. Pedestrima este astfel sâmburele armatei sale permanente, la aceasta se mai adăuseră în urmă și alte trupe. În tot cursul domniei făcū totul, ca să-și sporască oastea permanentă. Pe unii-i eliberă pentru bani de campanii, iar dieta o înduplecă să dispună, ca boierii de rând să-și răscumpere serviciul militar cu bani, pe cari tocmi asemenea soldați mercenari. Mai în urmă afară de 24 de boieri mari, nime nu mai putea da banderii, ci fiecare trebuia să plătească; armata sa permanentă număra 30—40,000 de soldați.

Armata permanentă consta din pedestrași, călăreți, căruțași și tunari.

În oaste domnia disciplină așa de mare și soldații erau atât de bine instruiți, încât cele mai culte țări streine nu se puteau mira destul de această oaste. luându-l pe Matiaș de model. Cu Matiaș nici nu s'a mai putut nime măsura, îndatăce și-a dezvoltat armata permanentă; nu eră în țară boier mare, care să mai fi îndrăznit, să i se mai împotrivescă. Mânia sa grozavă strivia pe oricine, mare ori mic, dacă cuteza să i se împotrivescă, deaceea sub domnia lui a fost ordine în țară, cum poate niciodată.

80. Răsboaiele lui Matiaș cu Cehii 1468—1478. Când Ungaria după moartea lui Ladislau V. alege rege național, pe Matiaș, și Cehii făcură tot așa; lor încă le eră rege Ladislau V. Cehii încă se rup de casa de Habsburg și-și aleg rege național. pe Podjebrad, care semăna cu Matiaș, fiind și el un bărbat vrednic. Lucrul acesta supără rău pe împăratul Frideric de Habsburg, anume că familia sa a fost scoasă deodată din două țări, deaceea jidăria neîncetat pe regele ceh și maghiar, pe unul împotriva celuilalt. ca familia sa să pescuiască în turbure. Intre altele promise Boemia lui Matiaș, dacă bate pe Podjebrad. Papa încă-l îndemna pe Matiaș la luptă împotriva lui Podjebrad, fiind acesta husit răsvrătit. În modul acesta împăratul, papa, dar și ambiția lui Matiaș, împing Ungaria în răs-

boi cu Cehii, deși Podjebrad mai cuminte cercă totul, să-l abată pe tânărul Matiaș dela război.

Războiul începe la 1468 cu izbânda lui Matiaș, care ocupă Moravia și nu peste mult partidul său l-încoronează de rege ceh. Văzând aceasta Podjebrad caută ajutor, numește cu aderenții săi urmaș al său pe fiul regelui polon, cu numele Vladislav, iar în schimb Polonia ajută de aci înainte Boemia împotriva Ungariei. Împăratul Frideric încă nu-și ținu cuvântul față de Matiaș, nu-i dădă nici banii promiși, nici ostași și nu-l înzestră nici cu Boemia. Astfel războiul eră pentru Ungaria tot mai greu, și faptul acesta îndârji așa de tare țara, încât la 1470 eră aproape să izbucnească o revoluție generală împotriva regelui, care se tot războia. În fruntea răsculaților eră Ioan Vitéz, arhiepiscopul de Esztergom; răsculații voiau să cetroneze pe Matiaș și să pună în locul lui pe fiul copil al regelui polon, pe Casimir. Atâtea neajunsuri i făcu lui Matiaș acest război nefericit ceh.

La vestea răscoalei Matiaș s'arată peneșteptate cu vreo 15,000 de ostași aleși pe câmpul Rákos și știu trata atât de frumos cu boierii și comitatele, gata de revoltă, încât aceștia izgoniră ei de ei pe pretendentul polon. Capii răscoalei își pierdură demnitățile; arhiepiscopul Vitéz, pus sub supraveghere, murî nu peste mult. Dupăce făcū liniște în țară, Matiaș cercă să facă pace cu Podjebrad, ba voia să încheie și alianță cu el, și Podjebrad eră foarte bucuros ca apoi împreună să se răfuească cu împăratul Frideric. Pacea și alianța ce se pregătia, a fost împiedecată prin moartea fărăveste a lui Podjebrad, întâmplată la 1471; Cehii continuară dușmăniile, aleseră de rege pe polonul Vladislav și astfel Matiaș trebui să lupte mai departe pentru cinstea țării. După lupte de trei ani și după trăgănări, însfârșit la 1474 se încheie armistițiul pe trei ani, așa că și Matiaș și Vladislav rămâne rege ceh și fiecare ține pentru sine posesiunile avute atunci.

Armistițiul de trei ani, nu ținu însă nici trei săptămâni, îl strică împăratul Frideric prin uneltirile sale nouă, căci se

temea cu tot dreptul de răsbunarea lui Matiaș. L'ațăță deci de nou la luptă pe regele ceh, Vladislav, pe tatăl acestuia, pe regele polon Casimir, făcând cu ei alianță secretă, promițându-le bani și ostași, se înțeleseră să atace deodată din trei părți pe Matiaș nepregătit, hotărînd, că nu se vor lăsa până nu-l vor da jos și de pe tronul Ungariei. Adevărat, că Frideric nici de data asta nu-și ținu promisiunea, dar regii Vladislav și Casimir adunară în mare grabă o oaste de vreo 80 000 de oameni, încunjurând cu ea Breslau-l. unde eră pe atunci regele Matiaș. La vestea că pacea e călcată, Matiaș și-a strâns iute oștirea sa de mercenari la Breslau, chemând în tabără pe credincioșii săi din Ungaria și Boemia. Departe din Ungaria alergară în apărarea regelui lor: Laurențiu Ujlaki, Emeric Zápolyai, Ștefan Báthori; apoi comandantul vestit, ieșit din calfă de morar, Pavel Kinizsi; veniră și mai mulți dintre boierii mai de aproape cehi și silezieni cu trupele lor, dar cu toate acestea numărul lor abia eră a opta parte din al armatei, care se pregătia să încunjure orașul; erau vreo 10,000 de ostași. Matiaș pe lângă aceea, că strânse oștire, începù să devasteze tot ținutul Bresloului, ca dușmanii să nu găsească hrană; săpă apoi în jurul orașului șanțuri de pământ cu atâta meșteșug, încât oastea dușmană nu putea isprăvi nimic.

Armata de asediu sosì sub comanda personală a celor doi regi. dar măsurile de apărare, luate la timp de Matiaș, nu-i lăsă să se apropie de oraș. Intr'acestea Matiaș s'aruncă cu husarii — călăreții — săi în dosul dușmanului, hărțuindu-l neîncetat, prinzându-i carăle cu hrană, așa că incurând situația se schimbă, cei cari asediau ajunseră să fie ei asediați, nu puteau nici să ocupe orașul, nici nu-l puteau părăsi. Flămânzia mulțimea mare a ostașilor, și când începură ploile de toamnă toată tabăra ceho-polonă ajunse într'o stare de plâns. Cu atât mai veselă eră lumea în Breslau; aici în fața dușmanului, chinuit de toate lipsurile, soldații mâncau, beau și jucau, având muzică și cu câte-o lovitură năpraznică decimau pe dușmanul amărit. Așa ținù aceasta o lună întreaga, dela sfârșitul lui Octomvrie

până la sfârșitul lui Noemvrie; nu s'a mai pomenit niciodată așa o rușine cu o armată și cei doi regi, cari călcaseră pacea mai-mai să moară de rușine. Se rugară de pace, dar Matiaș se învoui numai așa, ca cei doi regi să ceară în persoană, umiliți, pacea. Insfârșit și aceasta trebuiră s'o facă, iar Matiaș făcî nu numai pace, ci dete și de mâncare oștirii flămânzite. Astfel umili Matiaș pe regele polon și ceh, cari pe viitor nu mai călcară niciodată armistițiul, ci peste trei ani încheiară pace definitivă la Olmütz. În înțelesul păcii și Matiaș și Vladislav poartă titlul de rege boem; Boemia este a lui Vladislav; Moravia, Silezia și Lausitia ale lui Matiaș; după moartea lui Matiaș Boemia-și poate răscumpăra provinciile cu 400,000 de galbeni.

81. Răsboaiele austriece ale lui Matiaș. Și Matiaș și țara se bucurau, că insfârșit s'au isprăvit răsboaiele de zece ani cu Cehii; se pregăteau acum împotriva Turcilor, ca într'o campanie mare să-i alunge cât mai departe de hotarele țării.

Abia s'apucă însă Matiaș de acest lucru, însemnat pentru țară și pentru creștinătatea întreagă, de nou i se puseră în cale uneltirile lui Frideric cu Vladislav și cu polonul Cazimir. Nici nu ascundeau acești regi, că ei se țin pe sine adevărați Domni ai Ungariei. că Matiaș este uzurpător; s'aliară de nou împotriva lui Matiaș așteptând numai, ca Matiaș să se încurce mai tare în răsboiul cu Turcii, ca așa să fie mai tarî. Pe lângă aceea Frideric răspândi împotriva lui multe calumnii în lumea creștină, acuzându-l între altele, că ar ținea legături secrete cu Turcii, fiindcă Matiaș nu i-a apărat țările austriece de cetele prădalnice ale Turcilor.

Pentru toate acestea Matiaș se mânie rău pe împăratul Frideric și se hotărî, să-l îngrozească sdravăn, ca să aibă odată pace. Întrerupse pe neașteptate răsboiul cu Turcii și la 1477 declară răsboi împăratului. Împăratul se refugie dinaintea lui în Linz, chemând în ajutor pe aliatul său, pe regele ceh, Vladislav, care și sosî cu trupele sale în Austria, pustiind cu foc și sabie hotarele Ungariei. Dar cum sosî Matiaș cu oștirea, trupele lui

Vladislav se risipiră în toate părțile, așa că și el abiă scăpă și tulind'o la fugă, nu se mai oprî până 'n Praga. La aceasta cetele lui Matiaș se revărsară asupra Austriei-de-Jos, apoi asupra Austriei-de-Sus, pustiind cu foc și sabie moșiile și avutul bieților supuși ai împăratului, care le-aduse războiul pe cap, și nu se îngrijise să-i apere. Peste tot așa i-a fost totdeauna meșteșugul de Domn. După locurile deschise, oștile lui Matiaș s'apucară să asedieze orașe întărite; asediară chiar și Viena, acoperind'o cu ploaie de pietri și de gloanțe de fier, tâindu-i și aprovizionarea. Impăratul spăriat nu știă cum să se apere, puse în mișcare toate: ceru intervenția Veneției, a papei, promise cerul și pământul, până când însfârșit câștigă pace.

Abiă câștigă însă Frideric pacea, și Matiaș nici nu s'apucă bine de războiu cu Turcii în Bosnia: de nou izbucni războiu cu Austria la 1480. Frideric adecă nu numai, că nu îndeplini condițiile de pace, dar atacă Ungaria cu oștire. La aceasta Matiaș năvăli iar în Austria, de nou începî să devasteze, să pustiască, să ocupe orașele; la rîndul lui împăratul ca de obicei apelă de nou la papa să intervină, ceru armistițiu, promițînd câte toate. Matiaș ascultă de papa, dar în loc de armistițiu ceru pace, și pretinse totodată, ca împăratul să-i plătească speșele de războiu, iar Impărăția-Nemțească să-i dea timp de trei ani câte 10,000 de ostași în ajutor în războiul cu Turcii. Frideric nu voi să primească aceste condiții, trăgînd într'una negocierile, tot promitea până ce câștigă «oaste împărătească» pentru sine și cu aceasta năvăli în decursul armistițiuului asupra unui oraș austriac, ocupat de Matiaș.

Matiaș eră tocmai în Tata, vîna cu toată curtea, când i sosit vestea de «trupele împărătești». Numai decăt grăbi la Pozsony, trimițînd pe tovarășii săi, gata de vînațoare să meargă repede în ajutorul orașului asediat. Aceștia erau departe de

mai multe mile de oraş, dar a fost destul să se audă, că s'a-propie şi oastea împărătească strică tabăra, căutând grabnică scăpare între zidurile tari ale Vienei. La auzul acestora Matiaş râse cu hohote şi în epistole batjocuritoare scrise despre această fugă eroică papei, ce-a făcut «vestita oaste împărătească de ajutor» înaintea cetei sale vânătoreşti.

Păcălit rău, împăratul intră iară la tocmeală. Matiaş din nou s'a lăsat în vorbă cu el, ca să-i fie vecin paşnic pe vremea, când el cu toată puterea va fi ocupat cu Turcii. Dar şi acum Frideric tot trăgăna tratativele, pentrucă scopul nu-i eră atât pacea, ci obosirea Maghiarilor. Înţelegând aceasta Matiaş, fu cuprins de o ură neîmpăcată împotriva împăratului intrigant, care încă de pe timpul tată-său (Frideric fusese tutorul lui Ladislau V) ţinea legată puterea Ungariei. Rupse tratativele de pace, îşi duse în Austria tunurile colosale, dispuse oştile acolo şi punându-se însuş în fruntea lor voia, ca acum să sfarme, să sdrobească pe Habsburgii, isprăvind odată definitiv cu ei. Ca un vifor cutropi provinciile acestora, risipi ostirile lor, le cuceri pe rând oraşele; Stiria, Austria îi cad în mână; în vara anului 1485 însuş vestitul oraş împărătesc, Viena se supuse.

Eră mare lucru acesta în toate privinţele, de atunci, numai unui singur cuceritor îi reuşi s'o mai ocupe după 1800: acest cuceritor a fost Napoleon I.

Astfel se termină însfârşit războaiele apusene: ceh şi austriece; erau umiliţi regele ceh, polon, împăratul neamţ; Maghiarii stăpâneau: Lausiţia, Silezia, Moravia, Austria, Stiria şi Matiaş luă pe lângă titlul de rege al Ungariei şi al Boemiei şi pe acela de «herţeg (duce) al Austriei». Scump au costat însă aceste izbânzi: lupta de aproape 20 de ani împiedecă pe marele rege să delătore primejdia turcească.

82. **Pregătiri împotriva Turcilor; lupta de pe Kenyérmező (Câmpul-Pâinii); scăparea Italiei.** Delăturarea primejdiei turcești a fost grija mai mare a regelui Matiaș. Și pe vremea războiului cu Cehii și cu Austrieii, se pregătia neîncetat împotriva Turcilor. Spre scopul acesta adună și deprinse o armată așa de însemnată, care pe atunci n'avea pereche. Strânse peste 150,000 de viteji (ostași), 350 de corăbii, încărcate cu tunuri, cu mii de ostași și matrozi. Dela Belgrad în sus până la Győr pretutindeni staționa această flotă. În Buda zidi o cazarmă uriașă pentru o armată adevărată, de 40,000. Puterea aceasta mare militară o și simți țara; dările se încinciseră față de trecut, din cauza aceasta erau plângeri cu nemiluita.

De se și plângea țara din cauza sarcinilor militare, tot le suportă, dar cheltuielile unui războiu mare turcesc nu le-ar fi putut purta. Aceste cheltuieli voia Matiaș să le capete din străinătate, pentru aceea voia Matiaș să cucerească Boemia și Austria, ca și aceste țări să ia parte la sarcini. Ajutorul acesta îl ceru și dela papa, dela Veneția, dela domnitorii streini, dar nu-și ajunse scopul. Cu 30—40,000 fiorini, trimiși cu chin cu vai de papa, ori de Veneția, nu putea începe un războiu mare, pentru așa ceva trebuiau sute de mii — milioane. Războiul mic cu Turcii la hotare și dealtminteri dura aproape neîncetat: luptau cu înverșunare aceste două națiuni una împotriva celeilalte, cași cum ar fi simțit, că una ori cealaltă trebuie să piară.

Din acest «războiu mic» faimoasă a devenit lupta de pe Kenyérmező (Câmpul-Pâinii), din 1479. În toamna acestui an o oaste de 60,000 de Turci năvăli în Ardeal, până la Gyulafehérvár (Alba-Iulia), ucizând, arzând și robind o mulțime de oameni. Voevodul Ardealului, Ștefan Báthori ceru ajutor grabnic

dela Pavel Kinizsi, căpitanul suprem din ținutul Temes, după aceea strângându-și vitejii maghiari, săcui, sași și români, tăbări pe Câmpul-Pânii din sus de Szászváros (Orăștie). Oastea turcească, mult mai numeroasă, i găsi curând și la 13 Octomvrie lucrul ajunsese la luptă. Oastea cea mare a Turcilor rupse aripile liniei de bătaie a oștirii lui Báthory, lovind cu toată puterea pe vitejii, ferecați din linia de bătaie, însuș comandantul de căpetenie sângera din mai multe răni, când tocmai în momentul potrivit sosiră Kinizsi și soțul său Drágfi cu oștile lor. Ca un vifor se năpusti Kinizsi asupra Turcilor, în fiecare mână cu câte-o sabie își tăie drum de țară printre Turci și sbierătul său «Báthory, hol vagy? (= Unde ești Báthory?) detună peste sgomotul de luptă. Nouă puteri căpătară oștile ardelenesti, cari începuseră a șovăi, prin ajutorul sosit și pe când apunea soarele, risipită eră oastea turcească, 30,000 de Turci acopereau câmpul de bătaie, dar căzuseră și 8000 de viteji maghiari și săcui, 2000 de Sași, și asemenea și Români. Seara biruitorii făcură un mare ospăț: mâncară, beură, cântară și Kinizsi cu un Turc mort, prins în dinți, juca cu poftă nebună. Dimineața Báthory puse să îngroape morții, iar deasupra gropii ridică o mică capelă. Ruinele acestei capele mai stau și azi, dar mulți dintre Sașii și Români, cari locuiesc p'aici, au uitat, că străbunii lor au luptat odată uniți cu Maghiarii pentru această patrie.

Maghiarii însă apărară nu numai între hotarele lor pe creștini, ci și în alte țări. Astfel tocmai în anul luptei de pe Câmpul-Pânii o ceată maghiară scăpă Italia. În vara de mai înainte 20,000 de ostași turci debarcară pe coastele Italiei, încuibându-se în Otranto. Regele din Neapol nu le putu face nimic; Italia întreagă a fost cuprinsă de groază, așa că chiar și papa se pregătia să fugă din Roma. În strâmtoarea aceasta cerură

ajutor dela Matiaș, care trimise 600 de viteji, aleși pe sprânceană, sub comanda lui Blasiu Magyar, ca aceștia să scape pe Italianii. Această ceată mică își împlini misiunea cu mare glorie. Magyar ocupă de tot fără de veste izvorul, întărit, care da apă orașului Otranto. Ploile de iarnă au dat însă apă destulă Turcilor, dar îndată-ce începù vara, nu mai erà de trăit.

Zi de zi asediau întăritura izvorului, dar oamenii lui Magyar îi respinseră, și în cele din urmă Turcii n'aură încotro, ci sub condiție, că se retrag liberi. ieșiră din Otranto și părăsiră Italia. Țara întreagă mulțami lui Dzeu din adâncul sufletului; papa bătù o medalie în amintirea luptei mari și a eliberărei, iar izvorul până azi se zice izvor maghiar, după vitejia vestită a lui Magyar și a ostașilor săi. Matiaș și zise odată cătră solul papal, care zoria răsboiul cu Turcii: «Te pot asigura, domnule sol, că fără vitejia Maghiarilor, cari se jertfesc, soarta Italiei și a scaunului papal de mult ar fi sigilată!» sau cu alte cuvinte: Turcii de mult ar fi ocupat Italia, dacă Ungaria prin lupte neîntreprupte. de o sută de ani! nu le-ar fi ținut mâinile legate.

Pildele acestea arată, cum erau raporturile între Maghiari și Turci, chiar și atunci, când între ei nu erà răsboi. Timpul acelu răsboi mare, pentru care Matiaș făcuse atâtea pregătiri, timpul acela n'a sosit niciodată. A fost împiedecat de nepăsarea popoarelor creștine din Europa, de uneltirile veșnice ale lui Frideric și însfârșit de moartea subită a marelui rege.

83. Matiaș promovează bunăstarea țării, cultura. Pe lângă multele lupte Matiaș nu neglija nici trebile din lăuntru ale țării sale, ci arăta mare râvnă pentru bunăstare și cultură. Îngrijirea aceasta erà și necesară, fiindcă numai o țară bogată și în ordine, putea suporta multele sarcini împreunate cu neconținutele răsboaie.

Bunăstarea țării o ridică mai întâi prin aceea, că linișți țara în lăuntru, înfrânând pe boierii încăpăținați. Mai departe aduse legi binefăcătoare, și începù să adune toate legile țării. Regulă și simplifică dările, vămile și justiția. Prin tot felul de

avantaje desvoltă agricultura. industria. comerțul așa de mult, încât unii articolii de industrie se bucurau de mare reputație în Europa întreagă: așa d. e. argăsitoria, argintăria; comercianții noștri făceau negoț dela Constantinopol până la Basel, din ținutul râului Po până peste Carpați. Mai mult lucră pentru bunăstarea supușilor săi prin aceea. că supraveghia însuș în persoană, cum se aplică legile, cutreerând țara travestit; răsplătind. ori pedepsind după merite pe fiecare. Merit eră înaintea lui talentul, faptele oamenilor; din stare de jos ridică familia Zápolya, Kiniszi. la rang de boieri mari, ba lui Zápolya i dă cea mai însemnată demnitate din țară; în schimb pe cei fără merite-i dă jos din posturi înalte. Dar nici n'a ridicat nici un popor regelui său monument mai strălucit ca poporul maghiar lui Matiaș al său. în proverbul său: »Meghalt Mátyás király, oda az igazság!« (A murit regele Matiaș, s'a dus dreptatea!). Pentru întărirea culturii înființă școli, o universitate în Pozsony și în Ó-Buda (Buda-Vecse). Adună în jurul său pe învățații și artiștii din patrie și din Italia, stăruind mult ca în sufletul fruntașilor bisericești și lumești din Ungaria să trezească simțul cătră o vieată cultă, ca după pilda lor să se poată lăți în cercuri cât mai largi. Zidi palate pompoase în Visegrád, Buda, grămădind în ele comorile artei vechi greco-romane și a celei de pe atunci; înființă o bibliotecă vestită, așa că singuratece cărți cari mai există azi, storc admirația lumii. Ca odinioară Ludovic cel Mare, așa și el dispune să se adune la un loc istoriile vechi ale Maghiarilor și încredință cu scrierea istoriei națiunii maghiare pe un mare învățat (Bonfini).

Ungaria lui Matiaș nu numai că ținea pas cu națiunile Apusului, ci în unele și altele le și întrecea.

Toate acestea-i măriră numele și mai mult, decât luptele lui, cunoscute în lume; slava lui o vestesc atâtea povești, anecdote, rămase în gura poporului maghiar*).

*) Bécs ostromának kerekcs tótja (Slovacul rotar dela asediul Vienei). — A török követ ijedtsége (spaima solului turc). Mátyás Gömörben (Matiaș în Gömör). A boršót hányó tudós (= învățatul, care arunca mazăre) ș. a.

84. **Cei din urmă ani ai lui Matiaș și moartea lui.** Pentru patria noastră a fost o soartă fatală, că tocmai cei mai mari regi sub cari țara trecuse prin schimbări mari, dezvoltându-se în mare măsură, n'au lăsat după ei fii, urmași pe tron. Ceea-ce au creat aceia cu mintea, cu brațele în decenii lungi, n'a fost cine să continue: toate se prăbușesc, aproape să îngroape în ruine însăș națiunea. Imprejurarea aceasta eră aproape să nimicească pe Maghiari după Ștefan cel Sfânt; de aceasta se lovî puterea Anjoueștii-lor, și tot faptul acesta îngropă și slava lui Matiaș.

Matiaș avu numai un fiu nelegitim: Ioan Corvin, unica bucurie a tatălui; lui ar fi voit să lase Ungaria, pe care el o făcuse de nou puternică. Dar aceasta nici meritele lui mari n'au putut-o duce la îndeplinire; națiunea, care ținea la viață morală, se împotrivi să pună pe Ioan pe tron. Cu toată împotrivirea Matiaș nu renunță la planul său; în anii din urmă mereu se frământa cum să-și îplinească dorința; grămădi cu averi și distincții pe fiul său, i dete Visegrád-ul, Buda, Komárom-ul, coroana sfântă a țării, vistieria plină. În interesul lui intră în tratative cu Frideric, căruia-i promite înapoi Austria pentru 700,000 de galbeni, pentru aceasta la 1490 și călătorește la Viena. Împăratul sgârcit se îngrozește, când aude de suma colosală de bani; înzadar îl îndemnă la schimb și fiul său cavaler, Maximilian; nu face schimbul; el doară a cetit din stele, că sfârșitul lui Matiaș e aproape și atunci toate și le recapătă gratis. Și Frideric avu de astă dată dreptate: în primăvara anului 1490 muri Matiaș în floarea vârstei, fără de veste în Viena.

Recapitulare: După moartea lui Ladislau V. boierimea de rând, condusă de M. Szilágyi, stăruiește să se aleagă rege *Matiaș* 1458—1490 care eră la Praga. Fiind tânăr, i se puse tutor unchiul său Szilágyi, dar Matiaș dovedî dela început ținută bărbătească. Curăți țara de bandele husite; bătû pe împăratul Frideric, ales rege de câțiva boieri-mari nemulțămîți; împăcându-se primi și coroana țării înapoi. După aceasta asigurându-și și credința voevodului din Muntenia, *Vlad-Tepeș*, începe răsboi cu Turcii, pe cari i bate în Bosnia, dar incurcat

de dușmani creștini (Frideric) nu poate duce o oaste mai mare. Ca să fie mai tare împotriva dușmanilor, Matiaș organizează armată permanentă (oastea neagră). Indemnat de Frideric și de papa, Matiaș poartă război de zece ani cu Cehii (1468—1478). Ajutat puțin de papa, păcălit de Frideric, Matiaș deși în genere învingător, având și în țară răsmită, face pace onorabilă cu Cehii (1478, Olmütz), câștigând țările Boemiei pentru Ungaria.

Scăpat de războiul cu Cehii, caută să se răfuească cu dușmanul său ascuns, cu Frideric. Bătut în mai multe rânduri (1477; 1480; 1485) pe împăratul, pustiindu-i și țările, dar ori decâteori încheia armistițiu, Frideric îl călca și abia după pierderea Vienei (1485) făcând o pace, care trebuia să o și țină. Domnia energetică a lui Matiaș nu le plăcu boierilor din Ardeal, cari sculară și pe Săcui și pe Sași împotriva regelui; acesta-i surprinde pe răsvrățiți, i bate și trecând în Moldova se luptă cu voevodul *Ștefan cel Mare*, cu care mai în urmă se împacă, recunoscând Ștefan supremația Ungariei; Matiaș l-ajută împotriva Turcilor, cari atacă de mai multe ori Moldova voind să-l scoată pe Ștefan din domnie, dar nu pot. În Ardeal încă năvăliră Turcii la 1479, fiind rău bătută pe Kenyérmező (Câmpul-Pâinii) de voevodul Báthori și Kinizsi, cari uniră pe toți Ardelenii împotriva Turcilor.

Tot viteji dela noi (Magyar) scăpară Italia, îngrozită de Turci (Ortranto). Matiaș se îngrijă foarte mult și de bunăstarea țării, făcând ordine, interesându-se ca un bun părinte, ca în țară să domnească *dreptatea*. Avea în vedere meritele oamenilor și nu nașterea, răsplătind totdeauna pe cei vrednici. Sprijinia pe învățați, pe cari i iubia mult, ținându-i pe cei mai distinși la curtea sa pompoasă (Visegrád, Buda). Infintă biblioteca vestită din Buda. Muri în floarea vieții, fără să lase urmaș, care să meargă pe calea, croită de el.

III. Decăderea țării.

85. **Vladislav II. 1490—1516; împrejurările, în cari a fost ales.** Moartea subită a lui Matiaș produse mare turburare în țară; nu eră nici rege, nici moștenitor, dar nici palatin, care în astfel de împrejurări să înlocuească pe regele. Erau însă mulți pretendenți de tron: Ioan Corvin, regele ceh Vladislav, fratele mai mic al lui, prințul polon Albert și Maximilian, fiul împăratului Frideric. Țara se împărți între ei; partid mai mare avea Corvin și Vladislav. Ales a fost Vladislav, și Corvin, deși prinse și armele, fiind stăpân pe atâtea și atâtea bunuri și di-regătorii. a fost totuș slab să ia tronul tatălui său pentru sine. S'a și împăcat curând cu soartea. La încoronarea lui Vladislav în Fehérvár, în Septemvrie 1490, duse însuș coroana înaintea noului rege.

Alegerea lui *Vladislav* părea, că e cea mai bună garanță, ca țara să-și poată păstra puterea. Ca frate mai mare al lui Albert, îl putea face să renunțe la pretențiile sale; ca rege ceh, împreună Boemia cu Ungaria, un lucru pentru care luptase atâta vreme înzadar Matiaș, și așa putu un pedestrimă cehă, cea mai bună de pe atunci, cu cavaleria ușoară maghiară, care trecea asemenea de cea mai de seamă cavalerie. Puterea aceasta eră de mare însemnătate; Boemia prin poziția ei putea să asigure Ungaria și din partea Austriei, prinzând'o amândouă regatele ca în niște clește. Insfârșit unirea cu Boemia promitea să fie și un scut bun împotriva Turcilor.

86. **Contractul dela Pozsony, 1491.** După moartea lui Matiaș străbunii Maghiarilor socotiră, că pot asigura mai bine și pe mai încolo puterea țării, alegând de rege pe cehul Vladislav. Curând înțeleseră însă, că s'au înșelat. După-ce aleseră pe Vladislav, prințul polon Albert năvăli cu oaste în țară la

Miazănoapte, iar Maximilian recucerî fără de veste Austria, înaintînd și la noi pînă la Székesfehérvár. Astfel la sfârșitul anului 1490 trebile țării, care puțin mai înainte eră temută, stau rău; în anul următor se repară știrbitura făcută țării. Vladislav stăruî pe lângă Albert să se împace, mai întîi printr'o învoială, dar intrînd acesta de nou în țară, fû respins cu putere armată; împotriva lui Maximilian plecară Zápolyai, Kínizsi, Báthori, izgonindu-i oștile din Ungaria, devastînd chiar și Austria, pînă ce Maximilian se văzû silit să ceară pace.

Cu atîta mai curioasă e pacea dela Pozsony și contractul din 1491, încheiat după aceste biruințe. În acest contract se hotărește: 1) Vladislav dă înapoi toate cuceririle lui Matiaș. 2) Vladislav plătește lui Maximilian 100,000 de galbeni, dînd înapoi lui Frideric obligațiunea acestuia despre aceeaș sumă. 3) Murînd Vladislav și urmașii săi fără moștenitori de parte bărbătească, domnia Ungariei trece la Maximilian și la urmașii acestuia. 4) Contractul acesta-l primește dieta și jură pe el.

Mai rău a fost, că contractul acesta, prelații și boierii mari, obișnuiți cu timpurile de mărire ale lui Matiaș, l-au și primit. Boierimea mică însă n'a voit să-l primească, mai ales din cauza moștenirii Habsburgilor. În aceasta vedeau renunțarea dreptului lor vechi de-a alege liberî rege și nici nu voiau să audă de așa ceva, nici acum, nici mai târziu.

Contractul acesta este astfel cea dintîi pricină mare, care rupse pe boierimea mare de cea mică; însemnat mai este și de aceea, fiindcă în baza acestui contract Habsburgii ajung mai în urmă într'adevăr pe tronul Ungariei.

87. **Neajunsuri financiare.** Temelia puterii lui Matiaș a fost — afară de armată — vistieria plină. Lui i trebuiau mulți bani, căci deși se plăteau dări de cinciori mai mari, ca sub Ludovic cel Mare, tot nu s'ajungea. Oastea regulată costa milioane, de aceea și cârtiau mereu din cauza dărilor grele. Lui Vladislav i-au și pus condiție la alegere, că el va lua dare numai a cincina parte dintr'un galben de al lui Matiaș, adecă 18 dinari.

Aceasta a produs mare neajuns. Din venitul acesta mic nu se putea susține armata regulată, nu li se putea plăti ostașilor solda, deaceea se strică disciplina; soldații își câștigau hrana furând și prădând.

Vestita apărare a țării ajunge curând o primejdie și boierii nu știau ce e de făcut. În sfârșit apelară la Kinizsi, trimițându-l împotriva armatei; acesta printr'un atac neașteptat risipi în toate părțile vestita oaste a lui Matiaș, la a. 1498. După acestea se desființă armata permanentă, o parte o luă în serviciul său Maximilian din Austria, o parte ajunse în banderile boierilor; foarte mulți însă rămânând fără nici o ocupație, își sfârșiră vieața în furci ca tâlhari și hoți. Astfel rupseră înșiși boierii sabia țării.

Cu toate acestea dările tot nu ajungeau. Boierii mari încă se conving de aceasta, deaceea oferă lui Vladislav câte un galben ca mai înainte; boierimea mică însă se împotrivesc, se răsvrătește și galbenii nu se pot incasa. Se întorc deci la cei 18 dinari, dar fiindcă Vladislav nici aceștia nu-i poate strânge regulat, nu erau îndeajuns; țara se turbură tot mai tare. Soldații din fortărețe neprimindu-și solda regulat, pun dare pe locuitorii din jur, făcând multe nedreptăți și acte de forță. Dările votate unele comitate le plătesc, altele nu. Boierii mari, puternici, disprețuesc guvernul slab al lui Vladislav, pustiesc, prădează. Ostașii cetăților dela hotare, rămași fără hrană, se împrăstie în toate părțile; cetățile se ruinează; curtea regească ajunge în mare încurcătură de bani, care crește neîncetat, așa că peste 20—25 de ani regele n'avea nici cisme bune.

88. Desbinarea boierimii mari și mici; partid național și nemțesc. Vladislav dela natură eră om moale; se și zicea, că boierii l-au ales rege tocmai fiind om slăbănog, ca ei să poată face, ce vreau. Vladislav n'avea nici bani, pentrucă darea, redusă la a cincia parte, nu ajungea la acoperirea cheltuelilor și astfel mai mult trăia din venitul, ce căpăta din Boemia. Prin desființarea armatei, rămase și fără putere armată, ajungând

astfel în toate privințele păpușa boierilor. La toate zicea în limbajul său favorit ceh: «Dobje» (bine), fără să-și bată capul cu ceva, mai în urmă nici nu mai putea. Toată puterea ajunse în mâinile boierilor mari, cari făceau ce vreau. Boierii se și simțeau bine, mult mai bine, ca pe vremea lui Matiaș, cel cu mână de fier, care-i ținea în frâu.

Cu marile libertăți, de cari se bucurau, boierii nu se îndestuliră, ci egoiști cum erau, voiau ca și trebile țării să le pună la cale numai ei. Pe boierimea mică voiau s'o scoată din dietă, din toate diregătorile, s'o reducă în rândul țăranilor, să plătească dări, țara să fie cu totul a lor. Purtarea aceasta a boierimii mari mâniē pe boierimea mică numărōasă, care dimpotrivă ținea, că puterea boierilor mari e afară din cale mare și că interesul țării cere, ca s'o mai ciuntească.

Intre boierii mici eră un bărbat cu multă știință, Ștefan Werbōci, care adună legile vechi ale țării și dovedī, că în Ungaria nu e libertate deosebită pentru boierii mari și deosebită pentru boierii mici, ci pentru toți boierii libertate egală; patria e a tuturor. Din cauza aceasta boierii mari și mici ajunseră să se certe unii cu alții; la diete eră tot zarvă din această pricină, afară de diete purtau adevărate lupte unii cu alții, ba ajunseră să-și poarte și ură.

Intre partidele, cari se luptau, regele ținea cu boierii mari și boierii mici puteau să tot făcă la diete legi bune (fiind mai mulți majorizau cu votul lor pe domni), căci nu eră cine să le țină. În chipul acesta ura boierilor de rând trecu cu încetul și asupra regelui. Intre astfel de împrejurări, la 1505 Vladislav căzū greu bolnav și neavând fii, veni vestea, că Maximilian de Habsburg se pregătește, ca în înțelesul contractului dela Pōzsony să ocupe țara. Vestea aceasta irită tare pe boierii mici, cari tocmai țineau dietă la Rákos, și declarară sărbătorește, că după ce pricina principală, că țara a slăbit grozav și a fost pustiită în mod rușinos, sunt regii streini, la caz, că Vladislav ar muri cumva fără urmași de parte bărbătească, *nu vor alege nicicând nici un fel de Domn strein rege*». Iritația eră așa de mare, în-

cât și prelații și domnii, cari țineau cu Viena, trebuiră să subscrie această declarație, și regele trebui să sufere, ca să se publice.

De hotărîrea aceasta se spăriară foarte mult Maximilian și Vladislav și boierii mari, deaceea la anul înnoiră contractul dela Pozsony, întărindu-1 și mai mult prin legături de căsătorie. Nu peste mult lui Vladislav i se născu un fiu, pe care-l logodi cu o prințesă austriacă, iar pe fica regelui o logodiră cu un prinț austriac.

Hotărîrea din 1505, cași contractul din 1491 și din 1506 despărți cu totul pe boierii mici de cei mari. Boierimea de rând nu recunoștea moștenirea Habsburgilor; boierimea mare nu recunoștea rezoluția dela 1505. În fruntea boierilor mici se puse încurând cel mai puternic boier mare, Ioan Zápolyai; curtea regească și boierii mari se răzimbau tot mai mult pe puterea Habsburgilor. De-acî înainte vom și numi mai scurt partidul boierilor mici *partid național*, iar pe al celor mari *partid nemțesc*.

89. **Răscoala țăranilor la 1514.** Regele Vladislav nu știa porunci, ci la orice zicea: »dobje«. Boierii mari se certau unii cu alții și cu boierii mici pentru putere și nu odată cât p'aci să se și răsboească împreună. Vrajba aceasta mare din țară făcu să sufere mai vârtos burghezii și țărani, pentrucă față de asupririle celor puternici nu-i ocrotia nici legea, nici regele. Iși aduseră aminte timpul regelui Matiaș și erau plini de amărăciune. «Atunci ne-am plâns mult din cauza multelor dări, — scriu burghezii unui oraș din ținutul de sus, — am plăti noi acum încodată p'atâta, și cu cele zece unghii ale noastre l-am scoate din groapă, de s'ar putea!» Acum abiă știa țara, că într'adevăr cine a fost regele Matiaș.

Între astfel de împrejurări se gândi primatele Bakocs, să înarmeze poporul pentru un război cruciat împotriva Turcilor. Mulți oameni nu aflau potrivit acum acest lucru. Vistiernicul Telegdi arată în sfatul țării ce primejdie ar fi înarmarea țărănilor apăsăți; e greu să știe cineva, că împotriva cui și-ar în-

toarce armele? în locul Turcilor, dar de le-or întoarce împotriva stăpânilor lor, proprietari de pământ? Admoniția aceasta nu folosi, Bakocs stăruî, și sfatul i primi planul; se publică cruciată în 1514; comandant suprem fu numit Gheorghe Dózsa, din familie de boieri mici.

Indată-ce se publică cruciata, țăraniii prinseră armele cu grămada și se adunară în tabere: la Pest, Székesfehérvár și Nagyvárad (Oradea mare), ca să plece la luptă pentru Dzeu și patrie împotriva Turcilor. Insuflețirea eră așa de mare, încât bărbații de muncă din sate întregi grăbiau în tabere, rămânând acasă numai bătrânii, femeile și copiii; boierii, proprietari de pământ, începură să se pună pe griji, că la iarnă mor cu toții de foame, dacă nu face nime munca câmpului. Incepură deci să oprească cu forța pe iobagii, alții șicanau familia celor duși la oaste, ca să-i silească să se înapoieze. La acestea s'a mai adaus, că de aprovizionarea oștirilor nu se purta destulă grijă și poporul ici-colo începū să-și ia cu forța cele trebuincioase. Toate acestea provocară mare amărăciune între boieri și țărani; țăraniii se răsvrătiră și în loc să-și întoarcă armele împotriva Turcilor, le întoarseră împotriva boierilor.

Văzând acestea regele dispuse desființarea taberilor cruciate, primatele Bakocs afurisi pe cei renitenți, dar țăraniii, plini de amărăciune, nu vreau să mai asculte nici de rege, nici de primate. Sub comandantul lor Dózsa pornesc dela Pest către Miazăzi, pe drum se împreună toate oștile, împrăștiate în țară, trec peste Tisza (Tisa), peste Körös (Crișuri), făcând pretutindeni mari pustiiri, purtându-se cu cruzime pe moșiile boierești și față de boieri. La trecerea Maros-ului (Murăș) căpitanul din Temes, Báthori și episcopul din Csanád, Csáki, cercară să le țină calea, dar curuții-i bătură, însuș episcopul Csáki căzū în mânilor, suferind moarte crudă. De soartea lui avū parte între alții și vrednicul Telegdi, care legat de roată, a fost străpuns de săgeți.

După biruința de lângă Maros (Murăș), curuții asediară orașul Temesvár (Timișoara), unde eră Báthori cu boierimea din

ținutul acesta. După hărțueli de săptămâni boierilor le sosi în ajutor voevodul ardelean, Ioan Zápolyai și la Temesvár risipi oastea țăranilor, care număra vreo 40,000 de oameni; jumătate din țărani fură măcelăriți, iar căpeteniile, împreună cu «regele curuț» Dózsa căzură prinși. Voivodul biruitor ținū judecată înfricoșată asupra celor prinși; călăii așezară pe regele curuț pe tron de fier înroșit în foc, pe cap îi puseră o coroană arzândă de fier, sloboziră apoi pe soții lui flămânziți și-i siliră cu biciul să-și stâmpere foamea din carnea conducătorului lor, fript de jumătate, lăsat în vieață cadavru pe jumătate.

După nimicirea oștirii principale țărănești, aceeaș soarte o ajunseră și celelalte cete de țărani, împrăștiate prin țară; pretutindeni a fost o grozavă vărsare de sânge, cruzimi înfiorătoare; pieriră vreo 40—60,000 de țărani și abia după patru luni se sfârși răscoala țărănească.

Toamna se adună dieta, ca să lecuească relele, de cari suferea țara. Aici atacară violent pe Bakocs, pe regele, care nu făcuse nimic întru apărarea boierimei; dimpotrivă preamăriră, înălțând până la cer pe Zápolyai, numindu-l mântuitorul țării. Dup'aceea însărcinară pe țărani să restituie toate pagubele, le măriri dijma și robota, le luară și unicul drept de a-și putea schimba liberi locuința, robindu-i pe vecie.

Procedura aceasta grozavă aduse asupra țării nou năcaz. Până acum eră ruptură numai între boierimea mare și mică, de-aici înainte față de toți eră furia innăbușită a țăranilor. Ingrijați se întrebau cei cu durere de țară: ce va fi de țară, dacă va fi atacată de dușman, când numai apărarea comună, care să-i unească pe toți, poate ajuta.

90. **Ludovic II. 1516—1526. Căderea Belgradului și urmările ei.** Rele au fost stările de pe timpul domniei lui Vladislav II. și mai rele, când ocupă tronul fiul său, *Ludovic II.*, care ajunge rege la vârsta de zece ani. Țara n'are nici cap. Papa, împăratul german Maximilian, regele polon Sigismund, primatele Bakocs, Bornemissza, Gheorghe de Brandenburg: cu toții erau tutori ai regelui, toți căutau să dea regelui sfaturi și

cu toții s'amestecau în afacerile țării, și între atâția, țara nu știă de cine să asculte. Eră vorba, ca să se aleagă guvernator, care să conducă țara în mod unitar; bine ar fi fost, dar partidul german împiedecă acest plan, fiindcă foarte probabil boierimea de rând ar fi ales pe capul partidului național, pe Zápolyai. Țara ar fi putut-o conduce sfatul țării în frunte cu palatinul, dar și sfatul țării eră loc de sfășieri între partide; și acesta eră compus din boieri mari și boieri mici.

Pe când țara, fără căpetenie, eră tot mai sguduită de turburări, pe atunci (în 1520) pe tronul sultanilor se urcă tânărul Suleiman. Suleiman eră un bărbat mult mai capacitat decât toți înaintașii săi, care pe lângă iubirea de științe și arte, observând stricăciunea Ungariei, vecine temute, se hotărî să se

Ludovic II.

Suleiman.

folosească de ocazie, și să atace țara noastră. Încă în anul următor, în 1521 năvăli cu totul pe neașteptate asupra Ungariei cu oaste de 200.000. împărțită în trei coloane: cu o oștire ținū ocupat Ardealul, cu a doua ocupă Șabaț-ul, iar oastea principală o conduse însuș împotriva Belgradului. Nici o cetate nu eră pregătită cum se cade, boierii proprietari nici nu erau

în ele, deaceea însă ostașii cetăților se purtară demni de numele de maghiari. În Șabaț căpitanii Simeon Logodi și Andrei Torma jurară împreună cu cei vreo 500 de viteji, că vor apăra cetatea, încredințată lor, până la cea din urmă picătură de sânge. În Belgrad căpitanii: Blasiu Oláh, Ioan Both și Mihail Moré făcură vitejii cu cei vreo 700 de ostași; două luni rezistară, așteptând într'una să le sosească vreo oaste, să-i scape, dar nime nu le veni în ajutor. Pe atunci tocmai se serbă căsătoria regelui tânăr cu Maria de Habsburg; palatinul Báthori încă-și serbă nunta, boierii mari își petreceau, ori se certau unii cu alții. În sfârșit cade cetatea de jos, zidurile cetățuii de sus se prăbușesc, Turcii aruncă în aer cel mai tare fort; iarba de pușcă a ostașilor eră pe isprăvite, numărul scăzū la șaptezeci și doi, și aceștia aproape toți răniți. În starea aceasta de mare strâmtoare garnizoana se predete. Așă ajunse Belgradul în mâinile Turcilor, cari prin aceasta ocupă poarta țării. După pierderea cetăților domnii vorbiau mereu de trădare, căutând în tot chipul să se scuze pe ei; nu tradarea, ci nepăsarea, desbinarea, lipsa de patriotism deopotrivă cauzară pierderea cetăților: Șabaț și Belgrad.

Căderea Belgradului cutremură pe boierii desbinați. Pe toți i-apucă un spirit mare de jertfă, în anii următori și acum votară nu numai galbenul de mai demult, ci fiecare oferī jumătate din venitul său. Căutau să sară în ajutorul țării amenințate și cu sabia; unii conducători se luptau și încă cu izbândă pe lângă Sava.

Timpurile erau însă de așă, că chiar și însuflețirea producea neajunsuri. Boierimea de rând adevărată învinuiă pentru toate relele cari se descărcau asupra țării, pe boierii mari dela guvern, pe sftnicii răi, pe palatinul neputincios, Báthori. Pentru aceasta la 1525 se ține dietă la Hatvan; aici nemeșii de rând trântiră guvernul boieresc dela conducerea țării împreună cu Báthori și alese palatin pe vrednicul ei bărbat, pe vestitul Werbőci. Boierii mari însă nu voră să uite izbânda boierilor mici, se folosiră de atâtea mișelli, încât câștigară pe partea lor

pe regele și pe matadorii boierilor mici. Astfel la dieta, ținută în primăvara anului 1526, la Rákos, boierii mari se răsbunară pentru Hatvan; deteră jos pe Werbőci din scaunul de palatin, punând mâna iar pe guvern. În chipul acesta la neajunsurile vechi s'a mai adaus unul mai nou: țara avea doi palatini, ori mai bine zis niciunul.

91. **Infrângerea dela Mohács, în 29 August 1526.** Inima fiecărui Maghiar se strânge la auzul numelui Mohács: acolo suferi patria noastră cea mai grea lovitură, acolo se prăvăli în groapa, din care — mulți credeau —, că nu se mai scoală.

Păcatele oamenilor și fatalitatea duseră pe Maghiarii la Mohács; cauzele de căpetenie sunt următoarele:

1. Țara eră istovită în urma luptelor de un secol și jumătate, cari trebuî să le poarte împotriva Turcilor pentru sine și pentru Europa creștină, cultă dela spatele ei. În răsboaiele acestea grozave singur papa ne-a mai ajutat, Europa ne-a lăsat în voia sorții.

2. Dela moartea lui Matiaș, așa zicând, țara n'are adevărat cap; Vladislav e slăbănog, Ludovic copil; la 1526 se poate zice, că n'avea nici palatin, care să facă ordine în locul regelui.

3. Țara n'are putere armată: boierii de rând se desvătăseră să mănuească armele; oastea permanentă se desființase. Capabile de luptă mai rămaseră abiă câteva banderii.

4. Țara n'are bani; e atât de săracă, încât o amenința faliment, și erau timpuri, când regele umbla cu tocurile dela cisme stricate. Din cauza aceasta se prăpădiră una după alta și cetățile dela hotare.

5. Locuitorii din țară erau sfâșiați de neînțelegeri. Boierimea mare e tot în luptă cu boierimea de rând (cauzele principale: contractul dela Pozsony, din 1505; galbenul și cei 18 dinari; hărțuelile pentru conducerea țării), față de toți boierii eră furia innăbușită a țăranilor (1514).

6. Tocmai atunci urcă scaunul sultanilor Suleiman, cel mai capabil și mai puternic între toți, cari au domnit vreodată asupra Turcilor.

Suleiman, înțelegând că țara noastră e cu totul sleită de puteri, după-ce ocupă Belgradul în 1521, în anul 1526 vine cu războiu nou împotriva Ugariei. Dieta, adunată în primăvara anului 1526 la Rákos, știa foarte bine ce se pregătește împotriva țării, luă unele măsuri să prevină războiul, dar puțin putea face. Armată nu eră, iar bani așa de puțini, încât țara abia putea plăti diferiții curieri, cari aveau să ducă veste primejdiei, ce amenința creștinătatea, nu ca să mai poată angaja și soldați plătiți. Se ordonă răscoală generală, dar boierimea de rând la provocarea lui Báthori nu se prea însuflețea să ia armele, parte pentrucă nu-l ținea palatin adevărat, parte fiindcă se temea de țărani. În haosul cel mare mai făcū ceva cu bani și cu stat solul papal, Burgio, dar o țară n'o putea mântui nici el.

Intr'acestea la începutul lui Iulie Suleiman asediè cetatea Pétervárad, cucerind'o încă la sfârșitul lunii, plecă apoi cu oștirile de 200,000 cătră Eszék. Tomori, din călugăr ajuns arhiepiscop în Kalocsa, totodata vice-căpitan al Ținutului de jos, recomandă regelui, care eră pe drum între Buda și Tolna, să facă cu ori-ce preț pace cu Turcii, dar trupele boierilor mari, strânse pe lângă regele, se împotrivară. În tabăra regească se vorbea, ca să se retragă până la Buda, să se adune oștirile din toate părțile țării și așa să se dea o luptă hotăritoare. Această o zoria și Zápolyai, care sosise la Szeged cu oști ardele-nești, în număr de 40,000. Boierii dela guvern nici nu voiau să audă de retragere, nu voiau nici să aștepte pe Zápolyai, despre care știau că sosind, cu siguranță el are să ia comanda supremă peste toată armată.

Erau siguri de biruință și numai ei singuri, și nu voiau să împartă laurii învingerii cu Zápolyai, cu dușmanul lor. În sfatul în

delungat, ce se ținū, învinse partidul de răsboiu, și deși erau abia 27.000 cu 80 de tunuri, hotărîră să nu se retragă, ci să se lupte. După aceasta trebuiră să aleagă comandant de căpetenie, și atunci se văzū, că după multe alte neajunsuri, năcaz mai nou eră, că țara n'avea nici rege să se priceapă la ale răsboiului, nici palatin, dar peste tot nu se găsia omul potrivit pentru așa ceva. În cele din urmă siliră pe arhiepiscopul Pavel Tomori, să ia comanda supremă, ori cât ar fi voit acest bărbat vrednic să lase altora această chemare grea. După acestea porniră dela Tolna cătră Miazăzi, oprindu-se la Mohács. Câmpia, ce se întinde acolo, o destinară să fie loc de luptă.

Deși se luară toate aceste măsuri, deși lupta eră hotărîtă, erau totuși unii în tabără, cari priveau îngrijați la lupta, în care 27.000 de Maghiari, cu 80 de tunuri, erau să țină piept cu 200.000 de oameni ai lui Suleiman, mare meșter în ale răsboiului, având și 400 de tunuri. Intre aceștia eră și Perényi, episcopul din Nagyvárad (Oradea-Mare), care zise cătră tânărul rege: Ziua, în care se dă lupta, se poate numi cu tot dreptul ziua călugărului Pavel (înțelegând pe Tomori) și a celor 20.000 de martiri maghiari. Pentru că să-i ridicăm între sfinți încă acum, bine ar fi să trimitem îndată un sol la Roma.

Dimineața, în zori de zi, în 29 August mândra armată sta gata în linie de bătaie și curând în fața ei se postă și oastea lui Suleiman în ordine, de bătaie, obișnuită la Turci. La aripa stângă și dreaptă călăreți ușori, spahii, la mijloc între șanțuri ienicerii pedestrii cu arcuri și puști înapoi rezerva și gloatele de prădalnici. Ceasuri întregi se priviră scrâșnind din dinți cele două oști dușmane, cari în lupte seculare învățaseră să se teamă și să se prețuească. După prânz, așa cam pela trei ceasuri, le bătū Maghiarilor la ochi sclipit de arme în dosul colinelor dela Apus, înțeleseră îndată, că acolo se mișcă trupe turcești, cari vor să-i încunjure și ei n'aveau rezervă. să o pună înaintea acestora. Ca nu cumva să se pomenească încunjurați, trebuiau să atace; puseră pe capul tânărului rege coiful de argint. Ju dele țării, Drágfi, ridică steagul țării, buciumele răsunară, bu-

buiră cele 80 de tunuri și Maghiarii s'aruncară grămadă asupra Turcilor. Atacul viforos al cavaleriei grele maghiare rupse repede aripile cavaleriei ușoare turcești, dar în fața tunurilor și a ienicerilor, dintre șanțuri, nu putură face nimic; cu aceștia numai oastea neagră pedestră a lui Matiaș s'ar fi putut măsura. Săgețile și gloanțele acestora așternură la pământ pe ostașii eroi și repede, într'un ceas și jumătate praf s'a făcut floarea Ungariei; prelați, boieri mari, tot ce avea națiunea mai bun, s'a strâns la un loc în lupta aceasta, ca doară nicicând altădată, cași-cum ar fi voit să arate boierilor mici, dar mari de gură și mici de fapte, că știu nu numai domni, dar știu și muri pentru patrie. Șapte prelați, 28 de domni cu steag, 500 de boieri fruntași și 22.000 de viteji acopereau câmpul de luptă, iar celorlalți un puvoi de ploaie, venit fără de veste le închise calea de scăpare. Intre refugiați eră și regele, dar când să sară peste râulețul Csele, revărsat, calul căzù pe spate îngropându-l sub el și innăbușind astfel pe cavalerul înzăuat.

Sultanul biruitor zăbovi zile întregi pe câmpul de luptă, dând voie dup'aceea bandelor prădalnice să-și vadă de treabă, iar el cu o trupă aleasă porni în marș încet cătră Buda. Bandele prădalnice se aruncară asupra ținutului de peste Dunăre până în comitatele Vas, Somogy, dând foc și pustiind totul în cale, măcelărind mii și mii de oameni, provocând scene, cari îi sfășiau inima. (Mihail Dobozi și mireasa), și robind o mare mulțime. În cetatea Buda cu toții-și perdură capul la vestea bătăliei nefericite, și la auzul, că Sultanul se apropie. Regina streină, nemțoaică, și curtea, pachetă în grabă toate lucrurile de preț din palatul lui Matiaș, fugind din țară, care ei nu-i eră patrie. Pilda le-o urmară și burghezii nemți mai cu stare, iar cei rămași acasă în loc ca să se apere, trimiseră departe-departee, cale de zile, înaintea sultanului biruitor, cheile orașului, ale puternicei capitale a Ungariei! La 10 Septemvrie intră Suleiman în Buda, petrecând în ea o jumătate de lună, așteptând într'una solia țării, ca să poată face pace. Neprezentându-se nime, așeză în corabie statuele scumpe de metal ale pa-

latului lui Matiaș, tot ce eră mai valoros din biblioteca vestită, trecu apoi cu oaste cu tot pe țarmul stâng al Dunării și părăsi Buda indispus. Prin ținutul dintre Dunăre și Tisa se înapoiē acasă oastea grozavă, pustiind ca de obicei, trecând peste hotare cătră casă la mijlocul lui Octomvrie.

Astfel se făcu această judecată a lui D-zeu asupra țării nenorocite, ai cărei fii erau sfășiați unii între alții, cari mai tare se urau unii pe alții, de cum își iubiau patria. Jumătate țara eră pustiită; tinărul rege mort, fără moștenitor, și peste două sute de mii de oameni își perdură vieța, ori libertatea. Dela lupta de pe câmpul Mohi nu mai lovise țara așa năpastă.

Recapitulare: Dintre mai mulți pețitori de tron, ales de rege a fost regele ceh *Vladislav II.* (Dobje), 1490—1516. Acesta s'arătă îndată om slăbănog, fără nici o voință. Căută să-și împace rivalii din afară despăgubindu-i pe socoteala țării. Prin contractul, încheiat cu Maximilian din Austria la Pozsony, asigurază Habsburgilor tronul țării, cu toate protestele boierimii mici. Venitele țării scad îngrozitor, renunțând regele la dările, introduse de Matiaș. Armata permanentă se destramă cu totul. Boierimea se desbină; boierii mari, partidul nemțesc, conduceau țara, lăsând pe regele să încheie legături cu Nemții, — boierii mici, invidioși pe cei mari, toate relele din țară le aruncau asupra regelui și asupra boierilor mari; în diete se certau rău, și la Rákos aduseră hotărîre, că nu mai aleg niciodată rege străin. Tocmai, pe când eră așa de sfășiată în partide boierimea, primatele publică răscoală generală împotriva Turcilor (1514). Țăranii, asupriți grozav de domnii lor, aleargă cu grămada sub steaguri, dar armele și le întorc asupra asupritorilor, ucizând și arzând tot ce eră boieresc. Cu mari greutate li pot înfrână boierii, răsbunându-se crunt (Dózsa) pe țărani, cari de-aici înainte sunt legați de glie. Ruptura și dujmânia crescură în țară.

În situația aceasta grea, pe tron ajunge un copil, *Ludovic II.* (1516 — 1526). La Turci dimpotrivă e un bărbat energic sultan, *Suleiman*, care în 1521 ocupă Belgradul, poarta Ungariei. La guvern s'avântă boierii mici, cari se lăudau, că numai ei pot scăpa țara de primejdia mare, ce o amenință. Nu pot isprăvi nimica nici ei; ajung de nou boierii mari. În momentele acestea vine vestea, că Suleiman e pe drum cătră Ungaria. În ruptul capului s'adună o mică oștire, compusă mai cu seamă din boieri mari și prelați, care o ia pe lângă

Dunăre în jos și fără să mai aștepte ajutoare, sigură de izbândă, se dă în luptă cu Turcii. Astfel se întâmplă grozava înfrângere dela Mohács (29 August 1526), fatală pentru patria noastră. Suleiman intră și în capitală, în Buda, care-i primește cu porțile deschise. Cetatea lui Matiaș și a lui Ludovic e pradă barbariei ienicerilor, spahiilor și bandelor de Turci, cari nimicesc fără cruțare comorile de artă, cari înfrumusețeau capitala. Iată la ce-a dus pisma și răutatea oamenilor!

CUPRINSUL:

Pag.

Capitolul I.

Epoca străveche, păgână

— Din timpurile necunoscute — 972 d. Hr.). —

1. Originea Maghiarilor	1
2. Hunii și imigrarea lor	1
3. Imperiul-Roman; Pannonia și Dacia	2
4. Regele hun Attila	3
5. Războaiele lui Attila împotriva Imperiului roman apusean	5
6. Descompunerea Imperiului hun	6
7. Pribegirea Maghiarilor	7
8. Contractul de sânge	8
9. Ocuparea țării; cucerirea Câmpiei — Nagy-Alföld —	9
10. Ocuparea țării; cucerirea Câmpiei-Mici — Kis-Alföld — și a ținutului din dreapta Dunării	11
11. Organizarea țării	12
12. Năvălirile Maghiarilor în țări streine 900—972	13
13. Campania lor în Italia la 900	13
14. Principele Zsolt 907—947; campania Nemților în Ungaria în 907 și 910.	15
15. Întâmplarea dela St. Gallen	16
16. Bătălia dela Riade	18
17. Principele Taksony, 947—972; înfrângerea dela Augsburg și sfârșitul năvălirilor	19
Recapitulare	21

Capitolul II.

Țara se încreștinează și se face regat.

972—1114.

18. Principele Géza 972—997	23
19. Creștinismul începe a se răspândi	23
20. Răspândirea religiei creștine; apostolul Ștefan	24
21. Înființarea regatului	26
22. Ștefan cel Sfânt 1001—1038; organizarea țării bisericește și lumește.	27
23. La domnie ajung streinii; Petru 1038—1041	28
24. Luptele dintre partidul național și cel strein; Samuil Aba 1041—1043. Petru a doua oară 1044—1046	29
25. Răscoala păgână împotriva creștinismului și regatului; ajunge pe tron Andrei I. — Endre —, 1047	31
26. Război împotriva împăratului Henric; domnia lui Andrei I., 1047—1061.	32
27. Vrajbă între Andrei și Béla; domnia lui Béla I., 1061—1063	33
28. Lupte nouă împotriva amestecului Nemților; domnia lui Solomon și Géza I. 1063—1077.	34
29. Ladislau cel Sfânt; 1077—1095; consolidarea creștinismului	36
30. Luptele lui Ladislau cel Sft. împotriva Cumano-Pecenegilor întărirea regatului	38

	Pag.
31. Celelalte fapte ale lui Ladislau cel Sfânt și moartea lui	39
32. Regele Coloman 1095—1114; luptele lui Coloman cu cruciații	40
33. Ocuparea Croației și a Dalmației	42
34. Vrajbă între regele Coloman și frate-său mai mic Álmos	43
Recapitulare.	44

Capitolul III.

Ungaria își întinde domnia asupra ținuturilor vecine, pune baze constituției.

1114—1222.

35. Numărul locuitorilor din țară sporește; așezându-se popoare orientale; Ștefan II. 1114—1131	45
36. Ocuparea Ramei și adunarea dela Arad; Béla II. (Orbul) 1131—1141.	45
37. Locuitorii țării sporesc prin așezarea unor popoare apusene Géza II. 1141—1161	46
38. Țara-și apără independența împotriva împăraților nemți și greci; Ștefan III. 1161—1173; Ladislau II. și Ștefan IV.	47
39. Țara înaintează în cultură și câștigă Galiția; Béla III. 1173—1196	49
40. Câștigarea Serbiei și Bulgariei pe timpul lui Emeric — Imre —, 1196 —1204; luptele lui Emeric cu frate-său mai mic Andrei — Endre. —	50
41. Câștigarea Lodomeriei și cruciata; Andrei II, — Endre — 1204—1235.	51
42. Starea internă a țării sub Andrei II	52
43. Națiunea-și întemeiază constituție prin bulla de aur la 1222.	53
Recapitulare.	55

Capitolul IV.

Puterea țării decade, țara e călcată de popoare orientale și bântuită de turburări interne.

1222—1308.

44. Incercări de restabilire a puterii vechi regești; Béla IV., 1235—1370, primește pe Cumanii în țară	56
45. Năvălirea Tătarilor, 1241—42.	58
46. Restaurarea țării	60
47. Intemeierea puterii casei de Habsburg; Ștefan V. 1270—72 și Ladislau Cumanul 1272—90.	62
48. Domnia lui Ladislau-Cumanul	63
49. Andrei III. cel din urmă rege din casa lui Árpád	64
50. Meritele domnitorilor din casa lui Árpád	65
51. Țara alege liber, independent rege; Vențel 1301—1304 Otto 1304—1308.	66
Recapitulare.	67

Capitolul V.

Ungaria mare putere orientală.

1308—1382.

52. Starea țării, când ajung pe tron Anjoueștii	69
53. Carol Robert 1308—42; organizarea țării	69
54. Rezultatele domniei lui Carol în țară și în afară.	71
55. Ludovic cel Mare 1342—1382. Sistema militară banderială.	74

	Pag.
56. Lupte biruitoare împotriva Neapolului	76
57. Lupte victorioase în ținuturile dela Miazăzi	77
58. Lupte victorioase încontra Litvanilor și Tătarilor; uniunea Poloniei cu Ungaria	79
59. Ungaria sub Ludovic cel Mare	81
Recapitulare.	82

Capitolul VI.

Ungaria apărătoare a Europei creștine împotriva Turcilor. 1382—1526.

I. Lupte împotriva Turcilor.

60. Despărțirea Poloniei de Ungaria. Maria 1382—1387	84
61. Turburările dela Miazăzi și Carol cel Mic, 1386.	85
62. Sigismund ajunge rege al Ungariei; Maria și Sigismund	86
63. Inceputul puterii turcești în Europa	88
64. Lupta dela Nicopole la 1396	90
65. Intemnițarea lui Sigismund; puterea mare a boierilor mari	92
66. Sigismund este ales împărat german; înrăurirea împărăției asupra Ungariei	94
67. Regele Albert 1437—39 și boierimea mare	96
68. Vrajbă pentru tron, destrămarea țării; Vladislav I., 1440—1444	97
69. Ioan Hunyadi	97
70. Învingerile dela Nagyszeben (Sibiiu) și Vaskapu (Poarta de fier) 1442.	98
71. Campania cea lungă 1443—1444.	100
72. Lupta dela Varna 1444.	101
73. Ioan Hunyadi guvernator al țării; lupta de pe Câmpul Mierlelor 1448.	103
74. Ladislav V. 1452—1458.	105
75. Scăparea Belgradului 1456.	106
76. Lupte între rege și partidul Hunyadi.	109
Recapitulare.	111

II. Epoca lui Matiaș.

77. Alegerea lui Matiaș; țara se unește de nou	113
78. Luptele lui Matiaș cu Turcii	115
79. Armata lui Matiaș; oastea permanentă	118
80. Răsboaiele lui Matiaș cu Cehii 1468—1478	119
81. Răsboaiele austriece ale lui Matiaș	122
82. Pregătiri împotriva Turcilor; lupta de pe Kenyérmező (Câmpul-Pâinii); scăparea Italiei	125
83. Matiaș promovează bunăstarea țării; cultura	127
84. Cei din urmă ani ai lui Matiaș și moartea lui	129
Recapitulare.	129

III. Decăderea țării.

85. Vladislav II 1490—1516; împrejurările în cari a fost ales	131
86. Contractul dela Pozsony 1491	131
87. Neajunsuri financiare	132
88. Desbinarea boierimii mari și mici; partid național și nemțesc	133
89. Răscoala țaranilor la 1514	135
90. Ludovic II. 1516—1526. Căderea Belgradului și urmările ei.	137
91. Înfrângerea dela Mohács, în 29 August 1526	140
Recapitulare.	144

